

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon

Utfall, betydning og konsekvenser

Peter Tihomirov Mikov

Masteroppgave ved Institutt for konservering, arkeologi
og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon

Utfall, betydning og konsekvenser

© Peter Tihomirov Mikov

2014

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon: Utfall, betydning og konsekvenser

Peter Tihomirov Mikov

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Oppgaven analyserer folkeavstemninger om europeisk integrasjon i Den europeiske unions medlemsland. Avhandlingens hovedmål er å komme med tolkninger av utfallet i de ulike tilfellene, samt diskutere hva resultatet har fortalt om innbyggernes holdninger til unionen og europeisk integrasjon i sin helhet.

Forord

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Geir Lundestad, direktør ved Det Norske Nobelinstitutt, for alle innspill og hjelp til oppgaven. En stor takk går også til Sindre Holbek som har bidratt med motivasjon og god kritikk.

Peter Tihomirov Mikov

Oslo, 12. mai 2014

Innholdsfortegnelse

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon.....	III
Sammendrag	V
Forord.....	VII
1. Introduksjon.....	1
Generelt om avhandlingen og dens avgrensninger	1
Avhandlingens formål	2
Avhandlingens struktur	9
Litteratur og kilder	11
2. Den første utvidelsen (1972-1975).....	14
Frankrike	14
Irland	16
Danmark	18
Storbritannia	20
Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?	25
3. EFTA-utvidelsen (1994-1995)	28
Østerrike	28
Finland.....	30
Sverige.....	35
Folkeavstemninger om europeiske integrasjon?	39
4. Utvidelsen mot øst (2003-2004)	42
Malta.....	42
Slovenia.....	44
Ungarn.....	46
Litauen.....	48

Slovakia.....	49
Polen.....	50
Tsjekkia.....	52
Estland.....	54
Latvia.....	57
Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?	58
5. Traktatendringer på 80- og 90-tallet.....	62
Danmark 1986 om Enhetsakten	62
Irland 1987 om Enhetsakten.....	64
Danmark 1992 om Maastricht.....	65
Irland 1992 om Maastricht	68
Frankrike 1992 om Maastricht	69
Danmark 1993 om Maastricht.....	72
Irland 1998 om Amsterdam.....	74
Danmark 1998 om Amsterdam	76
Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?	77
6. Euroen.....	79
Danmark.....	79
Sverige.....	81
Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?	84
7. Konstitusjonstraktaten	86
Spania.....	86
Frankrike	87
Nederland	90
Luxembourg	94
Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?	95
8. Irske folkeavstemninger etter årtusenskiftet.....	98

Nice I.....	98
Nice II.....	100
Lisboa I.....	102
Lisboa II	105
Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?	107
9. Konklusjon.....	109
Litteraturliste.....	121
Bøker	121
Artikler	122
Nettsider	127

1. Introduksjon

Generelt om avhandlingen og dens avgrensninger

Denne avhandlingen analyserer folkeavstemninger i diverse EU-land, i forbindelse med europeisk integrasjon. Oppgaven starter med Det europeiske fellesskaps første utvidelse og ender med avstemningene om Lisboa-traktaten i Irland. Den omtalte perioden er dermed fra 1972 til 2009. To folkeavstemninger som har blitt holdt på et senere tidspunkt, ville også vært aktuelle for avhandlingen. Irland stod nok en gang for den ene, som resulterte i irsk deltakelse i Den europeiske finanspolitiske pakt. Den andre fant sted i Kroatia i forkant av landets innlemmelse i unionen. Jeg har valgt å ikke inkludere disse i avhandlingen, på grunn av den altfor korte tiden som har gått siden disse fant sted. Det ville vært vanskelig å finne tilstrekkelig litteratur om begivenhetene, men også problematisk å trekke konklusjoner om utfallet.

Det er vanskelig å konstatere akkurat når tanken om et mer samlet Europa oppstod. Det mellomstatlige (og til dels overstatlige) samarbeidet i sin nåværende karakter begynte å ta form etter andre verdenskrig. Hovedmålet med prosjektet var å bringe fred til et kontinent som var preget av krig og uro. Derfor ble Det europeiske kull- og stålfellesskap etablert i 1951. De seks statene som stod bak var de samme som signerte Roma-traktaten i 1957, og med det startet Det europeiske fellesskap. EFs opprinnelige medlemsland, Frankrike, Vest-Tyskland, Italia, Nederland, Belgia og Luxembourg, er altså blant statene som ikke har holdt folkeavstemning om eget medlemskap i samarbeidet. Dette gjelder også for noen av medlemslandene som har blitt med i ettertid. Det kan sies å ha vært en tendens i søreuropeiske land, der demokratiet var relativt nytt. Spania, Portugal, Hellas, Kypros, Romania, og Bulgaria tok altså ikke i bruk direkte demokrati ved sin innlemmelse. Det blir nødvendig å ta dette med i vurderingen når noen av de ovenfor nevnte statene studeres.

Ved siden av den geografiske utvidelsen har omfanget av samarbeidet også blitt videreutviklet. Her kan man dele inn medlemslandene i tre kategorier. I noen land har det vært viktig å få innbyggernes godkjenning til fordypningsprosessen. I andre har avgjørelsene vært opp til landets valgte eliter. Frankrike er et eksempel fra den siste kategorien med land, der det kun stemmes over noen av traktatendringene som finner sted. Sammenlikninger kan da gjøres med

stater som Irland og Danmark. I disse blir det også mulig å observere utviklinger i opinionen, ettersom de faller inn under den første kategorien. Det er videre mulig å se forskjeller mellom de to statene, ikke minst med tanke på elitesnes posisjonering ved de forskjellige anledningene.

Europeisk integrasjon var altså et elite-drevet prosjekt i utgangspunktet, men statsborgerne har senere fått mer direkte innflytelse. Likevel er det ikke massene som har bestemt hvordan spørsmål i forbindelse med videreutviklingen av samarbeidet skal avgjøres. De gangene det har blitt folkeavstemning, har det vært de styrendes valg. Riktignok har de i noen land blitt tvunget til det av forfatningen. Europeisk integrasjon er en prosess som krever at stater overfører noe av sin makt til mellom- og overstatlige organer. I land som Irland er de styrende bundet av konstitusjonen til å rådføre seg med folket i en slik situasjon. Samtidig har elitene i andre medlemsland valgt metoden når de har ment at en avstemning i nasjonalforsamlingen ikke var tilstrekkelig. De har da også vært nødt til å avgjøre om utfallet skulle være bindende eller om folkeavstemningen kun skulle være rådgivende. I noen tilfeller har de styrende lovet at utfallet kom til å bli respektert, selv om det ikke var i samsvar med regjeringens anbefalinger.

Jeg har valgt å analysere alle folkeavstemninger som har handlet om europeisk integrasjon, uavhengig av land og emne. Målet mitt er å få et bedre overblikk over de forskjellige tilfellene. Det blir da mulig å gjøre noen sammenlikninger og vurdere om det finnes tendenser som går på tvers av landegrenser. Det gir meg videre muligheten til å følge utviklinger i stater som har holdt mer enn én folkeavstemning i sin historie som kandidat- og medlemsland. Ulempen med denne avgrensningen er at jeg ikke får muligheten til å fordype meg for mye i de enkelte tilfellene. Til tross for det mener jeg at avhandlingen får mer ut av en bredere oversikt enn et dypere blikk på kun noen få av avstemningene.

Avhandlingens formål

Har holdningene til europeisk integrasjon blitt mer negative i den omtalte perioden, og er det noe som gjelder overalt i Europa? Dette er spørsmål avhandlingen vil prøve å svare på. Samtidig er muligheten til å svare på disse avhengig av én av oppgavens andre problemstillinger – hva bestemmer utfallet? Dersom andre faktorer viser seg å være mer avgjørende, blir det vanskeligere å trekke konklusjoner om statsborgernes forhold til EU. Det er forøvrig ikke bare deres holdninger med hensyn til positivitet og negativitet oppgaven er

ute etter. Hvor interessert er innbyggerne i de forskjellige statene i europeisk integrasjon, og da særlig folkeavstemninger i den sammenhengen? Har interessen blitt større der flere slike har blitt holdt, eller har det ført til mer apati? Det er som nevnt slik at utviklingen blir lettere å følge i noen av landene. Særlig gjelder dette for Irland og Danmark med sine mange folkeavstemninger, men til dels også Frankrike.

Avhandlingens hovedformål er å klarlegge årsakene til utfallet i de forskjellige avstemningene. I hvilken grad har de handlet om europeisk integrasjon og folkets holdninger til denne? I folkeavstemningene om medlemskap er det naturlig å forutsette at disse holdningene var fremtredende. Likevel har forskjellige sider ved integrasjonen vært viktigere for noen av velgerne. En kan påstå at interessen for økonomisk samarbeid har fått velgere til å stemme for medlemskap og fordypning, mens frykten for politisk integrasjon har hatt motsatt effekt. Dette er en hypotese som kommer til å bli testet i oppgaven. Når folkeavstemningene har vært om en bestemt traktat, er det større sannsynlighet for at holdninger til integrasjon ikke var alene om å påvirke utfallet. Andre potensielt avgjørende faktorer er da holdninger til statsleder og regjering, samt den økonomiske situasjonen landet befinner seg i. Videre er innholdet i traktatene ofte komplisert og utilgjengelig for velgerne i sin helhet. Kampanjeaktørene har da en avgjørende rolle fordi de langt på vei kan bestemme hvilke saker fokuset skal være på.

Oppgaven har videre som mål å fastslå hvor motstand og støtte til europeisk integrasjon har vært sterkest med hensyn til venstre-høyre-aksen. I denne avhandlingen defineres partier på venstresiden som politiske grupperinger, opptatt av statens rolle som pådriver for likestilling i samfunnet. Med høyreorienterte partier menes grupperinger som verdsetter et fritt marked og begrenset statlig innblanding. Utrykk som «radikal» og «ekstremistisk» brukes om hverandre i oppgaven, og betegner grupperinger som med sine synspunkter går langt i den ene retningen. Det er viktig å presisere at det finnes mange nyanser på begge sider.

I nesten alle tilfeller har de styrende vært på den EU-vennlige siden, uansett hvor de har befunnet seg på det politiske spektrum. Ellers må en forvente en god del variasjon fra land til land med tanke på de svært forskjellige politiske tradisjonene som finnes i Europa. En tendens som ser ut til å gjøre seg gjeldende, er at ekstremistiske partier, uavhengig av side, ofte er motstandere av fordypning av samarbeidet. Dette gjelder i stor grad også for agrarpartier.

Noen partier har samtidig større problemer med å få med seg sine velgere når det kommer til folkeavstemninger. Den elite-baserte støtten/motstanden trenger ikke nødvendigvis være gjenspeilet blant massene. Her er det viktig å påpeke at oppgaven ikke har som mål å konstatere holdninger med hensyn til sosiale grupper. Det blir dermed lite fokus på velgeres utdanning og kjønn, samt aldersgrupper og yrkesgrupper.

Et spørsmål som derimot er av interesse er: Hvem holder folkeavstemninger? Hvorfor har land som Danmark og Irland holdt flere avstemninger før og etter sin innlemmelse, mens land som Portugal og Hellas ikke har holdt noen? To av Det europeiske fellesskaps opprinnelige medlemsland, Tyskland og Belgia, har heller ikke tatt i bruk direkte demokrati i forbindelse med europeisk integrasjon. Belgia har generelt ingen slik tradisjon. Folkeavstemning ble vurdert i forbindelse med konstitusjonstraktaten, men forslaget fikk aldri nok støtte i nasjonalforsamlingen.¹ Tysklands uvilje til å benytte seg av direkte demokrati må sees i sammenheng med landets historie i 1900-tallets første halvdel. Metoden har i etterkrigstiden blitt husket som et av Adolf Hitlers våpen for å skaffe seg total dominans i Det tredje riket. Dermed har Tyskland valgt å holde seg til representativt demokrati. Debattene om bruk av direkte demokrati i forbindelse med fordypning av samarbeidet har likevel ikke uteblitt.²

Et tredje av de opprinnelige medlemslandene, Italia, har kun tydd til direkte demokrati i forbindelse med europeisk integrasjon ved én anledning – en rådgivende folkeavstemning i 1989 som tillot styrkingen av Europaparlamentet. Det har dessverre vært svært vanskelig å finne tilstrekkelig litteratur som omhandler denne avstemningen, og den har derfor blitt utelatt fra avhandlingen. I Italia har både de styrende og massene muligheten til å initiere bruk av folkeavstemninger.³ Det er dermed ett av EUs medlemsland, der direkte demokrati

¹ Lisbeth Kirk, "No referendum on Constitution in Belgium," *EUobserver*, Publisert 24. jan. 2005, <http://euobserver.com/institutional/18219>.

² Florian Gathmann og Philipp Wittrock, "More Power to Brussels? Germany Considers Holding EU Referendum," *Spiegel*, Publisert 10. aug. 2012, <http://www.spiegel.de/international/europe/germany-considers-holding-eu-referendum-a-849441.html>.

Se også Sabine Siebold og Noah Barkin, "German parties urge referendums on major EU decisions," *Reuters*, Publisert 12. nov. 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/11/12/us-germany-europe-referendums-idUSBRE9AB0DR20131112>.

Samt Valentina Pop, "German coalition talks split on EU referendums," *EUobserver*, Publisert 13. nov. 2013, <http://euobserver.com/political/122086>.

³ David Butler og Austin Ranney, *Referendums around the World: The Growing Use of Direct Democracy* (Washington, D.C.: AEI Press, 1994), 33, 61-69.

tilsynelatende er mest utbredt. Likevel har altså det ikke vært tilfellet med hensyn til europeisk integrasjon. Italienerne har aldri utnyttet muligheten til å tvinge fram en folkeavstemning i denne sammenhengen. Dette kan tolkes på flere måter. Én mulighet er at massene så langt har vært rimelig fornøyde med Italias rolle i det europeiske samarbeidet, og derfor ikke har følt behovet for å blande seg inn. En annen er at interessen for det som angår europeisk integrasjon rett og slett har vært for lav.

Det ser generelt ut til å være en sterk sammenheng mellom et lands demokratiske tradisjoner og dets forhold til direkte demokrati.⁴ Folkeavstemninger finner sjeldent sted i land som ikke har et veletablert demokrati. Det er dermed ikke overraskende at stater som Spania, Portugal og Hellas gikk inn i samarbeidet uten å holde folkeavstemning. Alle tre hadde tidligere erfaring med diktatur. Spania holdt senere avstemning om konstitusjonstraktaten, mens Portugal også hadde planlagt én. Dette er med på å vise at utviklingen av det representative demokratiet er en viktig forutsetning for direkte demokrati. På den andre siden trenger ikke sterke tradisjoner med representativt demokrati stå i veien for det direkte. Dette ser en for eksempel i Storbritannia, der folkeavstemninger både har funnet sted og er planlagt i framtiden.

For å få bedre innblikk i hvor folkeavstemninger om europeisk integrasjon kan være aktuelle, er det nyttig å se på noen eksempler fra Sentral- og Øst-Europa. Mange av statene der hadde liten erfaring med demokrati i forkant av kommunismens fall. Folkeavstemninger ble likevel holdt i de fleste av disse landene før de ble innlemmet i unionen. Samtidig har ingen av statene som ble med i unionen i 2004, i ettertid holdt avstemninger i forbindelse med fordypningen av samarbeidet. Mulighetene har riktignok vært få. Likevel hadde to av statene, Polen og Tsjekkia, planlagt å holde folkeavstemning om den europeiske konstitusjonen. Årsaken til at det aldri ble noe av det, var at både franskmenn og nederlendere allerede hadde stemt mot traktaten.

Både Polen og Tsjekkia er blant de større og mer innflytelsesrike statene i Europas østlige deler. Begge nasjoner har en lang og turbulent historie. De har i lange perioder vært del av

Se også Michael Gallagher og Pier Vincenzo Uleri, red., *The Referendum Experience in Europe* (Basingstoke: Macmillan, 1996), 106-123.

⁴ Butler og Ranney, *Referendums around the World*, 88-89.

andre imperier og har dermed ikke alltid fått styre over egne landområder. Utfallet i 2003 hadde også vist at de var blant de mer skeptiske til EU-medlemskap i Sentral- og Øst-Europa. Politikere fra både Polen og Tsjekkia har vist seg å være skeptiske til forskjellige sider ved samarbeidet etter at landene ble innlemmet i unionen. Én av Europaparlamentets mest euroskeptiske politiske grupperinger, Alliansen av europeiske konservative og reformister, består hovedsakelig av representanter fra de to sentraleuropeiske statene, samt Storbritannia. Det er tydelig at både elitene og massene ikke er villig til å godta en fordypning av samarbeidet uavhengig av vilkår. Dette er igjen mulig å observere i forbindelse med konstitusjonstraktaten. Både den daværende tsjekkiske presidenten Vaclav Klaus og Lech Kaczynski, som ble president i Polen sent i 2005, hadde en kritisk holdning til dokumentet.⁵ Hvis innbyggerne hadde fått stemme over traktaten, er det heller ikke sikkert at det hadde gått like glatt som det gjorde i 2003. Særlig i Tsjekkia var støtten til medlemskap på vei ned, samtidig som tsjekkerne var blant de største motstanderne av en europeisk konstitusjon.⁶ Polakkene hadde en mer positiv innstilling til konstitusjonstraktaten, men konkurransen hadde sannsynligvis vært jevnere enn den var ved folkeavstemningen om medlemskap.

Selv om det aldri ble noe av avstemningene i Tsjekkia og Polen, er det bemerkelsesverdig at de to statene var forberedt på å ta i bruk direkte demokrati i et tilfelle der utfallet var langt fra forutbestemt. En kan samtidig lure på hvorfor ikke flere av de sentral- og østeuropeiske statene ikke planla folkeavstemning om konstitusjonstraktaten. Sannsynligvis mente noen av statslederne at deres lands fullverdige deltakelse i prosjektet allerede var blitt bekreftet med avstemningen om medlemskap. Konstitusjonen ville da bare være et naturlig steg videre, og en avstemning i nasjonalforsamlingen var dermed tilstrekkelig. Også en annen faktor kan ha virket forhindrende. Selv om de fleste tidligere kommunistiske statene holdt folkeavstemning om medlemskap, var ikke demokratiet nødvendigvis veletablert som styreform tidlig på 2000-tallet. En velkjent påstand sier at direkte demokrati kan virke svekkende på det

⁵ Rob Cameron, "Czechs delay constitution vote," *BBC News*, Sist revidert 28. okt. 2004, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3952087.stm>.

Se også Lucia Kubosova, "Polish president calls for brand new EU constitution," *EUobserver*, Publisert 25. jan. 2006, <http://euobserver.com/institutional/20762>.

⁶ European Commission, "Standard Eurobarometer 63.4," Publisert våren 2005, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb63/eb63_exec_cz.pdf.

Se også European Commission, "Standard Eurobarometer 64," Publisert høsten 2005, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_cz_exec.pdf.

representative.⁷ Ettersom representativt demokrati i seg selv var ganske nytt, er det mulig at elitene ikke ønsket å undergrave sin egen autoritet ved å overlate store avgjørelser til folket som hadde valgt dem.

Etableringen av en demokratisk styreform har vært mer problematisk i noen sentral- og østeuropeiske stater. Ungarn er ett eksempel som kan trekkes inn her. Landet kan på noen måter sammenliknes med Tsjekkia og Polen da det tidligere har vært del av et større imperium. Likevel har innføringen av demokrati ikke vært en like enkel prosess i Ungarn. Partiet FIDESZ, som spilte en viktig rolle under debatten om EU-medlemskap, har opplevd en kraftig vekst i løpet av 2000-tallet. Ved valget i 2010 fikk partiet 52,7 % av stemmene og har siden da sittet i regjering sammen med KDNP – et kristendemokratiske parti som av noen regnes for å være et støtteparti for FIDESZ.⁸ Regjeringen har i ettertid initiert en rekke konstitusjonsendringer som har fått sterk kritikk av en rekke internasjonale aktører, inkludert EUs institusjoner.⁹ Årsaken til det er at endringene anses for å true visse fundamentale sider ved demokratiet, deriblant ytringsfrihet.

Bulgaria er et annet eksempel på et land i Øst-Europa der demokratiet har blitt testet etter at medlemskap i Den europeiske union var et faktum.¹⁰ Der har regjering etter regjering blitt beskyldt for korrupsjon. Landets nåværende regjering har vært under kraftig press fra et betydelig antall demonstranter om å gå av, men de styrende har nektet å gi etter for presset. Konfliktene i Bulgaria viser at det representative demokratiet ikke er ferdig utviklet. Ettersom dette ofte virker å være en forutsetning for folkeavstemninger om europeisk integrasjon, er det ikke så overraskende at landet gikk inn i unionen uten å holde én. Eksempelene i Ungarn og Bulgaria kan dermed være med på å forklare hvorfor det ikke var flere tidligere

⁷ Butler og Ranney, *Referendums around the World*, 17-18.

⁸ European Election Database, "Dataset: Hungary: Parliamentary Election 2010," Sist oppsøkt 1. mai. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FStudy%2FHUPA2010_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2Fcube%2FHUPA2010_Display_C1&top=yes.

Se også Agnes Batory, "Election Briefing No 51: Europe and the Hungarian Parliamentary Elections of April 2010," *European Parties Elections & Referendums Network* (2010): 3, <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernelectionbriefings>.

⁹ BBC News, "Q&A: Hungary's controversial constitutional changes," Sist revidert 11. mar. 2013, <http://www.bbc.com/news/world-europe-21748878>.

¹⁰ Mladen Abadzhiev, "Bulgaria: One step forward, two steps back," *EUobserver*, Publisert 24. jan. 2014, <http://euobserver.com/opinion/122862>.

kommunistiske medlemstater som planla avstemning om den europeiske konstitusjonen. Det er samtidig verdt å merke seg at stater som Bulgaria og Romania, som gikk inn i unionen uten å holde folkeavstemning, har benyttet seg av metoden i andre sammenhenger etter årtusenskiftet.

Hva kan avhandlingen fortelle om folkeavstemningen som metode? Hvilke problemer oppstår når det direkte demokratiet erstatter det representative? Å svare på spørsmål av den typen går ikke inn under oppgavens hovedmål, men det vil være naturlig å gjøre seg noen tanker rundt dette. Kan de omtalte avstemningene sies å ha oppfylt sitt formål, og hva må til for at disse skal karakteriseres som vellykkede? En folkeavstemnings suksess er avhengig av dens evne til å inkludere store deler av innbyggerne. Det er videre et spørsmål om hva det faktisk stemmes over. Her er aktørene som driver kampanje ansvarlige for å styre debatten i retning av saker som er relevante for den endelige avgjørelsen.

Kampanjene kommer dermed til å få noe oppmerksomhet når de forskjellige folkeavstemningene analyseres. Det blir fokus på hovedaktørene på begge sider, både de politiske og de som ikke hadde noen direkte tilknytning til et politisk parti. Hva slags argumenter opererte disse med, og hva slags taktikk brukte de for å overtale velgerne? Statens fordeling av ressurser vil også være av interesse. Regjeringer har i mange av tilfellene vært de største promotørene av europeisk integrasjon. Har de statlige ressursene da blitt brukt til dette formål eller har de blitt fordelt jevnt mellom de to sidene? Hva med tilgangen til nasjonale media? Her kan en nok en gang forvente en del variasjon fra land til land. Samtidig er det liten tvil om at nei-siden sjelden hadde de samme ressursene som sine motstandere. Her skal en heller ikke se bort fra private aktører, som ofte har spilt en avgjørende rolle i finansieringen av kampanjen.

Avhandlingen vil til sist forsøke å bidra med noen spekulasjoner om Den europeiske unions framtid, basert på de andre konklusjonene. Jeg vil også diskutere massenes framtidige rolle i forbindelse med europeisk integrasjon. I denne oppgaven brukes uttrykk som «massene» og «folket» om statsborgerne i ett eller flere EU-land, avhengig av konteksten. Deres rolle er ikke minst avhengig av retningen samarbeidet kommer til å ta. Et relevant spørsmål er om det i noen medlemsland kan bli aktuelt med folkeavstemning om en eventuell uttrekning fra

unionen. Storbritannia har allerede holdt en av disse, og en mulig gjentakelse har vært på dagsorden de siste år.

Avhandlingens struktur

Avhandlingens oppbygging er dels kronologisk og dels tematisk. I de tre første kapitlene går jeg gjennom alle folkeavstemninger som har handlet om ett eller flere lands medlemskap. I de resterende kapitlene analyserer jeg avstemninger som har blitt arrangert i forbindelse med dypere samarbeid, som oftest i form av traktatendringer. Jeg vil til sist trekke noen generelle slutninger i konklusjonen, som er avhandlingens siste kapittel.

Kapittel 1 tar for seg folkeavstemningene i forbindelse med EFs første utvidelse. I Danmark og Irland stemte folket før medlemskap var et faktum. I Storbritannia skjedde dette først et par år etter landets innlemmelse i fellesskapet, i forbindelse med et regjeringsskifte. Et av EFs opprinnelige medlemsland, Frankrike, holdt også folkeavstemning for å avgjøre om geografisk utvidelse var ønskelig. I hver av avstemningene var utfallet i favør av utvidelse. Allikevel varierte resultatene fra land til land. Her skal det nevnes at en avstemning også ble holdt i Norge, der utfallet var det motsatte. Ettersom oppgaven handler om tilfeller i EU-land, anses ikke folkeavstemninger som ikke resulterer i medlemskap som relevante.

EFTA-utvidelsen i 1995 tas opp i **Kapittel 2**. Hvert av de tre nye medlemslandene, Sverige, Finland og Østerrike, baserte da avgjørelsen på sine innbyggers stemme. De tre statene gikk inn i en helt annen form for samarbeid enn de opprinnelige medlemslandene og de som hadde blitt med tidligere. Etter signeringen av Maastricht-traktaten var det snakk om en union, og ikke et fellesskap. Det innebar politisk samarbeid på nye områder. Både Sverige, Finland og Østerrike hadde, som medlemmer av EFTA, ganske tette bånd til EU fra før. Med medlemskap i EU kunne de imidlertid være med på å styre retningen av integrasjonsprosessen. Selv om innbyggerne stemte for medlemskap, var konkurransen svært jevn. Nok en gang ble det også holdt folkeavstemning i Norge, og nok en gang ble det et «nei».

I **Kapittel 3** omtales alle folkeavstemningene i forbindelse med EUs utvidelse mot øst. Ni av ti land som gikk inn i unionen i 2004 tok i bruk denne metoden for direkte demokrati. Dette gjaldt for Polen, Tsjekkia, Slovakia, Ungarn, Slovenia, Estland, Litauen, Latvia og Malta. Kypros var det ene unntaket. Da må de spesielle omstendighetene i forbindelse med delingen

av øya tas i betraktning. I Malta var utfallet alt annet enn entydig, men det ble en knapp seier til dem som ønsket medlemskap. I de sentral- og østeuropeiske statene var seieren til ja-siden langt mer overbevisende. Variasjon var å se, både med hensyn til prosent av ja-stemmene og deltakelse. Allikevel er det bemerkelsesverdig at det store flertallet stemte for medlemskap i hvert av landene. Både likheter og forskjeller mellom disse må dermed tas opp til diskusjon.

I løpet av 80- og 90-tallet ble det holdt en del folkeavstemninger i forbindelse med flere traktatendringer. Enhetsakten representerte den første store modifiseringen av EFs struktur og trådte i kraft i 1987. Den ble etterfulgt av Maastricht-traktaten i 1993, som etablerte Den europeiske union. Denne ble igjen endret med signeringen av Amsterdam-traktaten i 1997. Danmark og Irland holdt folkeavstemninger om hver av traktatendringene. Maastricht var det mest interessante tilfellet i og med at Frankrike også overlot beslutningen til folket, samtidig som danskene måtte stemme to ganger før traktatens ratifisering. Alt dette blir tema for **Kapittel 4**. Irene stemte for dypere samarbeid tre ganger på rad. Var det slik at støtten til EF/EU var konstant, eller var det mulig å se en utvikling den ene eller den andre veien? Danskene stemte først for Enhetstraktaten, men så mot Maastricht. Etter en runde med reforhandlinger holdt regjeringen nok en folkeavstemning, og denne gangen ble det «ja». Var de nye vilkårene den eneste årsaken til overgangen, eller var det noe mer som lå bak? Hvorfor ble så Amsterdam-traktaten godkjent ved første forsøk? Frankrikes avstemning om Maastricht viste at landet, i likhet med Danmark, var svært splittet når det kom til europeisk integrasjon. De fleste ville likevel gå videre. Den franske befolkning fikk denne gangen stemme om samarbeidets karakter, men det fantes likevel likheter med folkeavstemningen i 1972 som ellers handlet om geografisk utvidelse.

Etter introduseringen av EUs felles valuta har de to skandinaviske medlemslandene bestemt at en eventuell innføring av denne først må godkjennes av innbyggerne. De påfølgende folkeavstemningene i Danmark og Sverige blir omtalt i **Kapittel 5**. Disse fant sted noen år fra hverandre, men det er naturlig å se på dem sammen. I tillegg til at emnet er det samme, er det snakk om to skandinaviske land med tette bånd seg imellom. Ettersom folkeavstemningene ikke fant sted i forbindelse med en traktatendring, har jeg valgt å omtale dem i et eget kapittel. I begge land stemte innbyggerne mot euroen, men var det av de samme grunner? I hvilken grad var innbyggerne overbevist om at et «nei» ikke ville påvirke deres forhold til unionen ellers?

Forsøket på å etablere en felles europeisk forfatning er tema for **Kapittel 6**. Prosjektet mislyktes etter at både franskmenn og nederlendere stemte mot den foreslåtte konstitusjonen i 2005. Da hjalp det lite at Spania og Luxembourg stemte for. Flere folkeavstemninger var også planlagt, men disse ble ansett som unødvendige da innbyggerne i to av de seks opprinnelige medlemsland var mot forfatningen. Motstanden i Frankrike og Nederland var ikke nødvendigvis basert på de samme argumentene. Mange franskmenn som hadde stemt for Maastricht, hadde nå byttet side. Til tross for det var utfallet ikke så ulikt det i 1992. Dermed var det ikke nødvendigvis noen store endringer i holdningene til prosjektet, men det samme kan ikke sies om konsekvensene. På sin side fikk nederlenderne direkte innflytelse over europapolitikken for aller første gang. I hvilken grad handlet deres stemme om konstitusjonen, og i hvilken grad handlet det om deres forhold til fordypningsprosessen og unionens geografiske ekspansjon?

Til sist omhandler **Kapittel 7** folkeavstemningene om de to traktatendringene etter årtusenskiftet. Irland var den eneste staten som tok i bruk metoden før Nice- og Lisboa-traktaten ble ratifisert, men irene stemte like godt to ganger ved begge anledninger. Ettersom de opprinnelig stemte «nei» begge ganger, er det naturlig å stille spørsmål om deres holdning til europeisk integrasjon. Ved de fire tidligere anledningene hadde nei-siden ikke vært i nærheten av å vinne. Var dette et tegn på at irene følte at grensen for hvor langt samarbeidet kunne gå var nådd? Det er imidlertid ikke den eneste mulige forklaringen. Begge traktater ble til sist godkjent av folket, selv om det var nødvendig med modifikasjoner for å få det til. Det er også bemerkelsesverdig at deltakelsen, særlig ved Nice, var ganske lav. De som stemte den første gangen representerte kun litt over en tredjedel av den samlede velgermassen. En kan dermed også spekulere rundt en tenkelig mangel på interesse for det som angår «Europa». Informasjon kan også ha spilt en rolle. Deltakelsen ble høyere, både ved Nice II og ved Lisboa II, etter iherdige forsøk fra staten på å bedre innbyggernes kunnskap om det aktuelle emnet.

Litteratur og kilder

Avhandlingen er i stor grad basert på litteratur som direkte omtaler folkeavstemningene i de forskjellige landene. Den relevante litteraturen har enten vært i form av bøker eller artikler i elektroniske tidsskrifter. Noen av bøkene jeg har benyttet meg av, gir også et innblikk i de

forskjellige landenes politiske system og tradisjoner. Dette for ikke å se på folkeavstemningene som fullstendig isolerte hendelser. Videre har jeg benyttet meg av *Eurobarometer* – et sett av rapporter som blir produsert for Europakommisjonen. Rapportenes formål er å kartlegge innbyggernes holdninger i diverse EU-land, enten det handler om europeisk integrasjon generelt eller et mer spesifikt emne. Dokumentene er som oftest basert på undersøkelser i form av telefonintervju, og er tilgjengelig på Europakommisjonens nettsider. Jeg har dessuten tatt i bruk andre nettsider, som jeg har vurdert å være pålitelige informasjonskilder. Eksempler er det danske Folketingets nettside og *European Election Database*, som jeg hovedsakelig har brukt for å hente statistikk.

Jeg har brukt flere metoder for å finne relevant litteratur. Flere av artiklene jeg har benyttet meg av er å finne i elektroniske tidsskrifter som *Journal of Common Market Studies*, *Irish Political Studies* og *Scandinavian Political Studies*. Jeg har ellers brukt UiOs databaser, samt *Web of Knowledge / Web of Science* og *JSTOR*. Det har også vært nyttig å fokusere på visse forfattere, som har forsket mye på området avhandlingen omtaler. Sara Binzer Hobolt og Claes H. de Vreese har ikke minst forsket mye rundt kampanjens rolle i valg og folkeavstemninger. I kapittelet om avstemningene i Sentral- og Øst-Europa er boka *EU Enlargement and Referendums*, redigert av Aleks Szczerbiak og Paul Taggart, et viktig hjelpemiddel. Szczerbiak og Taggart er begge professorer ved University of Sussex, og er eksperter på området europeisk integrasjon. Begge har skrevet et antall artikler om emnet. Noen av disse brukes som pensum også ved norske institusjoner for høyere utdanning.

I forbindelse med de mange folkeavstemningene i Irland har det vært viktig å gjøre seg kjent med forskere som har ekspertise om landet. Blant disse er Richard Sinnott et naturlig valg, ettersom han i tillegg har forsket på valgførelse og irske holdninger til europeisk integrasjon. Jane O'Mahony er en annen som har forsket på Irlands forhold til Den europeiske union, og har utgitt flere publikasjoner i den sammenhengen. Mange av avstemningene som omtales i oppgaven, har funnet sted i Skandinavia eller Norden. Dermed er det også nødvendig med ekspertise på det området. Karen Siune, som blant annet er professor ved Aarhus Universitet, har vært med på å publisere en rekke bøker og artikler om folkeavstemningene i Danmark. Noen av disse er skrevet i samarbeid med hennes kolleger ved universitetet, Palle Svensson og Ole Tonsgaard. Tor Bjørklund, professor ved UiO, har også drevet med forskning i forbindelse med folkeavstemninger i Norden.

2. Den første utvidelsen (1972-1975)

Det europeiske fellesskap åpnet for første gang sine dører for nye medlemmer i 1973. Den franske presidenten Charles de Gaulle var en stor del av grunnen til at EF ikke ble utvidet før da. Hans problematiske forhold til Storbritannia fikk ham til å nekte britene medlemskap mer enn en gang. Etter hans avgang i 1969, var det endelig mulig for Storbritannia å bli med i fellesskapet. Britene var ikke de eneste til å søke medlemskap – Irland, Danmark og Norge fulgte etter. Storbritannia var dog den eneste staten som gikk inn i Det europeiske fellesskap uten å rådføre seg med sine borgere. I de resterende tre landene ble det holdt folkeavstemninger, som resulterte i medlemskap i Irland og Danmark, men ikke i Norge. I Storbritannia ble det først holdt en avstemning etter at medlemskapet var et faktum, for å bestemme hvorvidt videre samarbeid med EF var ønskelig. Den aller første folkeavstemningen i forbindelse med europeiske integrasjon ble holdt i Frankrike, der folkets oppgave var å bestemme om de ovenfor nevnte statene skulle få være med i Det europeiske fellesskap.

Frankrike

Folkeavstemningen som ble holdt i Frankrike i 1972, var ikke en som var påkrevd av konstitusjonen. De Gaulles etterfølger, Georges Pompidou, trengte i teorien ikke folkets fullmakt for å gå videre med sine planer om et utvidet fellesskap. Likevel valgte han å gå veien om direkte demokrati. Den franske presidenten ville oppnå flere mål med folkeavstemningen.¹ Han var blant annet opptatt av å sette fokus på hvordan hans europapolitikk skilte seg ut fra hans forgjengers. Selv om begge så for seg Frankrike som en sentral aktør i EF, var Pompidou mer åpen for utvidelse. Mens De Gaulle prøvde å holde Storbritannia utenfor samarbeidet, så Pompidou fordelene med britisk medlemskap. De var ikke bare økonomiske, men også politiske.² Britene kunne nemlig fungere som en slags motvekt mot den vesttyske staten, som nok en gang var på vei opp. Den franske presidenten

¹ Michael Leigh, "Linkage Politics: The French Referendum and the Paris Summit of 1972," *Journal of Common Market Studies* 14, 2 (2008): 159, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1975.tb00746.x/pdf>.

² Nicholas Atkin, *The Fifth French Republic* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005), 122.

Se også Serge Bernstein og Jean-Pierre Rioux, *The Pompidou Years, 1969-1974* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 26.

hadde dessuten til hensikt å styrke sin posisjon som leder og mente at et godt resultat i folkeavstemningen ville bidra til det. Han håpet ikke minst at han ville svekke sine motstandere på venstresiden, ettersom de kunne havne på hver sin side av debatten rundt utvidelsen av Det europeiske felleskapet. Pompidou ville også demonstrere at han hadde et samlet Frankrike i ryggen, når han skulle inn i forhandlinger om EFs framtid med gamle og eventuelle nye medlemmer, på toppmøtet i Paris i slutten av året.

Resultatet fra folkeavstemningen var ikke helt etter Pompidous forventninger. Kun 36,1 % av den samlede velgermassen stemte med han for utvidelse av EF.³ Selv om dette omtrentlig tilsvarte en 2 mot 1 seier for ja-siden, var resultatet ikke så overbevisende som han hadde håpet på. Hele 7,1 % av velgermassen ødela sin valgseddel. Nesten 40 % av dem som hadde stemmerett valgte å holde seg hjemme. Årsakene til dette var todelt.⁴ For det første var det relativt klart på forhånd at et flertall av de franske velgerne ville stemme for utvidelse. For det andre var dette en sak som var fullstendig uinteressant for mange franskmenn. Den siste påstanden er støttet opp av statistikk fra den franske avisen *Le Monde* under kampanjen.⁵ Selve kampanjen var følgelig en kjedelig affære. Det var ikke mye som sto på spill for velgerne. Frankrike kom til å være medlem av EF uansett hva de stemte og det var vanskelig å vite hva konsekvensene av andre lands medlemskap ville være.

Det er vanskelig å si hvilken rolle franskmenns holdninger til europeisk integrasjon spilte da de gjorde opp sin mening. Ettersom dette var en ny og ukjent type problemstilling, kan man anta at det mest naturlige for velgerne var å følge rådene fra presidenten eller det partiet de følte nærmest tilknytning til. For å forklare resultatet blir det derfor nødvendig å se på hva de forskjellige politiske partiene agiterte for i forkant av folkeavstemningen. I realiteten var det kun det kommunistiske partiet som drev kampanje for nei-siden.⁶ Samtidig agiterte de to sosialistiske partiene PS og PSU henholdsvis for å avstå fra å stemme og boikotte avstemningen. Resultatene viser at det ikke var forgjeves, ettersom mange som ved forrige valg hadde stemt på Pompidous parti UDR, enten stemte nei eller avstod fra å stemme ved

³ Serge Berstein og Jean-Pierre Rioux, *The Pompidou Years, 1969-1974* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 67.

⁴ Berstein og Rioux, *The Pompidou Years*, 67.

Se også Leigh, "Linkage Politics", 157.

⁵ Leigh, "Linkage Politics", 157.

⁶ Berstein og Rioux, *The Pompidou Years*, 66-67.

denne anledningen.⁷ Det er dog sannsynlig at flesteparten av de 17 % som stemte nei var kommunister, med tanke på at partiet hadde fått 15,7 % av stemmene ved valget i 1969.⁸ Franskmenn har nemlig hatt en tendens til å følge råd fra sine foretrukne partier når de har deltatt i folkeavstemninger.⁹ Det er også sannsynlig at sosialistpartiet, ledet av Francois Mitterrand, hadde en innvirkning. Det er sannsynlig at deltakelsen ville vært høyere enn 60 %, dersom sosialistene ikke hadde presset på for boikott.

Georges Pompidou var som nevnt hovedårsaken til at en folkeavstemning ble holdt i Frankrike i 1972. Han var i høy grad også det man stemte om. Spørsmålet er om det franske folket også oppfattet det slik. Statistikk fra kampanjen viser at hele 40 % av et representativt utvalg mente at avstemningen handlet om hvorvidt de var positivt innstilte til den franske presidenten.¹⁰ Bare 30 % mente at stemmene var avhengig av holdninger til Storbritannias eventuelle medlemskap, mens de resterende 30 % hadde ingen mening. Når et tredje alternativ ble lagt til i undersøkelsen (om hvorvidt de var positivt innstilte til statens sosial- og økonomisk politikk), var det kun 24 % som trakk fram Storbritannias medlemskap som folkeavstemningens hovedtema. Altså var ikke europeisk integrasjon nødvendigvis det franskmenn hadde i bakhodet da de gikk til valglokalene.

Irland

I Irland var man ikke i mye tvil om at medlemskap i Det europeiske fellesskap var i landets beste interesse. Av de mange folkeavstemningene som har blitt holdt i Irland i sammenheng med europeisk integrasjon, er den i 1972 den mest entydige. Ved denne anledningen stemte nemlig et flertall av den samlede velgermassen for medlemskap.¹¹ Avstemningen var av den obligatoriske typen, ettersom den var påkrevd av den irske konstitusjonen – dette har også vært tilfellet med alle folkeavstemninger som har blitt holdt i Irland etter den første i 1937 om den da nye forfatningen.¹² Ved alle tilfeller har det vært et spørsmål om én eller flere endringer av konstitusjonen og resultatet har følgelig vært bindende.

⁷ Leigh, "Linkage Politics", 165.

⁸ Leigh, "Linkage Politics", 166-167.

⁹ Palle Svensson, *Folkets røst: Demokrati og folkeavstemninger i Danmark og andre europæiske lande* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2003), 194.

¹⁰ Leigh, "Linkage Politics", 160.

¹¹ Michael Gallagher og Pier Vincenzo Uleri, red., *The Referendum Experience in Europe* (Basingstoke: Macmillan, 1996), 102.

¹² Svensson, *Folkets røst*, 189.

Deltakelsen på over 70 % i 1972 er den høyeste ved en irsk folkeavstemning hvis en ser bort fra den første i 1937.¹³ Det er derfor rimelig å anta at EF-saken ble oppfattet som viktig blant irene. Over 83 % av stemmegiverne var for EF-medlemskap i det som viste seg å bli en noe ensidig konkurranse. Den var dog ikke så ensidig i den irske nasjonalforsamlingen. Det irske Labour Party samt bortimot alle politiske grupperinger på venstresiden var imot EF-medlemskap.¹⁴ Tilsvarende var alle partier i sentrum og på høyresiden tilhengere av EF. Det er interessant å merke seg at Labour fikk ca 17 % av stemmene ved det forrige valget i Irland i 1969 – samme prosent som nei-siden fikk i 1972.¹⁵

Nei-siden fikk riktignok også støtte av visse fagforeninger og diverse grupperinger på venstresiden.¹⁶ Disse fikk igjen konkurranse av diverse interesseorganisasjoner på ja-siden. Både de politiske partiene og de ovenfor nevnte grupperingene var sterkt involvert i EF-saken.¹⁷ Følgelig fikk man en intens kampanje som naturligvis var med på å informere folket om hvordan medlemskap i Det europeiske fellesskap ville påvirke deres liv. En stor del av grunnen til at konkurransen aldri ble helt jevn var at de to største partiene Fianna Fáil og Fine Gael, som til sammen hadde fått nesten 80 % av stemmene ved forrige valg, agiterte for EF-medlemskap. Det er selvfølgelig usikkert i hvilken grad irene bare stemte i samsvar med de politiske partiene. Det er samtidig rimelig å anta at folk hadde tilstrekkelig informasjon til å gjøre opp sin egen mening.

Resultatet i 1972 etterlot uansett ikke mye tvil – det irske folket ga sin velsignelse til EF-medlemskap. En kan likevel påstå at irene kun gjorde det fordi de fulgte rådene fra sitt parti. Resultatet kan i teorien forklares bare ved å se på tall fra forrige valg, ettersom det var klart hvilken side de forskjellige partiene var på. Det var heller ikke snakk om noen alvorlig splittelse i noen av de store partiene. Likevel peker en intensiv kampanje og høy deltakelse mot at folket hadde tilstrekkelig kunnskap om emnet og stemte deretter. Det er enda

¹³ Richard Sinnott, "Cleavages, parties and referendums: Relationships between representative and direct democracy in the Republic of Ireland," *European Journal of Political Research* 41, 6 (2002): 813, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00033/pdf>.

¹⁴ Sinnott, "Cleavages, parties and referendums", 822.

¹⁵ Nicholas Whyte, "Dáil Elections since 1918," Sist revidert 3. jun. 2007, <http://www.ark.ac.uk/elections/gdala.htm>.

¹⁶ Michael Gallagher, "Parties and Referendums in Ireland 1937-2011," *Irish Political Studies* 26, 4 (2011): 541, <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07907184.2011.619747>.

¹⁷ Sinnott, "Cleavages, parties and referendums", 822.

vanskeligere å konkludere om det irske folk stemte for medlemskap fordi de støttet europeisk integrasjon i sin helhet eller bare fordi de så de økonomiske fordelene. Dette vil bli klarere etter analysen av de resterende irske folkeavstemningene i denne sammenhengen.

Danmark

Det er ingen tvil om at folkeavstemningen som skulle avgjøre spørsmålet om dansk EF-medlemskap ble tatt på alvor, både blant dem som organiserte kampanjen og blant folket generelt. Beviset på dette er den svært omfattende kampanjen i forkant av avstemningen og den høye deltakelsen - over 90 % av dem som hadde stemmerett valgte å benytte seg av den.¹⁸ I Danmark var det heller ikke noe tvil om at EF-spørsmålet skulle avgjøres ved bruk av direkte demokrati. Med landets grunnlov fra 1953 ble det nemlig innført en «obligatorisk referendum om suverenitetsinnskrenkning».¹⁹ I praksis betyr det at en folkeavstemning er obligatorisk i Danmark når beslutningsmakt overføres til internasjonale organer. Unntaket er når over 5/6 av Folketinget, den danske nasjonalforsamlingen, stemmer for lovforslaget. I dette tilfellet var det enighet mellom partiene om at en folkeavstemning var nødvendig uansett hva Folketinget kom fram til.²⁰

63,3 % av dem som avga stemme var for dansk medlemskap i EF. Sammen med den høye deltakelsen peker dette mot at det store flertallet av det danske folket ønsket å være en del av fellesskapet, og samtidig oppfattet saken som svært viktig. Også her må en dog vurdere i hvilken grad politiske partier og andre grupperinger var med på å forme meninger for folket. Folkeavstemningen fant sted under en sosialdemokratisk mindretallsregjering. Den hadde minimal støtte i Folketinget.²¹ Sosialdemokratiet, som eneste parti i regjeringen, var dessuten splittet i EF-spørsmålet. Dette gjaldt delvis også for Det radikale Venstre, selv om partiets medlemmer stort sett støttet medlemskap. Et parti som derimot unngikk splittelse var Socialistisk Folkeparti – partiet var samlet om å motsette seg dansk medlemskap i Det europeiske fellesskap. Socialistisk Folkeparti ledet dermed venstresiden mot de andre etablerte partiene, som offisielt støttet medlemskap. Alle store interesseorganisasjoner og

¹⁸ Svensson, *Folkets røst*, 91.

¹⁹ Svensson, *Folkets røst*, 74-75.

²⁰ Svensson, *Folkets røst*, 83-84.

²¹ Palle Svensson, "Five Danish referendums on the European Community and European Union: A critical assessment on the Franklin thesis," *European Journal of Political Research* 41, 6 (2002): 736, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00028/pdf>.

fagforeninger var samlet på ja-siden, men det fantes også noen nyetablerte grupperinger som motsatte seg disse.²² De fleste av landets aviser var samtidig for medlemskap.

EF-motstanderne mobiliserte i Folkebevægelsen mod EF. De hadde en rekke utfordringer - noen av dem knyttet til det som er nevnt ovenfor.²³ Da motstanden på elitenivå i høy grad var samlet på venstresiden, kunne dette bidra til å skremme konservative velgere. To små partier fra høyresiden ble med i motstandsbevegelsen, men disse var både ekstreme og relativt ubetydelige. Samtidig var det ikke så enkelt å danne en allianse mellom aktører fra Det radikale venstre og de sosialdemokratene som var imot medlemskap. Nei-siden slet dessuten med få ressurser, ettersom de største aktørene fra næringslivet agiterte for medlemskap. Privat støtte var dermed forbeholdt deres motstandere.

Under kampanjen hadde EF-spørsmålet stor dekning i media.²⁴ Blant annet fikk man se debatter på tv som handlet om hva Det europeiske fellesskap egentlig var. Dessuten ble det sendt programmer, både på tv og radio, der politikere fra de forskjellige partiene fikk spørsmål om hvorfor de mente EF-medlemskap var positivt eller negativt. Dette var spørsmål som seerne/lytterne hadde sendt inn. En kan tenke seg at dette bidro til å gjøre sendingene mer nøytrale. Ettersom EF-saken var svært fremtredende, både blant politikerne og i nasjonale media, er det grunn til å tro at danskene var godt informerte om konsekvensene av deres avgjørelse da de gikk til valglokalene.

Det finnes likevel usikkerhet om hva det var som styrte dem. Det var som nevnt langt fra alle partier som var samlet som saken - verken på den ene eller den andre siden. Det var dermed vanskeligere for folk å følge råd fra deres foretrukne parti. Folkeavstemningen var i regi av Socialdemokratiet som hadde vunnet fjorårets valg, men det kunne se ut som partiet hadde mistet noe av sin støtte på den korte tid etter valget. Dette kunne delvis være grunnet splittelsen i partiet, men det kunne også bety at noen av velgerne hadde dannet sin egen mening om EF-saken – én som ikke var i samsvar med partiets ledelse.²⁵

²² Svensson, *Folkets røst*, 84.

Se også Svensson, "Five Danish referendums", 736.

²³ Wolfram Kaiser og Jürgen Elvert, red., *European Union Enlargement: A Comparative History* (London: Routledge, 2004), 43.

²⁴ Karen Siune, Palle Svensson og Ole Tonsgaard, *Det blev et nej* (Århus: Politica, 1992), 14-15.

²⁵ Svensson, "Five Danish referendums", 737.

Hvis en først antar at folks oppfatninger av europeisk integrasjon spilte en avgjørende rolle i folkeavstemningen, er det fortsatt viktig å konstatere hva disse oppfatningene var. Om en i større grad oppfattet EF som et politisk eller som et økonomisk samarbeid, kunne være avgjørende. Det var nemlig ikke nødvendigvis slik at argumentene som ble brukt av aktørene på ja-siden, handlet om det samme som motstandernes argumenter. Mens EF-tilhengerne satte fokuset på de økonomiske fordelene med å være medlem, var nei-siden mer opptatt av problemet med å avgi suverenitet til internasjonale organer.²⁶ De som var ansvarlige for å drive kampanjen, følte altså at det var det økonomiske som kunne friste danskene til å stemme «ja». Samtidig var det neppe noe ønske blant folket om å være med på et prosjekt som ledet mot en slags europeisk føderasjon. Entusiasmen for økonomisk integrasjon og motviljen mot dypere politisk samarbeid skulle vise seg å være avgjørende elementer også ved framtidige folkeavstemninger i Danmark.

Storbritannia

Folkeavstemningen i Storbritannia i 1975 var spesiell på flere måter. Den var den aller første som omfattet hele nasjonen og fortsatte å være det helt fram til 2011. Dessuten skilte den seg ut fra de tilsvarende avstemningene i Danmark og Irland i at den kom først når britisk EF-medlemskap var et faktum. Dermed var en stemme for medlemskap det samme som en stemme for å beholde status quo. Danmark og Irland hadde i tillegg vært tvunget av sine konstitusjoner til å inkludere folket før de kunne gå videre med EF-søknaden. Dette var ikke tilfellet i Storbritannia, ettersom landet ikke har ett enkelt forfatningsdokument. Folkeavstemninger i Storbritannia er derfor formelt kun rådgivende.²⁷ I dette tilfellet hadde dog regjeringen gjort det klart at den uansett ville forholde seg til resultatet.²⁸

Spørsmålet som da oppstår er hvorfor regjeringen valgte å ty til folkeavstemning to år etter at landet hadde fått medlemskap i EF. Dette må sees i sammenheng med den daværende politiske situasjonen på øya. Labour, som hadde vunnet valget i 1974, hadde gitt folket to løfter i forbindelse med Det europeiske fellesskap.²⁹ Det første var reforhandlinger av vilkårene for landets medlemskap. Det andre var en folkeavstemning som ga britene muligheten til å trekke seg ut av samarbeidet. Omforhandlingene som Labour gikk inn for,

²⁶ Siune, Svensson og Tonsgaard, *Det blev et nej*, 15.

²⁷ Svensson, *Folkets røst*, 200.

²⁸ David Butler og Uwe Kitzinger, *The 1975 Referendum* (Basingstoke: Macmillan, 1996), 286.

²⁹ John W. Young, *Britain and European Unity, 1945-1992* (Houndmills: Macmillan, 1993), 119.

hadde som mål å forbedre Storbritannias posisjon innenfor fellesskapet – både i forhold til økonomi og politikk. Partiet ville blant annet ha store endringer i EFs felles landbrukspolitikk, samt nye metoder for finansiering av budsjettet.³⁰ Det var ikke alle i partiet som var fornøyd med resultatene fra omforhandlingene, og partiet var dermed splittet under kampanjen i forkant av folkeavstemningen. Faktisk var flesteparten av partiets medlemmer i parlamentet motstandere av britisk medlemskap, også med de nye vilkårene.³¹ Allikevel var «ja til videre EF-medlemskap» Labour-regjeringens offisielle standpunkt. Dette stemte også for de andre to store partiene i Storbritannia ved siden av Labour - Conservatives og Liberals. Ved parlamentsvalget i oktober 1974 hadde Labour fått 39,2 % av stemmene, mens Conservatives og Liberals fikk henholdsvis 35,8 % og 18,3 %.³² Som Storbritannias største parti, kunne det bli avgjørende hvilken side Labour-velgerne ville ta i folkeavstemningen.

Valgdeltakelsen ved folkeavstemningen i 1975 var på 64,5 %, 8,3 % lavere enn den hadde vært ved valget noen måneder før.³³ 67,2 % stemte for at Storbritannia skulle forbli et medlem av Det europeiske fellesskap. Dette var et nokså overbevisende resultat, men en kunne tenke seg at utfallet ville vært enda mer ensidig, ettersom lederskapet i hvert av de tre store partiene var for EF. Det var dog ikke de politiske partiene som hadde ansvaret for å drive kampanjen i forkant av avstemningen. Noe av det mest bemerkelsesverdige ved denne folkeavstemningen, var parlamentets forsøk på å distansere saken fra vanlig partipolitikk. Til dette formål ble det etablert paraplyorganisasjoner som skulle organisere kampanjene for og imot medlemskap.³⁴ Ressurser fra staten ble fordelt likt mellom disse, samtidig som de fikk «gratis» tid på nasjonale TV-kanaler. Allikevel sørget private personer og organisasjoner for at tilhengerne av EF til slutt hadde mye større ressurser å operere med.

De to store paraplyorganisasjonene var Britain in Europe (BiE) på ja-siden og National Referendum Campaign (NRC) på nei-siden. Selv om disse fikk ansvaret og ressursene for å drive kampanjen, var de i utgangspunktet selvutnevnte grupperinger, grunnlagt av aktivister.³⁵ BiE og NRC brukte forskjellige metoder, avhengig av ressursene de hadde tilgjengelig.

³⁰ Anthony King, *Britain Says Yes: The 1975 Referendum on the Common Market* (Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1977), 71.

³¹ King, *Britain Says Yes*, 86-87.

³² Butler og Kitzienger, *The 1975 Referendum*, 25.

³³ Butler og Kitzienger, *The 1975 Referendum*, 266.

³⁴ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 212-213.

³⁵ Butler og Kitzienger, *The 1975 Referendum*, 68.

Gjennom kampanjen arrangerte Britain in Europe det man kan kalle propagandamøter, der representanter for hvert av de store partiene agiterte for medlemskap.³⁶ De sørget også for å få med seg britiske kjendiser fra mange forskjellige sfærer og satset på å ha støttespillere fra diverse samfunnsgrupper. NRC var en mye mindre organisasjon, preget av intern spenning og splittelse. En stor del av grunnen til dette var at EFs største motstandere var plassert lengst bort på hver sin side av det politiske spektrum.³⁷ NRC var samtidig nødt til å gjøre det beste ut av ressursene og tiden i media de hadde fått av staten. Det var to typer argumenter som ble brukt mot Storbritannias medlemskap i EF.³⁸ Den ene omhandlet praktiske problemer som matpriser og arbeidsledighet, mens den andre var forankret i spørsmålet rundt suverenitet.

Kampanjen var langt fra en jevn konkurranse, og det fantes flere årsaker til dette. NRC hadde som nevnt få ressurser utenom de fra staten. Britain in Europe kunne til slutt operere med tilnærmet 1,5 millioner pund, mens de 125 000 pund NRC fikk av staten sto for 94 % av organisasjonens inntekter.³⁹ Dessuten besto National Referendum Campaign stort sett av frivillige og amatører, mens Britain in Europe hadde råd til å ha en administrasjon som fikk betaling for sitt arbeid.⁴⁰ Alle store interesseorganisasjoner, bortsett fra mange av fagforeningene som var delt, var for fortsatt medlemskap.⁴¹ Til sist hadde nei-siden bortimot alle av landets største aviser mot seg.⁴² NRCs plan om å vinne over folket på tv og radio viste seg å være vanskelig å gjennomføre i praksis. Selv om det var interesse for programmene som omhandlet folkeavstemningen, var det, ifølge en undersøkelse gjennomført av *BBC* og *IBA*, ytterst få som endret mening på grunn av disse.⁴³ Dessuten hadde BiE flere ressurser også på dette området. Organisasjonen hadde følgelig et større personale og derfor mer kreativitet i sine sendinger.⁴⁴

Det skal sies at Britain in Europe og National Referendum Campaign ikke var de eneste aktørene under kampanjen. Noen av landets mest innflytelsesrike politikere opererte nemlig i

³⁶ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 81.

³⁷ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 99.

³⁸ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 109.

Se også King, *Britain Says Yes*, 109, 113.

³⁹ King, *Britain Says Yes*, 105, 110.

⁴⁰ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 86, 102, 105.

⁴¹ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 171.

⁴² Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 107.

⁴³ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 212-213.

⁴⁴ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 197-198.

stor grad utenfor paraplyorganisasjonene.⁴⁵ Dette gjaldt ikke minst statsminister Harold Wilson, som agiterte for medlemskap og var ofte å se på tv-skjermen under kampanjen.⁴⁶ Hans kollega i Labour, Tony Benn, var kanskje nei-sidens viktigste aktør. Han påsto blant annet at medlemskapet i EF hadde kostet Storbritannia 500 000 arbeidsplasser.⁴⁷ Påstanden var svært kontroversiell og ledet til gjentatte diskusjoner i løpet av oppkjøringen. Problemet var, som den britiske avisen *Guardian* skrev, at en ikke kunne finne støtte for påstander om arbeidsplasser og matpriser i statistikk.⁴⁸ Den andre sentrale aktøren for EF-motstanderne var Enoch Powell. Powell hadde vært medlem av Conservatives fram til 1974, men valgte å forlate partiet som ikke delte hans mening om britenes rolle i europeisk integrasjon. Powell var på mange måter Benns rake motsetning. De var ekstremister på hver sin side av det politiske spekteret. Begge var opptatt av å bevare Storbritannias suverenitet, men mens Benn ville forsvare britisk sosialisme, var Powell mer kjent for sin nasjonalisme og sine ofte kontroversielle meninger om innvandring.⁴⁹ Det var først mot slutten av kampanjen at disse to i det hele tatt gikk med på å opptre sammen.⁵⁰

Vi har nå sett flere eksempler på at nei-siden var svært splittet under kampanjen. Et annet problem for motstandsbevegelsen var at dens ledende figurer ikke var blant de mest populære i britisk politikk.⁵¹ Undersøkelser viste at politikere som agiterte for uttrekning fra EF som regel var blant de minst populære i britenes øyne. Dette gjaldt i stor grad for Benn og i mindre for Powell, selv om han også var en kontroversiell person. Spørsmålet om popularitet var av en spesielt stor betydning innenfor Labour. Ettersom det både var det regjerende partiet og det eneste partiet som var splittet, ville Labours velgere ha mye å si for det endelige resultatet. Fordi EU-motstanderne i partiet var blant de minst sympatiske ifølge velgerne, var det naturlig å forvente at dette ville påvirke balansen.

Det er mye som peker mot at kampanjen, hvor omfattende og intensiv den enn var, ikke var det som avgjorde resultatet i Storbritannia. Opinionismålingene som hadde vært alt annet enn

⁴⁵ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 160.

⁴⁶ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 194.

⁴⁷ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 180.

⁴⁸ Butler og Kitzinger, *The 1975 Referendum*, 214.

⁴⁹ Ben Wellings, *English Nationalism and Euroscepticism: Losing the Peace* (Oxford: Peter Lang, 2012), 133.

Se også King, *Britain Says Yes*, 112.

⁵⁰ King, *Britain Says Yes*, 112.

⁵¹ King, *Britain Says Yes*, 93-97, 111-112.

stabile i årene før 1975, viste en tilnærmet to mot en ledelse for ja-siden de siste tre måneder før folkeavstemmingen.⁵² Dette var langt fra tilfeldig. I midten av mars 1975 gjorde Labour-regjeringen det klart at reforhandlingene av Storbritannias medlemskap hadde vært en suksess, og at regjeringen derfor støttet landets fortsatte medlemskap i EF. Diverse opinionsmålinger viser at forhandlingene var av avgjørende betydning for en stor del av britene, og at de fleste ville stemme for medlemskap dersom regjeringen var tilfreds med de nye vilkårene.⁵³ Samtidig viste en undersøkelse at de som faktisk visste hva Storbritannia hadde oppnådd gjennom reforhandlingene, var svært få.⁵⁴ Det er da naturlig å konkludere med at flesteparten av dem som hadde gått over til ja-siden fulgte råd fra regjeringen. Regjeringens posisjon var også synlig under kampanjen. Da fikk hvert hushold tre brosjyrer som informerte om EF-medlemskap – én fra nei-siden, én fra ja-siden og én fra regjeringen.⁵⁵ I praksis betydde det at hvert hushold fikk to brosjyrer for medlemskap mot én imot.

Regjeringens og partienes råd var utvilsomt viktige for mange. En må likevel være forsiktig med å forklare resultatene ved bare å ta utgangspunkt i disse. Britene hadde sine personlige grunner til å være for eller imot medlemskap i EF. Disse var ikke minst knyttet til den økonomiske situasjonen på midten av 70-tallet. Storbritannia var da preget av inflasjon, samtidig som oljekrisen i 1973 forverret situasjonen ytterligere.⁵⁶ Begge sider kunne ha utnyttet disse omstendighetene til sin fordel, ettersom økonomi var et viktig argument for både ja- og nei-siden. Det virker dog som tilhengerne av EF var mer overbevisende da de påsto at dette ikke var en tid for å være alene. En kan tenke seg at dette kunne brukes som et motargument mot de to store nei-argumentene. Økningen av priser kunne i det korte løp virke ubetydelig, mens suverenitet i seg selv hadde en altfor høy pris. En undersøkelse er med på å vise hvilke grunner britene så for løsrivelse fra EF og for fortsatt medlemskap.⁵⁷ De oppfattede fordelene med å trekke seg ut var som ventet lavere priser og uavhengighet. Dessuten var det noen som mente at ting var bedre før Storbritannia var medlem av EF. Den helt klart viktigste årsaken til å forbli medlem var fordi landet ikke kunne klare seg alene.

⁵² King, *Britain Says Yes*, 123.

Se også Roger Jowell og Gerald Hoinville, red., *Britain Into Europe* (London: Croom Helm, 1976), 24, 30, 32.

⁵³ King, *Britain Says Yes*, 92.

Se også Roger Jowell og Gerald Hoinville, red., *Britain Into Europe* (London: Croom Helm, 1976), 33.

⁵⁴ King, *Britain Says Yes*, 93-94.

⁵⁵ King, *Britain Says Yes*, 122.

⁵⁶ Roger Jowell og Gerald Hoinville, red., *Britain Into Europe* (London: Croom Helm, 1976), 78-79.

⁵⁷ King, *Britain Says Yes*, 108.

Interessant nok var «fordi vi er med nå» et mye brukt argument for et fortsatt medlemskap. Ellers ble fordeler knyttet til økonomi og handel trukket fram.

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?

Vi har nå sett på de fire folkeavstemningene i forbindelse med Det europeiske fellesskap på 1970-tallet.⁵⁸ Alle fire handlet om geografisk utvidelse av fellesskapet. To av avstemningene, de i Irland og Danmark, fant sted før landene gikk inn i samarbeidet. Storbritannia har så langt stått for den eneste folkeavstemningen om medlemskap, arrangert av et medlemsland. Tilfellet i Frankrike er også noe unikt i og med at spørsmålet ikke direkte angikk landet og dets statsborgere. Det er mye som tyder på at franskmenn også var av samme oppfatning. I den grad folkeavstemningen i det hele tatt handlet om europeisk integrasjon, gjaldt det franskmenns vilje til å la britene være med på det. Det hele handlet i langt større grad om fransk politikk – og da særlig om den franske presidenten, Georges Pompidou.

Irland og Danmark var på mange måter i samme situasjon da landene søkte om medlemskap. Begge var små stater i Europas periferi og begge var avhengige av at Storbritannia ble med inn i fellesskapet. Resultatene fra folkeavstemningene i disse to land var likevel ganske forskjellige. De som stemte for medlemskap i Irland, var nesten 20 % flere enn de tilsvarende i Danmark. Samtidig var valgdeltakelsen i Danmark langt høyere, men den var høy i begge land hvis en tar i betraktning valgtradisjoner. Konklusjonen er at begge nasjoner oppfattet dette som en viktig sak. Motstanden til medlemskap kom hovedsakelig fra venstresiden av det politiske spekteret i begge land, og inkluderte fraksjoner av det sterke sosialdemokratiske partiet i Danmark. I Irland var de store partiene mer samlet. Dette er definitivt med på å forklare forskjellen i resultatet. Videre er det mulig å tenke seg at danskene i større grad tok i betraktning de politiske sidene av integrasjonen, mens irene ble fristet av de økonomiske fordelene. Mens det muligens er for tidlig å trekke noen konklusjoner om hvilken type integrasjon irene ønsket, var det allerede i 1972 mulig å se tendenser til dansk skepsis til en politisk union. Resultatene fra de andre folkeavstemningene i disse to land vil fortelle oss mer om utviklingen av opinionen.

⁵⁸ Til sammen fem, når en tar med folkeavstemningen i Norge.

Situasjonen i Storbritannia var litt annerledes. Folket der fikk et valg om å trekke seg ut av et fellesskap de allerede var med i. Da to av tre ønsket å fortsette samarbeidet, er det lett å konkludere med at motstanden mot integrasjon var relativt liten. Allikevel finnes flere faktorer som gjør en slik konklusjon forhastet. Ikke minst var valgdeltakelsen lav – mer enn én tredel valgte å avstå fra å bruke sin stemmerett. Dette kan forklares på ulike måter. Ettersom dette var den aller første landsomfattende folkeavstemningen i Storbritannia, kunne en muligens forvente en høy interesse blant borgerne, og dermed en noe høyere deltakelse. Samtidig kan en tenke seg at noen av prinsipp var imot bruken av direkte demokrati. Parlamentarismen har tross alt sterke tradisjoner i Storbritannia, og en folkeavstemning kunne virke truende på disse. En annen forklaring er at interessen for EF rett og slett var lav. Til sist kan en tenke seg at folk avsto fra å stemme fordi resultatet virket klart på forhånd. De fleste var nok klar over at opinionen stort sett forble uendret de siste tre måneder før avstemningen. Dette kan ha virket demotiverende på noen av de potensielle velgerne. En kan ikke utelukke at en betydelig andel av dem som avsto, ville stemt «nei» om de var nødt til å velge. Med tanke på at alle de store partiene agiterte for medlemskap, er det uansett påfallende at så mange som 32,8 % ville at Storbritannia skulle trekke seg ut av samarbeidet.⁵⁹

Kampanjen i Storbritannia handlet i stor grad om interne saker, og ikke om Europa.⁶⁰ Dette var langt på vei også tilfellet ved de andre omtalte folkeavstemningene. Vi har sett at mange av debattene og argumentene handlet om økonomi. Derfor er det sannsynlig at folk flest var mest interessert i det økonomiske aspektet av integrasjonen. Problemet med høye priser var sentralt for mange, men det var ikke nok til å vinne folkeavstemningen for EF-motstanderne. Tony Benn prøvde å skremme britene med arbeidsledighet, men det var svært få som tok hans påsatander i betraktning.⁶¹ Argumenter om de politiske sidene av integrasjonen ble for det meste brukt av nei-siden. Da var det spørsmålet om suverenitet som ble trukket fram. Selv om dette argumentet ble ignorert av noen, var det nok få som hadde et positivt motargument til nettopp det. En undersøkelse viser at britene hadde svært negative holdninger til utviklingen av EF mot en mer politisk union i 1970.⁶² På den tiden var Storbritannia enda ikke medlem i

⁵⁹ Dette stemte som nevnt ikke for de fleste Labour-politikerne, men det var Labour-regjeringens offisielle posisjon etter reforhandlingene med EF.

⁶⁰ Jowell og Hoinville, *Britain Into Europe*, 120.

⁶¹ Commission of the European Communities, "Standard Eurobarometer 3," Publisert jun-jul. 1975, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb3/eb3_en.pdf.

⁶² Uwe Kitzinger, *Diplomacy and Persuasion: How Britain Joined the Common Market* (London: Thames and Hudson, 1973), 33.

Det europeisk fellesskap og de fleste ønsket heller ikke en slik utvikling. Ifølge en annen undersøkelse i 1974 mente flesteparten at EF burde være en politisk union, ved siden av en økonomisk.⁶³ Dette var også relativt uavhengig av om man ønsket å forlate fellesskapet eller ikke. Det er selvfølgelig vanskelig å trekke konklusjoner fra undersøkelser som ikke stiller identiske spørsmål. Likevel er det nokså tydelig at britenes meninger om politisk integrasjon var langt fra stabile i perioden før folkeavstemningen.

⁶³ King, *Britain Says Yes*, 60.

Se også Commission of the European Communities, "Standard Eurobarometer 3".

3. EFTA-utvidelsen (1994-1995)

Utvidelsen i 1995 så de tidligere EFTA-landene Sverige, Finland og Østerrike tre inn i Den europeiske union. Folkeavstemninger ble holdt i alle tre land, samtidig som det ble holdt en i Norge. Dette var andre gangen det norske folket sa nei til EU, til tross for utviklingen i nabostatene. I Sverige var borgerne heller ikke overbevist, selv om de politiske elitene i stor grad var Europa-vennlige.¹ Ikke desto mindre stemte et minimalt flertall for medlemskap. Målinger i perioden fra mai 1992 til høsten 1994 viste at flesteparten av dem som hadde en mening, var imot medlemskap helt fram til det kun var noen få uker igjen til avstemningen.² Oppkjøringen hadde altså en avgjørende rolle i Sverige. Finland utnyttet sin første mulighet til å søke om medlemskap. I 1991 kollapset Sovjetunionen, samtidig som det kom et regjeringsskifte mot høyre i Finland – to begivenheter som førte til at medlemskap i EU i det hele tatt var et alternativ.³ Kampanjen i forkant av folkeavstemningen ble drevet av ulike organisasjoner - noen var rent informative, i stedet for å agitere for eller imot medlemskap.⁴ Disse fikk støtte av staten, slik at folket i Finland skulle være godt informert om sakens betydning. Resultatet var litt mer overbevisende enn i Sverige, men var nok en bekreftelse på at de nordiske lands statsborgere ønsket en forsiktig tilnærming til Den europeiske union. Situasjonen var en helt annen i Østerrike. Der var valgdeltakelsen på over 80 % og nærmest 2/3 av disse stemte for medlemskap.⁵

Østerrike

Av de fire folkeavstemningene som ble holdt i 1994, var den i Østerrike den eneste som var formelt bindende. Avstemningen var også en nødvendighet, ettersom den var påkrevd av den østerrikske konstitusjonen.⁶ I forkant viste tallene at flesteparten av østerrikerne som hadde

¹ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 177.

² Tor Bjørklund, *Hundre år med folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-2005* (Oslo: Universitetsforlaget, 2005), 181.

³ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 56.

⁴ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 60.

⁵ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 23.

⁶ Michael Gehler og Wolfram Keiser, "A Study in Ambivalence: Austria and European Integration 1945-95," *Contemporary European History* 6, 1 (1997): 96, <http://www.jstor.org/stable/20081613>.

gjort opp sin mening støttet landets potensielle medlemskap i Den europeiske union.⁷ Likevel hadde støtten gått nedover siden Østerrike først gikk inn i forhandlinger med EU. Tidlig på 90-tallet var ja- og nei-siden like store. Selv om støtten igjen hadde gått opp før folkeavstemningen, var det noe overraskende at hele 66,5 % av velgerne stemte for EU-medlemskap i juni 1994.⁸ Valgdeltakelsen lå på litt over 82 %, altså noen få prosent lavere enn ved det parlamentsvalget i 1990. Resultatet etterlater ikke mye tvil om hva det østerrikske folk ønsket på dette tidspunktet.

De politiske elitene hadde i stor grad vært enige om at EU-medlemskap var i landets beste interesse. Dette inkluderte de to styrende partiene, SPÖ og ÖVP, som sto for nesten 3/4 av stemmene fra forrige valg. Østerrikes president, Thomas Klestil, og landets populære utenriksminister, Alois Mock, var blant de sentrale aktørene som agiterte for EU.⁹ Medlemskap ble dessuten støttet av alle de største interesseorganisasjonene og nesten alle østerrikske media.¹⁰ Også ett av opposisjonspartiene, LIF, valgte ja-siden. Det var allikevel tre andre opposisjonspartier som havnet på motsatt side i EU-spørsmålet. Det største av disse var det høyrradikale FPÖ. Partiet fikk selskap av De grønne og det nesten ubetydelige kommunistiske partiet. Disse utgjorde ikke en naturlig koalisjon. De grønne prøvde også å distansere seg fra FPÖ, selv om de to partiene hadde samme endelige mål.¹¹

Ja-siden var altså større og mer samlet. Dessuten var det kun EU-tilhengerne som fikk offentlig støtte for sin kampanje.¹² Dette var en kontroversiell avgjørelse av regjeringspartiene, som valgte å ignorere sine motstandere. Det har dessuten vært vanlig å fordele de statlige ressursene mellom de to sidene i slike anledninger. Ut ifra denne informasjonen må en konkludere med at nei-siden hadde et svært vanskelig utgangspunkt. Derfor er det ikke

⁷ Anders Todal Jenssen, Pertti Pesonen og Mikael Gilljam, red., *To Join or Not to Join: Three Nordic Referendums on Membership in the European Union* (Oslo: Scandinavian University Press, 1998), 19.

Se også Wolfram Keiser et al., "Die EU-Volksabstimmungen in Österreich, Finnland, Schweden und Norwegen. Verlauf, Ergebnisse Motive und Folgen," *Institute for Advanced Studies Political Science Series* 1, 23 (1995): 21, <http://aei.pitt.edu/44483/>.

⁸ European Election Database, "Dataset: Austria: Referendum on the Accession to the European Union 1994," Sist oppsøkt 29. okt. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/ATREF1994_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ATREF1994_Display_C1&top=yes.

⁹ Jenssen, Pesonen & Gilljam, *To Join or Not to Join*, 17.

¹⁰ Gehler og Keiser, "A Study in Ambivalence", 96.

¹¹ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 26.

¹² Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 26.

overraskende at de relativt mange som bestemte seg sent, for det meste stemte for medlemskap.¹³ Det er allikevel verdt å merke seg at FPÖ og De grønne hadde fått økt støtte blant det østerrikske folk i 1994. Parlamentsvalget senere samme år er med på å vise dette.¹⁴ De to opposisjonspartiene hadde da fått økt oppslutning på bekostning av SPÖ og ÖVP. Mens de to regjeringspartiene sammen hadde gått ned med over 10 %, hadde FPÖ og de grønne vokst med nesten like mange. Årsakene kan selvfølgelig være mange, men det er sannsynlig at deres faste standpunkt i forbindelse med EU-spørsmålet var avgjørende. Hvis dette faktisk var tilfellet, ville det bety at motstanden til østerriksk deltakelse i europeisk integrasjon i noen tilfeller var stor nok til å tvinge partiskifte.

Hva kan så være bakgrunnen for en slik motstand? En ting folk kan ha hatt i bakhodet da de gikk til valglokalene var at medlemskap i EU ville være et brudd med den østerrikske tradisjonen om å holde seg nøytral.¹⁵ Dessuten opplevde mange at europeisk integrasjon kunne true landets suverenitet. Noen var redd for at arbeidsledighet kunne bli et større problem.¹⁶ Andre tenkte motsatt og så flere muligheter for å jobbe i utlandet. Motstand til EU kunne også observeres blant østerrikske bønder som drev med alpint jordbruk.¹⁷ På denne måten er Østerrike lik to av de andre landene som holdt folkeavstemning i 1994 – Finland og Norge. Når det gjelder årsakene til at folk stemte ”ja”, er det én som er spesielt fremtredende – økonomi. Det virker som de økonomiske fordelene som fulgte med medlemskap i siste instans var viktigere for østerrikske velgere enn prinsipper som suverenitet og nøytralitet.

Finland

Folkeavstemningen i Finland ble holdt etter den i Østerrike, men før de tilsvarende i Sverige og Norge. Den lå mellom disse også med hensyn til resultatet. 56,9 % av velgerne stemte for medlemskap, mens valgdeltakelsen lå på litt over 70 %.¹⁸ Folkeavstemningen var ikke en

¹³ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 28.

¹⁴ European Election Database, “Dataset: Austria: Parliamentary Election 1994,” Sist oppsøkt 29. okt. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/ATPA1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ATPA1994_Display_C1&top=yes.

¹⁵ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 25.

¹⁶ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 28.

¹⁷ Wolfram Keiser, “The EU Referenda in Austria, Finland, Sweden and Norway,” Sist revidert 15. feb. 2011, <http://aei.pitt.edu/7330/>.

¹⁸ European Election Database, “Dataset: Finland 1994: Referendum on Accession to the European Union,” Sist oppsøkt 29. okt. 2013, <http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfStudy%2F>

konstitusjonell nødvendighet og var formelt rådgivende. Dette var bare andre gangen denne metoden ble brukt i landet, og det var over 60 år siden det forrige tilfellet. Sakens betydning ble definitivt oppfattet av finnene. Valgdeltakelsen var nemlig høyere enn ved forrige parlamentsvalg.¹⁹ Det skal likevel sies at presidentvalget samme år tiltrakk seg enda flere velgere. Resultatet var ikke forhåndsbestemt, ettersom mange skiftet mening tidlig på 90-tallet.²⁰

Mens folkeavstemningen i Østerrike i stor grad handlet om kampen mellom regjeringen og opposisjonen, var det langt fra tilfellet i Finland. EU-spørsmålet var grunnlag for splittelse, både i regjeringen og internt i partiene. Av de fire partiene i regjeringen var to relativt samlet om å være for EU-medlemskap.²¹ Dette gjaldt det konservative Samlingspartiet og det Svenska folkepartiet. Kristendemokratene var derimot skarpe motstandere av finsk medlemskap og valgte derfor å forlate regjeringen.²² Senterpartiet i Finland var splittet om EU-spørsmålet, men dets offisielle standpunkt var for. Den daværende statsministeren, Esko Aho, var medlem av dette partiet og etter hvert kjent tilhenger av EU. Flertallet av Senterpartiets velgere var dog uenige med Aho.²³ En stor del av disse var nemlig bønder – en samfunnsgruppe som var kjent for å være skeptisk til Den europeiske union. Aho var derfor forsiktig med å ta et klart standpunkt til å begynne med.²⁴

Det største av opposisjonspartiene, Finlands sosialdemokratiske parti, var samlet for EU, selv om partiets velgere igjen var splittet i spørsmålet. Landets sosialdemokratiske president, Martti Ahtisaari, var en sterk tilhenger av EU og fikk til og med kritikk for sin agitasjon.²⁵ Vänsterförbundet og Liberala folkpartiet var splittet, mens Finlands Landsbygdsparti var klart imot. Det var altså intern uenighet i mange av partiene rundt EU-spørsmålet. I tillegg var

[FIREF1994_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2Fcube%2FFIREF1994_Display_C1&top=yes](http://www.firef1994.fi/F1994_Display_C1&top=yes).

¹⁹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 107-108.

²⁰ David Arter, "The EU referendum in Finland on 16 October 1994: A Vote for the West, not for Maastricht," *Journal of Common Market Studies* 33, 3 (1995): 369-371, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1995.tb00539.x/pdf>.

Se også Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 19.

²¹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 67.

Se også Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 59.

²² Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 63.

²³ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 56-57.

²⁴ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 18.

²⁵ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 18.

mange av velgerne av en annen mening enn partiet de var tilhengere av. Som et resultat var mange av partiene uklare om sine standpunkter tidlig på 90-tallet.²⁶ EU var heller ikke et sentralt emne under presidentvalget i 1994. Partiene var da heller ikke sentrale aktører under kampanjen, delvis på grunn av de nevnte uenighetene, men også grunnet mangel på ressurser.²⁷ Derfor var det i stor grad opp til andre grupperinger å informere folket om sakens innhold.

Likevel tok også staten ansvar for å spre kunnskap om emnet.²⁸ Det ble etablert et system, der de forskjellige departementene hadde ansvaret for å spre informasjon om sine felt. Blant annet fikk utenriksdepartementet som oppgave å informere folket om både de positive og negative sidene med EU-medlemskap. Andre statlige organisasjoner fikk også liknende oppgaver. I tillegg ble det opprettet informasjonskontorer i hvert av landets 19 landskap. I Finland var det slik at både ja- og nei-siden fikk like ressurser fra staten til å drive kampanje. Finansiering ble også gitt til nøytrale grupperinger. Blant disse var Finlands Information on European Integration (FIED). Organisasjonen distribuerte publikasjoner fra begge sider og sto selv for flere slike enn noen av grupperingene på ja- eller nei-siden.²⁹ Alt dette er med på å vise hvordan staten var opptatt av å forberede folket på det som skulle komme, og sørge for at finnene hadde tilstrekkelig kunnskap til å ta en velfundert beslutning. Det skal likevel sies at det ble brukt færre ressurser på dette i Finland enn i de tre andre statene som holdt folkeavstemning i 1994.³⁰

Motstanderne av EU var organisert i én paraplyorganisasjon.³¹ Selv om de i utgangspunktet fikk de samme ressursene av staten som ja-siden, var ikke konkurransen så jevn i realiteten. EU-tilhengernes kampanje ble nemlig i stor grad finansiert av næringslivet og industrien.³² Grupperingene på ja-siden var organisert på en annen måte, og fordelte i større grad arbeidet mellom seg. Blant disse grupperingene var fagforeningene, som i Finland stort sett var samlet

²⁶ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 62-63.

²⁷ Pasi Natri, "EU Referendum – A Challenge for the State Administration," Sist oppsøkt 29. okt. 2013, <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/fastlane/natri.html#information>.

²⁸ Markku Reimaa, "Preparation for EU Membership Creates New Ways of Working," Sist oppsøkt 29. okt. 2013, <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/fastlane/reimaa.html>.

Se også Pasi Natri, "EU Referendum".

²⁹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 70.

³⁰ Pasi Natri, "EU Referendum".

³¹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 68.

³² Kirsi Martikainen, "Civil Movements Slow to React," Sist oppsøkt 29. okt. 2013, <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/fastlane/martik.html>.

for medlemskap. Dette skiller landet fra sine nabostater, der det som regel bare var lederskapet i fagforeningene som støttet medlemskap.³³ De store motstanderne av EU var altså ansatte i primærsektoren. Bøndene var nemlig misfornøyde med avtalen som ble inngått under forhandlingene mellom Finland og EU, og mente at denne kunne ha fatale konsekvenser for dem.³⁴

Debattene i Finland handlet om både de økonomiske og politiske konsekvensene av medlemskap i Den europeiske union. Statlig og personlig økonomi, samt endringer i ulike priser, var saker finnene interesserte seg særlig for.³⁵ Samtidig var spørsmål i forbindelse med nasjonal sikkerhet mer relevante i Finland enn hos landets skandinaviske naboer. Det var ikke minst grunnet usikkerhet om Russlands framtidige utenrikspolitiske mål. Mange mente at medlemskap i EU var den beste løsningen med tanke på sikkerhet og etableringen av Finland som en vesteuropeisk stat. Tilhengerne av EU framstilte også dette som det eneste alternativet.³⁶ Et motargument fra nei-siden var at fullstendig isolasjon av Russland ikke var ønskelig, og at EU-medlemskap ville gjøre handel med Russland svært vanskelig.³⁷

Kampanjen i seg selv var svært omfattende og intensiv. Det var ikke minst den største informasjonskampanjen den finske staten noen gang hadde stått for.³⁸ Vi har allerede sett på noen viktige informasjonskanaler i Finland, men den som var av aller størst betydning var nasjonale media. Selv om grupperingene på begge sider var svært aktive var det, ifølge en meningsmåling, kun 5-10 % av folket som fikk informasjon fra en av disse.³⁹ De politiske partiene virket også å ha mindre innflytelse enn nasjonale media.⁴⁰ Tv og radio var blant de sentrale kildene til informasjon om EU for de fleste velgerne.⁴¹ Publikum fikk med seg mange åpne debatter i forbindelse med den kommende folkeavstemningen.⁴² Dette skjedde hovedsakelig i den siste måneden før den store begivenheten, ikke minst fordi politikerne

³³ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 66.

³⁴ Arter, "The EU referendum in Finland", 379.

³⁵ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 197.
Se også Pasi Natri, "EU Referendum".

³⁶ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 72.

³⁷ Arter, "The EU referendum in Finland", 379-380.

³⁸ Pasi Natri, "EU Referendum".

³⁹ Kirsi Martikainen, "Civil Movements".

⁴⁰ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 231.

⁴¹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 91.
Se også Kirsi Martikainen, "Civil Movements".

⁴² Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 23.

tidligere hadde vært uklare om sine meninger. At tv og radio spilte en så stor rolle kan sies å ha vært en fordel for EU-motstanderne. Begge sidene hadde nemlig lik tilgang til disse mediekanalene.⁴³

Hvordan kan en forklare resultatet i Finland? Vi har sett at det var bekymringer rundt statens økonomi og sikkerhet som dominerte debattene. Det var tilhengerne av EU som var i føringen under hele kampanjen og det var også en god del som gikk over til ja etter å ha hellet mot nei.⁴⁴ Hvilke argumenter var det som overbeviste finnene om å stemme for medlemskap i Den europeiske union? For å svare på disse spørsmålene er det først nødvendig å se på bakgrunnen før folkeavstemningen i Finland. Her spilte Sovjetunionens fall i 1991 en avgjørende rolle – både for økonomien og sikkerheten.⁴⁵ Den økonomiske situasjonen i landet var dessuten preget av en omfattende krise tidlig på 90-tallet. I 1993 lå arbeidsledigheten i Finland på hele 18 %.⁴⁶ Behovet for raske endringer var stort og EU var, ifølge staten, den beste løsningen.

En undersøkelse som ble gjennomført etter folkeavstemningen, viser oss hvilke argumenter folk tok i bruk for å begrunne sine valg.⁴⁷ Blant dem som stemte for medlemskap er økonomi, som forventet, en viktig faktor. Muligheter for handel, jobb og økonomisk vekst ble trukket fram. Her ser vi hvordan den økonomiske krisen kan ha spilt en avgjørende rolle for den endelige avgjørelsen. Mange var også redde for at Finland kunne bli isolert hvis landet skulle velge å forbli utenfor unionen. Framtiden var usikker for nabolandene i både øst og vest. I øst hadde Sovjetunionen kollapset, og det var for tidlig å vite hvordan utviklingen ville bli i de landene som hadde erstattet Sovjetunionen. I vest var de andre nordiske landene enten allerede med i unionen (Danmark) eller på grensen til medlemskap (Sverige og Norge). Noen argumenterte også for at EU-medlemskap ville hjelpe med bevaringen av fred. Det er verdt å merke seg at medlemskap i Den europeiske union også hadde en symbolsk betydning for noen av finnene. Dette vises av argumentet «Vi er en del av/vil være en del av Vest-Europa», som ble trukket fram av flere i undersøkelsen. Til sammenlikning var det ingen i Sverige eller Norge som brukte dette som et argument.

⁴³ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 76.

⁴⁴ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 33, 129.

⁴⁵ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 151.

⁴⁶ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 51.

⁴⁷ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 152-153.

Det mest brukte argumentet for å stemme nei var forbundet med suverenitet og nasjonal uavhengighet. Ikke alle var villige til å ofre landets suverenitet i bytte mot økonomiske fortjenester. For noen var EUs demokratiske underskudd grunn nok til å stemme mot medlemskap. Samtidig var økonomi ikke bare viktig for dem som stemte «ja». Det eksisterte meninger om at medlemskap i EU ville være for kostbart. Et argument som kun ble brukt av nei-siden var det som omhandlet landbruk. De finske bøndene som var avhengige av statlige subsidier, var redde for den åpne konkurransen innenfor unionen. De var, som vi har sett, ikke fornøyde med vilkårene for medlemskap, og utgjorde den største gruppen av motstandere. En annen bekymring som EU-motstanderne hadde var om en usikker framtid. Dette kan peke mot at deler av folket var engstelige for hvordan europeisk integrasjon ville utvikle seg, og at de derfor helst ville holde seg utenfor samarbeidet. Konsekvensene for velferdsstaten var også vanskelig å forutse.

Sverige

Folkeavstemningen i Sverige ble holdt i november 1994, ca én måned etter den tilsvarende i Finland. Heller ikke her var det konstitusjonelle krav til å holde folkeavstemning. Derfor var den rådgivende og formelt ikke bindende. Likevel var det naturlig for både Sverige og Finland å avgjøre EU-spørsmålet på samme måte som Danmark og Norge hadde gjort tidligere.⁴⁸ I Sverige gjorde politikerne det klart at resultatet ville bli respektert uavhengig av hvilken side som seiret.⁴⁹ Da 52,7 % stemte for EU-medlemskap var det altså bestemt at Sverige skulle følge Finland inn i Den europeiske union. Valgdeltakelsen lå på over 83 % og var dermed betraktelig høyere enn i Finland.⁵⁰ Samtidig var den noe lavere enn ved riksdagsvalget som ble holdt noen uker før.⁵¹ Til slutt er det verdt å merke seg at deltakelsen ved denne avstemningen var 8 % høyere enn ved den forrige i Sverige – en folkeavstemning om atomkraft i 1980.⁵²

⁴⁸ Tor Bjørklund, *Om folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-1994* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), 88.

⁴⁹ Tor Bjørklund, *Public Opinion in Norway, Sweden and Finland Towards Membership in the EU Prior to the Referenda in the Autumn 1994* (Oslo, Universitetet i Oslo, 1994), 1.

⁵⁰ European Election Database, "Dataset: Sweden: Referendum on the Accession to the European Union, 1994," Sist besøkt 29. okt. 2013,

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SEREF1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SEREF1994_Display_C1&top=yes.

⁵¹ European Election Database, "Dataset: Sweden: Parliamentary Election 1994," Sist besøkt 29. okt. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SEPA1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SEPA1994_Display_C1&top=yes.

⁵² Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 108.

De fleste partiene i Riksdagen støttet svensk medlemskap i EU. Dette gjaldt alle unntatt to – Vänsterpartiet og Miljöpartiet de Gröna. Sammenlagt sto de to partiene for litt over 11 % av stemmene ved riksdagsvalget, og var derfor ikke blant de største. Allikevel var flere av de andre partiene splittet i spørsmålet. Dermed endte det hele opp med at fraksjoner fra de forskjellige partiene deltok på begge sider av kampanjen.⁵³ Ikke minst var Sveriges sosialdemokratiske parti, som alene dannet regjering etter valget i 1994, delt i EU-spørsmålet. Da den sosialdemokratiske regjeringen først gjorde det klart at den støttet en søknad om medlemskap i 1990, oppsto det store spenninger innenfor partiet.⁵⁴ Ikke minst var det sosialdemokratiske ungdomsparti imot medlemskap. Til slutt organiserte motstanderne seg i organisasjonen Socialdemokrater mot EU og drev kampanje på nei-siden. Partiets velgere var også uenige. Meningsmålinger fra våren 1994 viser at halvparten av de sosialdemokratiske velgerne var motstandere av svensk medlemskap i EU.⁵⁵ Bare 1 av 5 støttet medlemskap, mens så mange som 30 % var usikre om hva de ville stemme.

Motstanden i Sverige kom altså hovedsakelig fra venstresiden. De to partiene som var samlet om å være imot medlemskap, fokuserte likevel på forskjellige saker under kampanjen.⁵⁶ Miljöpartiet de Gröna var naturligvis opptatt av miljøpolitikken og mente at denne ville være mer effektiv hvis den svenske staten alene hadde ansvaret. Samtidig var de grønne bekymret for narkotikapolitikken, og hvordan åpningen av grensene ville påvirke denne. Vänsterpartiet var mer opptatt av spørsmål som omhandlet arbeidsledighet, demokrati og vedlikehold av velferdsstaten. De grønne var altså mer opptatt av de politiske konsekvensene av integrasjonen, mens Vänsterpartiet også trakk fram de økonomiske. Mens bøndene i Finland var sterke motstandere av EU-medlemskap, var ikke dette tilfellet i Sverige. Bøndene i Sverige var nemlig bedre tilpasset konkurransen innenfor Den europeiske union. De var heller ikke så avhengige av statlige subsidier.⁵⁷ Motstanden fra fagforeningene var derimot større i Sverige. Her var det som regel kun lederskapet i disse som støttet medlemskap.⁵⁸

⁵³ Gallagher og Uleri, *The Referendum Experience in Europe*, 180.

⁵⁴ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 63-64.

⁵⁵ Bjørklund, *Public Opinion*, 8.

⁵⁶ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 77-78.

⁵⁷ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 189.

⁵⁸ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 66.

I Sverige var det begrenset med tid for å drive kampanje. Riksdagsvalget fant som nevnt sted kort tid før folkeavstemningen. Det var om lag seks uker mellom de to begivenhetene, og i den perioden fikk EU mye oppmerksomhet. Det var ikke gunstig for partier som Socialdemokraterne og Centerpartiet å trekke inn EU-spørsmålet før valget, ettersom det eksisterte uenighet internt i partiene. Det var heller ikke partiene som var de sentrale aktørene under oppkjøringen. Også i Sverige samlet de forskjellige grupperingene seg under paraplyorganisasjoner på begge sider. Det nye var at det ble opprettet to slike organisasjoner på ja-siden mot én på nei-siden.⁵⁹ Partier som var samlet om sin støtte til medlemskap organiserte seg i «Ja till Europa» sammen med Sveriges arbeidsgiverforening. EU-tilhengerne fra Socialdemokraterne og Centerpartiet dannet sin egen organisasjon. Der fikk de selskap av bøndenes forbund. Motstanderne organiserte seg i Folkrörelsen Nej till EU – en organisasjon som ble opprettet tidlig på 90-tallet av medlemmer av de to partiene som var samlet i opposisjon. Allikevel ble det valgt ledere fra Socialdemokraterne og Centerpartiet. På denne måten kunne organisasjonen appellere til en bredere målgruppe.

Som i Finland fikk begge sidene de samme ressursene fra staten. Samtidig brukte den svenske staten over tre ganger så mye økonomiske midler på informasjonskampanjen som den finske.⁶⁰ Det betydde imidlertid ikke at de to sidene opererte med de samme ressursene. Tilhengerne av EU-medlemskap fikk nemlig støtte av private organisasjoner fra næringslivet. Ifølge den svenske avisen *Dagens Nyheter* kunne ja-siden bruke ti ganger så store ressurser på kampanjen i forhold til nei-siden. Dette var heller ikke den eneste fordel for dem som ønsket å se Sverige i Den europeiske union. Landets aviser var helt klart på deres side, noe nyhetsartiklene fra den tiden er med på å vise. Aktører som støttet medlemskap fikk dobbelt så stor dekning som sine motstandere.⁶¹

Resultatene i Sverige viste en noe større skepsis til EU-medlemskap enn den som eksisterte i Finland. For svenskene var det ikke en prioritet å etablere seg i vesten – det hadde aldri vært noe spørsmål om landet hørte med i Vest-Europa. Derimot var den økonomiske krisen en realitet også i Sverige. Arbeidsledigheten nådde aldri de samme høydene som i Finland, men økonomien var en stor nok bekymring i seg selv. Økonomiske fordeler og ulemper av

⁵⁹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 68.

⁶⁰ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 70.

⁶¹ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 75.

medlemskap i Den europeiske union var derfor et av de store kampanjeemnene. Mange baserte sin avgjørelse på nettopp dette. Dette vises i en tilsvarende undersøkelse til den som ble gjennomført i Finland (se side 34).⁶² Blant dem som stemte for medlemskap, var noen av de mest brukte argumentene knyttet til økonomien. Medlemskap ble blant annet oppfattet som positivt for handel og industri gjennom tilgangen til utenlandske markeder. Dette var ikke minst viktig for personer i næringslivet som hadde investeringer, eller ville investere i EU-land. Nettopp disse hadde økt i antall i årene før folkeavstemningen.⁶³ Økonomisk vekst og bedre jobbmuligheter ble også trukket fram som positive følger av EU-medlemskap.

Som i Finland argumenterte noen for at EU kunne bidra til bevaringen av fred. Det mest brukte argumentet for medlemskap var likevel av en mer politisk natur. Undersøkelsen peker mot at svenskene i enda større grad enn sine naboer var redd for isolasjon. Det var i tillegg langt flere i Sverige som ønsket et europeisk samarbeid basert på overnasjonale institusjoner. Flere var også opptatt av at Sverige skulle ha en større innflytelse på det som ble bestemt på den internasjonale arena. Denne statistikken peker mot at det var i flere i Sverige som var positivt innstilt til politisk integrasjon, enn det som var tilfellet i Finland. Miljøpolitikken spilte også en større rolle i Sverige. Selv om noen følte at EU-medlemskap ville være med på å forbedre denne, var det langt flere som mente det stikk motsatte.

Selv om flere i Sverige så fordeler med politisk integrasjon, var det også mange som så ulemper. Miljøpolitikken er bare ett eksempel. Mange var blant annet bekymret for kvaliteten på mat og medisin. Andre var mer opptatt av grensekontroll og ville at Sverige alene skulle stå for denne. Den uforutsigbare utviklingen av unionen og de potensielle problemene for velferdsstaten var, som i Finland, også grunner til å stemme «nei». Argumentet om nasjonal suverenitet gikk også igjen, selv om det var mindre fremtredende i Sverige. Det var derimot mange som var skeptiske til Den europeiske union som et politisk system. Det var altså kjennskap til EUs «demokratiske underskudd», og det var også en grunn til å motsette seg medlemskap. Andre argumenter som ble brukt relativt ofte handlet om økonomiske ulemper.

Argumentene på begge sider var mange. Konkurransen var jevn og opinionen hadde vært ustabil gjennom de siste årene før folkeavstemningen. Nei-siden hadde til og med vært i

⁶² Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 152-153.

⁶³ Bjørklund, *Public Opinion*, 6.

ledelsen gjennom store deler av 90-tallet.⁶⁴ Hvorfor endte det hele da opp med en seier til EU-tilhengerne? En kan definitivt ikke overse kampanjens rolle i Sverige. Vi har allerede sett at ja-siden hadde en økonomisk fordel, samtidig som den fikk mer støtte i nasjonale media. Det var også forskjell på de sentrale figurene som representerte de to sidene med hensyn til popularitet.⁶⁵ Både den sittende statsministeren, sosialdemokraten Ingvar Carlsson, og hans forgjenger, den konservative Carl Bildt, agiterte for svensk medlemskap i EU. Aktørene på nei-siden var ofte kontroversielle og dårlig likt av hovedstrømmen. Nei-siden var dessuten svakt organisert – noe som fikk store konsekvenser i kampanjens siste uker.⁶⁶ Samtidig var ja-siden flinkere til å bruke interaktive media. En metode gikk ut på å ringe til personer som ifølge statistikken antakeligvis ikke hadde bestemt seg for hva de skulle stemme.⁶⁷ Dette var igjen mulig på grunn av de ekstra ressursene EU-tilhengerne opererte med.

Folkeavstemninger om europeiske integrasjon?

Da Sverige, Finland og Østerrike gikk inn i Den europeiske union i 1995 hadde EU⁶⁸ allerede blitt utvidet flere ganger. Vi har allerede sett på utvidelsen på 1970-tallet. I løpet 1980-tallet fikk EF tre nye medlemsland – Hellas, Spania og Portugal. Ingen av disse så det som nødvendig å holde en folkeavstemning i forkant. Det var derfor ingen selvfølgelighet at elitene i potensielle nye medlemsland først skulle rådføre seg med folket. Dette var likevel tilfellet med de tre nye medlemslandene i 1995.⁶⁹ I Østerrike var folkeavstemning i denne sammenheng påkrevd av konstitusjonen. Dette gjaldt ikke Sverige og Finland, men det var naturlig å følge samme prosedyre som Danmark og Norge hadde gjort tidligere. Det var mange likheter, ikke bare mellom Sverige og Finland, men også med Østerrike. Alle tre land var tidligere med i frihandelsforbundet EFTA. Samtidig var nøytralitet et sentralt prinsipp for alle disse statene. Derfor var medlemskap i en stadig mer politisk union en stor overgang.

Hvorfor valgte statsborgerne i disse nasjonalstatene å bryte med tradisjonen? Et løsere forhold til EU var sannsynligvis et alternativ for alle tre. Det var jo nettopp det nordmenn valgte etter å ha stemt mot medlemskap to ganger. Det er dog vanskelig å vite i hvilken grad de oppfattet

⁶⁴ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 19.

⁶⁵ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 69, 79.

⁶⁶ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 33.

⁶⁷ Jenssen, Pesonen og Gilljam, *To Join or Not to Join*, 76.

⁶⁸ EF før 1993

⁶⁹ Også folkeavstemning i Norge, uten at den resulterte i medlemskap.

situasjonen på denne måten. Hvordan staten og nasjonale media presenterte fremtidsmulighetene hadde mye å si. I Østerrike agiterte de store partiene og media for medlemskap. Likevel kan en se at mindre partier som viste seg som motstandere av europeisk integrasjon, kunne få økt oppslutning som følge av det. Selv om økonomi nok var hovedårsaken til å bli med i EU, var østerrikere også mer åpne for politisk integrasjon enn de to nordiske statene.⁷⁰ Blant annet var det tilsynelatende mindre motstand i Østerrike til etableringen av en slags europeisk stat, da de tre landene først ble med i unionen.

Svenskene var mest skeptiske til politisk integrasjon ifølge den samme statistikken. Dette er på ingen måte overraskende med tanke på resultatene fra folkeavstemningen. Selv om resultatene fra Finland og Sverige ikke er så ulike ved første øyekast, er det viktig å huske på at en hel samfunnsgruppe, bøndene, var relativt samlet i sin motstand til medlemskap i Finland. Likevel vant ja-siden en større seier i Finland. Hvorfor var svenskene tilsynelatende mer skeptiske til europeisk integrasjon? Noen av de store partiene var delt om saken i begge land. Motstanden til EU var likevel mer konsentrert på venstresiden i Sverige, sammenliknet med sentrum i Finland. På denne måten var EU-kampen i Sverige mer av en kamp mellom høyre- og venstresiden. Videre var de to statene i en liknende økonomisk situasjon i perioden før folkeavstemningen. Det som derimot var forskjellig var historien. Det var spesielt Finlands forhold til Russland og tidligere Sovjetunionen som var av betydning. For finnene var det viktig å slå fast at de var en del av Vest-Europa. Dette var dermed en viktig grunn til å stemme for EU-medlemskap. En stemme for medlemskap var dog ikke nødvendigvis en stemme for et mer føderalt Europa.

I 1994 var det fortsatt interne saker som gjorde seg gjeldende under kampanjene i de potensielle medlemsstatene. De økonomiske fordelene ble veid mot ulempene. I den grad politisk integrasjon ble nevnt, ble den presentert som en trussel mot nasjonal suverenitet. Vi har likevel sett at noen av EU-tilhengerne i Sverige var mer åpne for politisk integrasjon, antakeligvis fordi de følte at Sverige kunne ha en innvirkning på denne. Sett på den måten var det lite som hadde endret seg på de tjue årene siden EFs første utvidelse. Selv om samarbeidet hadde forandret karakter ved flere traktatendringer, var det sjelden fokus på det under kampanjene. I den grad folkeavstemningene resulterte i medlemskap på grunn av positive

⁷⁰ European Commission, "Standard Eurobarometer 43," Publisert høsten 1995, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb43/eb43_en.pdf.

holdninger til europeisk integrasjon, var det primært med tanke på det økonomiske aspektet av denne.

4. Utvidelsen mot øst (2003-2004)

Utvidelsen i 2004 var mye større enn de som fant sted før årtusenskiftet, da ti nye stater fikk medlemskap i EU. Tidligere hadde ikke flere enn tre land entret unionen samtidig. Folkeavstemninger ble holdt i ni av de ti kandidatlandene i 2003. Kypros var unntaket. Året etter var Polen, Tsjekkia, Slovakia, Estland, Latvia, Litauen, Ungarn, Slovenia, Malta og Kypros medlemmer i EU. Den politiske bakgrunnen i de fleste nye medlemsland var annerledes enn det som var tilfellet i *de gamle femten*. Mens de etablerte medlemslandene hadde velutviklede demokratiske tradisjoner, var demokrati noe mange av kandidatlandene fortsatt strevde mot. Deres framtid var dessuten usikker med hensyn til sikkerhet og økonomi – nye partnere var nødvendige. Videre hadde medlemskap i unionen en stor symbolsk betydning. For de tidligere kommunistiske statene i Øst- og Sentral-Europa var det svært viktig å bli en del av Europa igjen. På mange måter ble medlemskap i EU sett på som det logiske steget mot vesten og bort fra kommunismen. Når en analyserer folkeavstemningene i de omtalte statene, er det derfor viktig å ha klart for seg at faktorer som de umiddelbare økonomiske og sosiale konsekvensene ikke nødvendigvis var alene om å være av betydning for folket. Det symbolske var også fremtredende.

Malta

Den første folkeavstemningen i 2003 ble holdt i Malta, 8. mars. Øystaten skilte seg definitivt ut fra de andre kandidatlandene, både med hensyn til geografisk plassering og politisk bakgrunn. Denne forskjellen ble også reflektert i resultatene fra avstemningen. Malta hadde den helt klart høyeste valgdeltakelsen – over 90 % av den samlede velgermassen avga stemme.¹ EU-motstanden var også størst i Malta og det ble en marginal seier til ja-siden. At 53,7 % stemte for medlemskap i Den europeiske union, betydde i praksis at forskjellen mellom de to sidene var på under 20 000 stemmer. Disse tallene etterlater liten tvil om at

¹ European Election Database, "Dataset: Malta: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 4. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/MTREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/MTREF2003_Display_C1&top=yes.

saken ble tatt på alvor av malteserne. Folkeavstemningen var formelt rådgivende, men ville i praksis være bindende.²

Selv om valgdeltakelsen er imponerende når en sammenlikner folkeavstemningen i Malta med de andre som ble holdt i 2003, er den ikke annet enn normal med hensyn til den maltesiske standarden. Samtlige parlamentsvalg de siste 20 år har hatt en deltakelse på over 90 %, inkludert valget som ble holdt samme år som folkeavstemningen.³ Sett på denne måten, er den høye deltakelsen ikke særlig overraskende. For å forklare selve resultatet i Malta, må en ta i betraktning det polariserte partisystemet. Det politiske landskapet i øystaten er dominert av to partier – Nasjonalistpartiet (PN) og Arbeiderpartiet (MLP). PN var for medlemskap, mens MLP var imot. Forskjellen med hensyn til støtte for de to partiene, var svært liten. Dette ble bekreftet under valget som ble holdt én måned etter avstemningen. Nasjonalistpartiet seiret da med 51,8 % prosent av stemmene. Det tredje største partiet, Alternattiva Demokratika (AD), fikk 0,7 % av stemmene under valget i 2003 og agiterte også for medlemskap. Når en legger sammen prosentene for PN og AD, kommer en ganske nærme tallet for ja-stemmer i folkeavstemningen.

Partitilhørighet spiller en svært stor rolle i Malta, og er en viktig faktor i forklaringen av resultatet.⁴ Allikevel var det også andre organisasjoner og aktører som gjorde seg gjeldende under kampanjen. Offisielt ble begge sidene representert av hver sin organisasjon – Iva Moviment for EU-tilhengerne og Campaign for National Independence for motstanderne.⁵ Ja-siden hadde også stor støtte fra interesseorganisasjoner og fagforeninger, selv om den største fagforeningen motsatte seg medlemskap. Media var i stor grad EU-vennlig, med unntak av de kanalene som hadde forbindelser med Arbeiderpartiet. Malta EU Information Centre ble etablert av staten i 2000 i et forsøk på å informere borgerne om EU-medlemskap.⁶ Det skulle i utgangspunktet være en objektiv kilde, men ble beskyldt for å være partisk av EU-motstanderne. Ja-siden hadde også en stor fordel i forhold til ressurser – deres kampanje ble

² Aleks Szczerbiak og Paul Taggart, red., *EU Enlargement and Referendums* (London: Routledge, 2005), 29.

³ European Election Database, "Dataset: Malta: Parliamentary Election 2003," Sist oppsøkt 4. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/MTPA2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/MTPA2003_Display_C1&top=yes.

⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 28, 38.

⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 32-33.

⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 40.

finansiert både av staten og den europeiske kommisjonen. Dette var igjen en årsak til misnøye blant motstanderne av medlemskap.⁷

Argumentene for og imot medlemskap handlet i stor grad om økonomi, selv om sosiale og kulturelle spørsmål også ble trukket inn i diskusjonen.⁸ Kampanjen i Malta var likevel først og fremst en kamp mellom de to store partiene. Selv om forsøk ble gjort på å distansere saken fra partipolitikk, var de i stor grad mislykkede.⁹ MLP prøvde å lansere et alternativ der Malta skulle inngå et løsere samarbeid med Den europeiske union, men denne løsningen ble aldri sett på som troverdig. Dette ble også bekreftet av EU, som nektet for at dette var et reelt alternativ.¹⁰ Da nei-siden likevel fikk en så stor del av stemmene, er det meget sannsynlig at det skyldtes partiloyalitet. En kan dog ikke se bort fra at denne partiloyaliteten sannsynligvis er knyttet til noen dypere verdier. På denne måten kan konkurransen også ha handlet om maltesisk identitet, og i hvilken grad Malta tilhører Europa.¹¹

Slovenia

Folkeavstemningen i Slovenia ble holdt i samme måned som den i Malta, og det er også en av få likheter mellom de to. I den lille fjellstaten stemte bortimot 90 % for medlemskap i Den europeiske union.¹² Deltakelsen lå på litt over 60 % og var sånn sett nærmest identisk med parlamentsvalget året etter. Statistikken viser at støtten for medlemskap hadde vært relativt stabil i flere år før folkeavstemningen fant sted.¹³ Derfor er det sannsynlig at deltakelsen var preget av en utbredt oppfatning om at utfallet var gitt. Landets eliter var fast bestemt på å gi folket det siste ord, og en konstitusjonsendring ble vedtatt i nasjonalforsamlingen for å gjøre avstemningen bindende.¹⁴ Dette var på ingen måte en risikabel strategi, ettersom det eksisterte en konsensus mellom elitene og folket.

⁷ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 35.

⁸ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 33-34.

⁹ Michelle Cini, "Referendum Briefing No 2: The Maltese EU Accession Referendum, 8 March 2003," *European Parties Elections & Referendums Network*: 2, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-2.pdf&site=266>.

¹⁰ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 39.

¹¹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 42.

¹² European Election Database, "Dataset: Slovenia: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 4. des. 2013,

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SIREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SIREF2003_Display_C1&top=yes.

¹³ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 58.

¹⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 51.

I det slovenske parlamentet var medlemskap støttet av alle partier, med unntak av det lille nasjonalistiske partiet SNS.¹⁵ I tillegg var det noen småpartier og bevegelser som agiterte mot medlemskap. Samtidig sto de styrende partiene og de fleste opposisjonspartiene sammen i sitt ønske om slovensk deltakelse i europeisk integrasjon. Populære figurer som landets aller første president, Milan Kucan, agiterte også for EU-medlemskap, mens aktørene på nei-siden hadde problemer med å tiltrekke seg støtte blant folket.¹⁶ Motstanderne av EU argumenterte for at medlemskap i unionen ville føre til tap av den suvereniteten som Slovenia så nylig hadde fått. Samtidig mente de at den økonomiske og sosiale situasjonen ikke nødvendigvis kom til å forbedre seg. Også her ble det snakk om å etablere et forhold til EU av typen Sveits hadde avtalt et tiår før.¹⁷

Når opinionen i Slovenia var såpass ubalansert, krevdes en veldig intensiv kampanje fra de få nei-aktørene for at de skulle ha en sjanse. Dette var aldri tilfellet i Slovenia. En viktig årsak til dette var at folkeavstemningen om medlemskap i NATO fant sted samme dag. De samme aktørene som agiterte mot EU var da opptatt med å forhindre slovensk medlemskap i NATO. Ettersom muligheten var større for å påvirke utfallet av folkeavstemningen om NATO, valgte mange av de potensielle nei-aktører og grupperinger å satse på den.¹⁸ Delvis derfor var nei-siden i EU-kampanjen dårlig organisert og dårlig finansiert. Dessuten var ikke motstanderne av EU én samlet gruppe, og slet med å komme med troverdige argumenter og alternativer.¹⁹

Ut ifra dette er det neppe overraskende at oppkjøringen i Slovenia bare var med på å styrke de positive følelsene slovenere hadde overfor EU. Spørsmålet da er hvorfor det eksisterte en så utbredt enighet om saken. Det var flere grunner til at medlemskap ble sett på som fordelaktig. Slovenias økonomi er svært avhengig av eksport og handel med EU-land spilte en stadig viktigere rolle.²⁰ En undersøkelse viste at slovenere også var rimelig fornøyde med forhandlingene av landets medlemskap i unionen.²¹ På den kulturelle siden, var det ikke bare

¹⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 52.

¹⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 56, 61.

¹⁷ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 56-57.

¹⁸ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 47, 55-56, 63.

¹⁹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 57.

²⁰ Irena Brinar og Marjan Svetlicic, "Enlargement of the European Union: the case of Slovenia," *Journal of European Public Policy* 6, 5 (1999): 805-806, <http://dx.doi.org/10.1080/135017699343397>.

²¹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 61.

viktig å etablere landet som en del av Europa, men også bryte alle bånd til det tidligere Jugoslavia. EU representerte framtiden, mens Jugoslavia hadde vært det som holdt Slovenia tilbake.

Ungarn

Den ungarske folkeavstemningen om medlemskap i Den europeiske union ble holdt 12. april 2003. Det eksisterte en enighet mellom alle de store partiene om at EU-spørsmålet måtte løses ved hjelp av en bindende avstemning.²² Nærmere 84 % stemte for medlemskap, og resultatet virker sånn sett ganske klart.²³ Det gjenstår imidlertid mye usikkerhet rundt folkeavstemningen, ettersom bare 45,6 % valgte å bruke sin stemmerett ved denne anledningen. Det er generelt stor variasjon med hensyn til deltakelse ved valg i Ungarn og det finnes mange som ikke stemmer av prinsipp.²⁴ Samtidig var deltakelsen svært lav, sammenliknet både med parlamentsvalg i landet og folkeavstemningene om EU-medlemskap i andre land. Det er videre verdt å merke seg at deltakelsen ved valg til Europaparlamentet har vært enda lavere. Dette peker mot en nokså lav interesse for politikk på europeisk nivå i Ungarn.

Den partibaserte motstanden til EU kom stort sett fra små partier som sto helt ytterst på høyre- eller venstrefløyen.²⁵ Selv om ingen av de store partiene direkte motsatte seg medlemskap i EU, var det konservative partiet FIDESZ med Viktor Orban i spissen, mer reservert.²⁶ Det var først etter at FIDESZ hadde tapt valget i 2002 for det sosialistiske partiet MSZP at Orban begynte å kritisere regjeringen for resultatene av forhandlingene med EU. Han hadde nå også diverse krav før han kunne gi sin støtte til prosjektet. Blant annet ville Orban at folkeavstemningen skulle holdes etter at dokumentet om ungarsk medlemskap i EU var

²² Brigid Fowler, "Referendum Briefing No 4: The Hungarian EU Accession Referendum, 12 April 2003," *European Parties Elections & Referendums Network*: 2, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-4.pdf&site=266>.

²³ European Election Database, "Dataset: Hungary: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/HUREF2003_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/HUREF2003_Display_C1&top=yes.

²⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 70-71.

²⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 79.

²⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 72, 77, 81-84.

Se også: Fowler, "The Hungarian EU Accession Referendum", 3-5.

signert, slik at ungarerne kjente til innholdet av det de stemte om. FIDESZ ville heller ikke støtte EU-medlemskap hvis de følte at det innebar betraktelig suverenitetsavståelse.

Under oppkjøringen i forkant av folkeavstemningen hadde FIDESZ likevel blitt mindre kritiske, og støttet i større grad medlemskap. De var med på å drive kampanjen for ja-siden, sammen med de andre partiene i parlamentet.²⁷ Utenriksdepartementet var også med på å agitere for EU-medlemskap, selv om det offisielt skulle spille en rent informativ rolle. Til sist etablerte statsministerens kontor The EU Communication Public Agency (EUKK), som skulle ha det offisielle ansvaret for ja-kampanjen, samt distansere saken fra partipolitikk. Motstanderne av EU var misfornøyd med EUKK, og mente at den også burde informere om ulempene med medlemskap. Nei-kampanjen ble i stor grad organisert av aktører på høyresiden uten noen form for finansiering fra staten. De hadde dermed lite ressurser å operere med, og måtte begrense sin virksomhet deretter. Følgelig klarte ikke nei-siden å påvirke opinionen noe særlig.

Fram til FIDESZ satte fokus på forhandlingene med EU i 2002, hadde opinionen vært positiv siden slutten av 90-tallet.²⁸ Selv om partiet aldri gikk så langt som å agitere mot medlemskap, er det tydelig at mange av FIDESZ-velgerne ble påvirket av de uklare signalene.²⁹ Støtten til medlemskap blant disse hadde gått betydelig nedover i starten av 2003. Likevel eksisterte det en følelse i Ungarn av at det endelige resultatet aldri var i tvil.³⁰ Dette var nok en faktor som bidro til den lave deltakelsen. Ellers er det mye som tyder på at økonomi spilte en stor rolle for dem som valgte å stemme. Undersøkelser viste at den viktigste grunnen til å støtte EU-medlemskap var håpet om økonomisk forbedring.³¹ Samtidig var den største frykten også forbundet med det økonomiske. Mange var usikre på om Ungarn kunne takle konkurransen i Europa, og var redd for at medlemskap ville koste altfor mye.

²⁷ Fowler, "The Hungarian EU Accession Referendum", 5-6.

²⁸ Fowler, "The Hungarian EU Accession Referendum", 2.

²⁹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 72, 85.

Se også Fowler, "The Hungarian EU Accession Referendum", 5.

³⁰ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 91.

Se også Fowler, "The Hungarian EU Accession Referendum", 10.

³¹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 77.

Litauen

Den første folkeavstemningen i Baltikum ble holdt i den staten som var kjent for å være minst euroskeptisk av de tre – Litauen. Resultatet fra avstemningen ville være bindende, men samtidig krevde lovverket at minst 50 % av den samlede velgermassen møtte opp for å stemme.³² Dette ble også oppfylt, da 63,4 % avga stemme ved folkeavstemningen.³³ Av disse stemte hele 91.1 % for EU-medlemskap. Litauen sto dermed for et av de mest entydige resultatene blant kandidatstatene. Det skulle også vise seg at støtten for medlemskap var langt høyere i Litauen, enn i de to andre baltiske statene.

Det var stor enighet blant landets eliter med hensyn til EU-saken. De partiene som var uenige, var små og i praksis ubetydelige.³⁴ Det var i hovedsak tre forskjellige grupper i Litauen som viste skepsis mot medlemskap.³⁵ De fleste motstanderne var enten ekstremister, blant de russisktalende eller medlemmer av en langt mindre gruppe - melkeprodusentene. Disse klarte aldri å mobilisere en ordentlig motstandsbevegelse, og nei-siden var følgelig dårlig organisert. Det fantes heller ikke noen ressurser for en omfattende nei-kampanje. På den andre enden ble ja-kampanjen ledet av populære politiske aktører. Ved siden av disse, spilte også kirken en stor rolle.³⁶ Den oppfordret folket til å stemme ved folkeavstemningen, men agiterte til tider også for medlemskap. En kunne til og med finne brosjyrer med informasjon om EU i kirkene.

Oppkjøringen i Litauen var hovedsakelig en informasjonskampanje. Nei-siden hadde noen få muligheter for å tiltrekke seg mer oppmerksomhet. Blant annet ble det sendt debattprogrammer på tv, der begge sidene var representert.³⁷ Til tross for det var motstanden blant massene aldri stor nok til at en konkurranse kunne finne sted. Det store spørsmålet i Litauen var om mange nok kom til å delta, slik at resultatet kunne regnes som gyldig. Statens agitasjon hadde også som mål å sikre dette. Dette målet ble til slutt nådd med god margin.

³² Liudas Mazyliis og Ingrida Unikaite, "Referendum Briefing No 8: The Lithuanian EU Accession Referendum, 10-11 May 2003," *European Parties Elections & Referendums Network*: 1, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-8.pdf&site=266>.

³³ European Election Database, "Dataset: Lithuania: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LTREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LTREF2003_Display_C1&top=yes.

³⁴ Mazyliis og Unikaite, "The Lithuanian EU Accession Referendum", 1.

³⁵ Mazyliis og Unikaite, "The Lithuanian EU Accession Referendum", 8.

³⁶ Mazyliis og Unikaite, "The Lithuanian EU Accession Referendum", 5.

³⁷ Mazyliis og Unikaite, "The Lithuanian EU Accession Referendum", 4.

Kampanjen hadde fungert som planlagt, og motivert folket til å stemme i samsvar med sine ledere. Ikke minst bidro den til en mobilisering av de vanligvis passive unge menneskene i Litauen.³⁸

Slovakia

Folket i Slovakia sto for den høyeste ja-prosenten i en EU-relatert folkeavstemning noensinne.³⁹ 93,7 % stemte for medlemskap i EU. Den eneste usikkerheten i Slovakia var om deltakelsen kom til å passere minimumsgrensen på 50 %. Det var nemlig ingen av de tidligere avstemningene i Slovakia som hadde oppnådd det.⁴⁰ For første gang var ikke det tilfellet i 2003. Deltakelsen lå da på 52,2 %, og med det fikk man Slovakias første gyldige folkeavstemning.

Medlemskap i Den europeiske union var ønsket av alle partier i den slovakiske nasjonalforsamlingen.⁴¹ Også her kom motstanden fra mindre partier, som lå under sperregrensen og i ytterkanten av det politiske spekteret.⁴² Ingen av disse hadde tilstrekkelig innflytelse til å påvirke opinionen betraktelig. I Slovakia var det aldri noen utpreget konkurranse mellom tilhengere og motstandere av EU.⁴³ Det ble aldri organisert en ordentlig motstandsbevegelse – det fantes heller ikke noen profilerte aktører som kunne lede den. Kampanjen i Slovakia handlet dermed om å informere borgerne om medlemskap i unionen, og samtidig oppfordre dem til å delta i folkeavstemningen.

Resultatet fra folkeavstemningen er på ingen måte overraskende når en bare tar kampanjen i betraktning. En kan ikke utelukke at noen EU-motstandere valgte å ikke avgi stemme, i håp om at folkeavstemningen skulle bli ugyldig.⁴⁴ Resultatet er uansett ganske entydig.

³⁸ Mazyliis og Unikaite, "The Lithuanian EU Accession Referendum", 10.

³⁹ European Election Database, "Dataset: Slovakia: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SKREF2003_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SKREF2003_Display_C1&top=yes.

⁴⁰ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 102-103.

⁴¹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 96.

⁴² Karen Henderson, "Euro scepticism or Europhobia: Opposition attitudes to the EU in the Slovak Republic," *Opposing Europe Research Network*: 21, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-5.pdf&site=266>.

⁴³ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 96, 106.

⁴⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 96.

Forklaringen ligger delvis i slovakenes selvoppfatning.⁴⁵ Etter at Slovakia ble uavhengig i 1993, har det store spørsmålet vært om EU ville ha Slovakia. Det var aldri noen stor tvil om at medlemskap i Den europeiske union var landets beste alternativ for framtiden. Slovakia er heller ikke kjent for å ha noen historisk storhetstid. Slovaker følte nok derfor at de kunne få mer ut av EU enn det de måtte gi opp. Det skal likevel nevnes at økonomien styrte mange meninger, også i Slovakia. Ifølge en undersøkelse i 2000, var det i stor grad økonomiske årsaker som påvirket holdningene til europeisk integrasjon.⁴⁶

Polen

Den største kandidatstaten i 2003, både med hensyn til areal og folketall, var Polen. Det var derfor stor interesse for utfallet av folkeavstemningen i nettopp dette landet. Et flertall for medlemskap hadde eksistert gjennom hele 90-tallet, og situasjonen forble uendret helt fram til avstemningen i juni 2003. Flertallet var likevel langt større før EU begynte å få mer oppmerksomhet, i forbindelse med forhandlingene om medlemskap. Forskjellen mellom ja- og nei-siden var langt mindre etter årtusenskiftet enn den hadde vært tidlig på 90-tallet.⁴⁷ Ved folkeavstemningen stemte 77,5 % for medlemskap i EU.⁴⁸ Deltakelsen på 58,9 % var veldig høy etter polske forhold å regne. Mens den kan sammenliknes med presidentvalg i denne perioden, var mobiliseringen av massene langt mer effektiv enn ved parlamentsvalgene.

Det eksisterte ingen fullstendig enighet mellom elitene om at EU var veien å gå - i motsetning til det som var tilfellet i mange andre kandidatland. Under valget i 2001 var det ikke mangel på politiske grupperinger som ga uttrykk for skepsis til europeisk integrasjon.⁴⁹ Landbrukspartiet Samoobrona og det katolsk-nasjonalistiske partiet Liga Polskich Rodzin var de klareste eksemplene på dette, og sto for til sammen 18 % av stemmene. To andre partier, det konservative Prawo i Sprawiedliwosc og bondepartiet PSL, var i tillegg kritiske til

⁴⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 100, 105.

Se også Henderson, "Eurocepticism or Europhobia", 15.

⁴⁶ Henderson, "Eurocepticism or Europhobia", 10.

⁴⁷ Jack Bielasiak, "Determinants of Public Opinion Differences on EU Accession in Poland," *Europe-Asia Studies* 54, 8 (2002): 1243, <http://dx.doi.org/10.1080/0966813022000025871>.

⁴⁸ European Election Database, "Dataset: Poland: Referendum on the Accession to the European Union 2003 (summary)," Sist oppsøkt 5. des. 2013,

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FStudy%2FPLREF2003_SUM_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2Fcube%2FPLREF2003_SUM_Display_C1&top=yes.

⁴⁹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 115, 117-118.

Se også Bielasiak, "Determinants of Public Opinion", 1248.

forhandlingsprosessen. De fikk til sammen også litt over 18 % ved valget. To av de nevnte partiene representerte interessene til bøndene i Polen, som var kjent for å ha en negativ holdning til unionen.⁵⁰ Det var samtidig slik at støtte for medlemskap var mer utbredt blant de mer sekulære delene av befolkningen.⁵¹

Grunnlaget var altså der for at en motstandsbevegelse kunne ta form. At regjeringen som sto bak folkeavstemningen og støttet medlemskap ikke var populær, var også av betydning.⁵² Det fantes imidlertid andre grupperinger og aktører, som gjorde seg gjeldende for ja-siden under oppkjøringen. For det første var de fleste opposisjonspartiene på samme side som regjeringen. Både Prawo i Sprawiedliwosc og PSL endte opp med å agitere for medlemskap, selv om deres kampanjer var halvhjertede. De fikk også selskap av det nest største partiet, Platforma Obywatelska. Ikke-politiske grupperinger var muligens enda viktigere for ja-kampanjen. Disse inkluderte den brede organisasjonen Civic Initiative YES in the Referendum og den katolske kirken.⁵³ Populære enkeltaktører som den daværende polske presidenten Kwasniewski og pave Johannes Paul II spilte også en avgjørende rolle.⁵⁴ Pavens velsignelse av polsk medlemskap var av stor betydning ettersom det ga ja-siden tyngde utenom politikken.

Motstanderne var avhengig av å nå flere enn bare bøndene for å ha en sjanse. For å oppnå dette, fokuserte de på de økonomiske ulempene, av typen prisvekst.⁵⁵ Andre argumenter omhandlet noen i overkant konkrete saker, og hjalp dermed lite med å endre det store bildet. Som i andre land opererte EU-motstanderne med små ressurser og hadde liten tilgang til media. Ett unntak var den katolsk-nasjonalistiske radiokanalen Maryja, som i starten av kampanjen fungerte som et talerør for nei-siden.⁵⁶ Kanalen fikk dog kritikk av den katolske kirken, og ble nødt til å dempe innholdet i sine sendinger. Således eliminerte den katolske kirken, med paven i ryggen, enhver mulighet for en motstandsbevegelse på religiøst grunnlag.

⁵⁰ Kazimierz M. Slomczynski og Goldie Shabad, "Dynamics of support for European integration in post-communist Poland," *European Journal of Political Research* 42, 4 (2003): 515, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00094/pdf>.

⁵¹ Bielasiak, "Determinants of Public Opinion", 1256.

⁵² Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 115.

⁵³ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 122.

⁵⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 121, 124-125.

⁵⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 123.

⁵⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 124.

Selv om motstanden til EU-medlemskap i Polen hadde vokst i tiden før folkeavstemningen, var det aldri slik at balansen var i ferd med å snu. Statistikken viste også at de fleste hadde gjort seg opp en mening om saken lenge før kampanjen.⁵⁷ De umiddelbare konsekvensene for økonomien var ikke av betydning i det store og hele. Det som var viktig, var det store bildet. EU var det eneste logiske valget for framtiden, og i praksis det eneste alternativet. Strategien til ja-siden reflekterte nettopp dette. Aktørene unngikk å gå inn på detaljer, og minnet heller om at Polen var en naturlig del av Europa.⁵⁸ De insisterte også på at landets eneste alternativ var isolasjon. Framstilt på denne måten, er det lite overraskende at ja-siden vant en så overlegen seier.

Tsjekkia

Resultatet fra folkeavstemningen i Tsjekkia var nokså likt det i Polen. 77,3 % stemte for EU-medlemskap, mens deltakelsen lå på 55,2 %.⁵⁹ Sammenliknet med parlamentsvalg før og etter 2003, var deltakelsen noe lavere. For at det europeiske spørsmålet skulle kunne løses ved hjelp av en folkeavstemning, slik koalisjonsregjeringen fra 2002 hadde bestemt, var det nødvendig med konstitusjonsendringer.⁶⁰ Selv om skepsisen til EU var kjent for å være noe større i Tsjekkia enn det som var tilfellet i de fleste andre sentral- og østeuropeiske land, var motstanderne aldri i nærheten av å danne et flertall.⁶¹

På 90-tallet var det to store partier i Tsjekkia som ga uttrykk for euroskeptisisme.⁶² Som i andre land, var det snakk om to partier som sto ytterst på hver sin side av det politiske spekteret. Det høyreplasserte republikanske partiet, SPR-RSČ, kollapset på slutten av 90-tallet, og var dermed ikke en aktør under kampanjen. Det kommunistiske partiet, KSČM, var derimot en viktig aktør, etter å ha fått 18,5 % ved valget i 2002. Det var bare to partier som gjorde det bedre ved valget. Det største partiet med 30,2 %, var det sosialdemokratiske partiet CSSD, som i stor grad sto for forhandlingene om EU-medlemskap. Partiet var også kjent for å

⁵⁷ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 125.

⁵⁸ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 122.

⁵⁹ European Election Database, "Dataset: Czech Republic: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/CZREF2003_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/CZREF2003_Display_C1&top=yes.

⁶⁰ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 141.

⁶¹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 138.

⁶² Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 137.

være svært EU-vennlig.⁶³ Det konservative partiet, ODS, fikk 24,5 % av stemmene. Partiets leder, Vaclav Klaus, var kjent for å ha en kritisk holdning til europeisk integrasjon. Han skulle også spille en sentral rolle under kampanjen, ettersom han ble valgt til landets nye president i februar 2003, litt over tre måneder før den avtalte datoen for folkeavstemningen.

Forutsetningene for en sterk nei-kampanje var bedre i Tsjekkia enn de var i mange av de andre kandidatlandene. To av landets tre største partier hadde ved flere anledninger kritisert EUs struktur.⁶⁴ Noen av kommunistpartiets medlemmer var blant annet redd for en tysk dominans innenfor Den europeiske union. Videre påstod de at Tsjekkia ikke var forberedt på konkurransen i fellesmarkedet, og var misfornøyd med vilkårene for landets medlemskap. På den andre siden, beskyldte Vaclav Klaus og ODS unionen for å være for byråkratisk. Den slags kritikk var ikke minst knyttet til Europakommisjonens makt i forhold til EUs andre institusjoner. Kommisjonen er EUs utøvende organ og består per dags dato av 28 medlemmer - ett fra hvert medlemsland. Klaus mente samtidig at EU overlot for lite handlingsfrihet til de enkelte nasjonalstatene. Til tross for det var ingen av disse partiene på noe tidspunkt samlet imot EU-medlemskap. Selv om kommunistene til sist organiserte en kampanje mot medlemskap, var partiet definitivt delt om saken. KSČM hadde også gitt veldig uklare signaler om EU ved de to siste parlamentsvalg.⁶⁵ Posisjonen til ODS var enda vanskeligere å tolke, men det var klart at partiet aldri var fullstendig imot medlemskap.⁶⁶ ODS ville at Tsjekkia skulle delta i det europeiske samarbeidet, så lenge det var av en mer mellomstatlig karakter.

⁶³ Sean Hanley, "The Political Context of EU Accession in the Czech Republic," *The Royal Institute of International Affairs* (2002): 6, <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Europe/czech.pdf>.

⁶⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 147-148

Se også Hanley, "The Political Context", 5.

Samt Michael Baun, Jakub Dürr, Dan Marek og Pavel Saradin, "The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum," *Journal of Common Market Studies* 44, 2 (2006): 258, 260, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00622.x/pdf>.

⁶⁵ Michael Baun, Jakub Dürr, Dan Marek og Pavel Saradin, "The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum," *Journal of Common Market Studies* 44, 2 (2006): 259, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00622.x/pdf>.

Se også Hanley, "The Political Context", 9.

⁶⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 136, 138, 146-147.

Kampanjen i seg selv var ikke ulik de som fant sted i andre kandidatland. Flere ja-kampanjer foregikk parallelt, inkludert det som skulle være en informasjonskampanje fra staten.⁶⁷ En betydelig nei-kampanje ble organisert av grupperinger og aktører på høyresiden, men disse fikk ingen støtte fra staten og slet dermed med å finansiere sine aktiviteter.⁶⁸ Argumentet om at EU var for byråkratisk og regulerende gikk igjen.⁶⁹ ODS hadde, som nevnt, kritisert unionen på denne basis. Samtidig ble Den europeiske union oppfattet som en trussel mot nasjonal suverenitet – en bekymring som ODS og KSČM også delte.⁷⁰ Alternativet var å holde seg utenfor unionen, og i stedet forhandle fram en bilateral avtale, slik Norge og Sveits hadde gjort tidligere. Dette var nok en gang noe ODS hadde vært inne på.⁷¹

Det er lett å se at ODS hadde mange av de samme bekymringene som de klare motstanderne av EU. Enda valgte partiet ikke å agitere mot medlemskap. Presidenten, Vaclav Klaus, var alt annet enn entydig om saken, og tok aldri noe klart standpunkt.⁷² Resultatet kunne fort vært annerledes, dersom ODS og Klaus hadde valgt å motsette seg medlemskap. Partiråd hadde nemlig vist seg å være avgjørende for det endelige resultatet.⁷³ Kommunistene bidro til å styrke nei-siden, men hadde problemer med å nå noen utenom sine egne velgere.⁷⁴ En kan tenke seg at det mindre ekstremistiske partiet ODS ville vært langt mer effektiv med hensyn til dette. ODS gikk dog bare så langt som til å advare borgerne mot konsekvensene av EU-medlemskap. Følgelig endte flertallet av partiets velgere opp med å stemme for medlemskap.⁷⁵

Estland

Folkeavstemningen i Estland var enda en som ikke var påkrevd av kandidatlandets konstitusjon.⁷⁶ Allikevel var det stor enighet mellom landets politiske ledere om at en så

⁶⁷ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 143-144.

⁶⁸ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 148-149, 153.

⁶⁹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 150.

⁷⁰ Baun m.fl., "The Europeanization of Czech Politics", 257, 259.

⁷¹ Hanley, "The Political Context", 5.

⁷² Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 147.

⁷³ Baun m.fl., "The Europeanization of Czech Politics", 251, 264.

Se også Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 151.

⁷⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 139, 154.

⁷⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 153.

Se også Baun m.fl., "The Europeanization of Czech Politics", 264.

⁷⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 172.

viktig sak bare kunne avgjøres ved hjelp av denne metoden.⁷⁷ Borgerne i Estland var på forhånd kjent for å være blant de mer negative til europeisk integrasjon. Dette ble også reflektert i resultatet, ettersom Estland sto for den laveste ja-prosenten i 2003, sett bort fra Malta. Det var likevel langt fra noen jevn konkurranse – over 2 av 3 stemte for EU-medlemskap.⁷⁸ Deltakelsen på 64,1 % var dessuten noe høyere enn den hadde vært ved parlamentsvalget samme år.

I Estland var det spesielt ett parti som hadde potensiale til å påvirke det endelige resultatet – det estiske senterpartiet, EKe. Partiet hadde fått flest stemmer ved de to siste valg og var svært splittet i EU-spørsmålet. EKe er også ett av partiene i Estland som kritiserte europeisk integrasjon hardest, når det var i opposisjon.⁷⁹ Selv om de andre store partiene var for medlemskap, var det også flere av disse som hadde visse krav til vilkårene.⁸⁰ Verken landets eliter eller massene var fullstendig overbevist om at EU-medlemskap var i Estlands beste interesse. Likevel hadde ja-siden ingen problemer med å organisere en sterk kampanje i forkant av folkeavstemningen. Både president og statsminister oppfordret borgerne til å stemme for.⁸¹

I Estland var det sivile samfunn, ikke-statlige organisasjoner og ad hoc-organisasjoner svært aktive på begge sider av debatten.⁸² Staten drev samtidig sin egen informasjonskampanje gjennom European Union Information Secretariat (ELIS).⁸³ Formålet med ELIS var å ha en nøytral kilde til informasjon om Den europeiske union, men den var i praksis en aktør for ja-siden. Den estiske staten var en av få i Sentral- og Øst-Europa, som sørget for å gi noen

⁷⁷ Evald Mikkil, "Referendum Briefing No 11: The Estonian EU Accession Referendum, 14 September 2003," *European Parties Elections & Referendums Network*: 5, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-11.pdf&site=266>.

⁷⁸ European Election Database, "Dataset: Estonia: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/EEREF2003_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/EEREF2003_Display_C1&top=yes.

⁷⁹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 164, 167.

⁸⁰ Vello Pettai og Piret Ehin, red., *Deciding on Europe: The EU Referendum in Estonia* (Tartu: Tartu University Press, 2005), 106-107.

⁸¹ Mikkil, "The Estonian EU Accession Referendum", 6.

⁸² Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 181-182.

Se også Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 85-86, 125-126.

Og Mikkil, "The Estonian EU Accession Referendum", 6.

⁸³ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 180.

ressurser til motstanderne av medlemskap.⁸⁴ Det var likevel snakk om en relativt ubetydelig sum, og ja-siden disponerte til sist langt større ressurser. Finansiering var bare et av mange problemer for motstanderne.⁸⁵ Selv om deres kampanje var blant de mer synlige i 2003, hadde de ikke like god tilgang til nasjonale media som sine motstandere. Deres begrensede ressurser gjorde at de ikke kunne benytte seg av dyre reklamer og effektive metoder. Nei-siden var også svært fragmentert. De forskjellige grupperingene hadde ofte kolliderende meninger, og kunne sjelden komme med konkrete argumenter uten å motsi hverandre. Dermed ble beskjedene ofte for abstrakte, uten at et klart alternativ ble formulert. Til sist hadde nei-siden færre aktivister og innflytelsesrike ledere.

På den andre enden kunne ja-siden benytte seg av langt flere ressurser, samt en bedre struktur. Dette gjorde de på en effektiv måte.⁸⁶ Det ble blant annet brukt forskjellige metoder for å nå de samfunnsgruppene som kunne styrke ja-siden. EU-tilhengerne opererte også med enklere argumenter.⁸⁷ Russland ble blant annet fremstilt som EUs eneste alternativ. Det estiske folket, som hadde ferske minner om den forhatte Sovjetunionen, ble på denne måten presset til å stemme for EU-medlemskap. De økonomiske fordelene som skulle følge med, var også en motiverende faktor. EU-motstanderne advarte på sin side mot det de anså som tap av landets suverenitet. De viste samtidig til det de oppfattet som likhetstrekk mellom Den europeisk union og Sovjetunionen.

Det er spesielt tre årsaker for euroskeptisisme i Estland som har blitt trukket frem.⁸⁸ For det første, hadde erfaringene fra Sovjetunionen gjort mange skeptiske til det de oppfattet som overnasjonale institusjoner. For det andre, hadde Estland sterke bånd til de nordiske landene, der euroskeptisisme ikke var et ukjent fenomen. Det er likevel tvilsomt om dette kan ha bidratt til å styrke nei-siden. Sverige og Finland var nemlig viktige handelspartnere, som allerede var med i unionen – til tross for utbredt euroskeptisisme.⁸⁹ Til sist, fantes en sammenheng mellom støtte for den estiske staten og støtte for europeisk integrasjon. Da

⁸⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 181.

⁸⁵ Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 77-79, 127-128, 130.

Se også Mikkil, "The Estonian EU Accession Referendum", 1.

⁸⁶ Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 72-75, 87-88.

⁸⁷ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 181-182.

Se også Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 77.

⁸⁸ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 165-166, 169.

Se også Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 29-30, 44, 51, 60-61, 115.

⁸⁹ Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 100-101.

misnøye med landets styringsorganer ikke var et uvanlig fenomen tidlig på 2000-tallet, var det følgelig større motstand til det europeiske prosjektet. En kan heller ikke overse den store russiske minoriteten i Estland, som til syvende og sist bidro til en høyere nei-prosent.⁹⁰ Dette skyldtes ikke minst statens forsøk på å framstille Russland som «fienden».

Til tross for disse faktorene, endte det hele opp med en overbevisende seier for EU-tilhengerne. De som hadde brukt lang tid på å bestemme seg, endte opp med å stemme for.⁹¹ Kampanjen skal nok ha noe av æren for dette. Samtidig kom folkeavstemningen på et tidspunkt da støtten til den estiske staten var relativt høy. Dette kan knyttes til to endringer i landets politiske system tidlig på 2000-tallet.⁹² I 2001 ble Arnold Rüütel valgt til president. Han var kjent for å ha stor støtte blant bøndene og de med generelt lave inntekter. Dette var samtidig samfunnsgrupper som var mindre entusiastiske for EU. Da presidenten åpenbart var for medlemskap, hadde det også en innvirkning på hans støttebase. I 2002 kom det også et regjeringsskifte, der Estlands største parti, EKe, var med i koalisjonen. Dette var av stor betydning, da det førte til at mange av velgerne følte en større tilknytning til sine ledere.

Latvia

Situasjonen i Latvia var på mange måter lik den i Estland. Også her var folket kjent for å være euroskeptisk. Det fantes en russisk minoritet i begge nabolandene, som bidro til dette. Resultatet reflekterer også likhetene mellom de to baltiske landene. 67,5 % stemte for EU-medlemskap i Latvia – nesten identisk med utfallet i Estland.⁹³ Deltakelsen på 71,5 %, var riktignok noe høyere. Dette må sees i sammenheng med den generelt høyere deltakelsen ved parlamentsvalg i Latvia.

Ingen av de store partiene i Latvia viste seg som klare motstandere av landets potensielle medlemskap i Den europeiske union.⁹⁴ Skepsisen var likevel større jo lenger bort en kom fra

⁹⁰ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 183, 185-187.

Se også Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 77, 113.

⁹¹ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 183.

⁹² Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 51-52.

Se også Mikkil, "The Estonian EU Accession Referendum", 4.

⁹³ European Election Database, "Dataset: Latvia: Referendum on the Accession to the European Union 2003," Sist oppsøkt 5. des. 2013,

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LAREF2003_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LAREF2003_Display_C1&top=yes.

⁹⁴ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 161, 163.

sentrum. Også her fikk nei-siden noen ressurser fra staten, men EU-motstanderne hadde noen av de samme problemene som i Estland.⁹⁵ De manglet karismatiske ledere og var langt fra en samlet gruppe. I tillegg hadde folket i alle de andre kandidatstatene, inkludert de baltiske, allerede stemt for medlemskap. De som var ansvarlige for ja-kampanjen brukte nettopp erfaringen fra andre folkeavstemninger for å sikre seieren.⁹⁶ Landets politiske lederskap var klare over at det eksisterte en misnøye blant folket, rettet mot dem. Løsningen var å overlate kampanjen til aktører som ikke var kjent for deres politiske tilknytning.

Kritikken mot et potensielt latvisk medlemskap omhandlet både suverenitet og økonomi. Ja-siden sørget for å komme med motargumenter, samtidig som de trakk frem andre positive sider ved EU-medlemskap.⁹⁷ Som et svar på den oppfattede trusselen mot landets suverenitet, påsto de at Latvia, som EU-medlem, ville ha større innflytelse. Når det gjaldt økonomi, forsikret de om at Latvia ville være en av statene som skulle motta mye, uten å være en av de store bidragsyterne. Videre var det viktig å påpeke hvordan EU var annerledes enn Sovjetunionen, og hvordan nettopp EU-medlemskap ville markere et brudd med den delen av Latvias historie. Ja-siden oppnådde stor suksess med å få folket til å stemme, og til å stemme for medlemskap.⁹⁸ Ellers var årsakene til euroskeptisisme i Latvia de samme som i Estland. Blant alle kandidatlandene hadde Latvia den største etniske minoriteten.⁹⁹ Også her oppfattet russerne EU som en trussel. Det gjorde også mange av de etniske latvierne, som fortsatt hadde negative assosiasjoner med ordet «union».

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?

Det er lettvinnt å sette de nye medlemslandene fra Øst- og Sentral-Europa i samme bås. Prosessene som førte til EU-medlemskap var ofte like. Likevel fantes noen forskjeller. Det ble heller ikke holdt folkeavstemning i alle land som fikk medlemskap under den tredje utvidelsen. Den politiske situasjonen i Kypros gjorde det vanskelig å løse saken på denne måten. Øyen er nemlig delt mellom en gresk og en tyrkisk del. En folkeavstemning ble holdt før Kypros ble EU-medlem, men den handlet om den potensielle gjenforeningen av de to

⁹⁵ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 175, 181.

⁹⁶ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 175-177.

⁹⁷ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 178-179.

⁹⁸ Szczerbiak og Taggart, *EU Enlargement and Referendums*, 186.

⁹⁹ Geoffrey Pridham, "Referendum Briefing No 10: Latvia's EU Accession Referendum, 20 September 2003," *European Parties Elections & Referendums Network*: 1, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-10.pdf&site=266>.

delene. FN-forslaget ble stemt ned i den greske delen og landet gikk splittet inn i unionen.¹⁰⁰ Romania og Bulgaria, som gikk inn i unionen i 2007, var også med i den samme utvidelsen. Grunnen til at de først ble med tre år etter var at det hadde tatt mer tid å oppfylle de nødvendige krav for medlemskap. Ingen avstemning ble holdt i Bulgaria, mens det ble holdt én om endring av konstitusjonen i Romania. Selv om europeisk integrasjon var en av årsakene til endringen, kan ikke dette sees på som en folkeavstemning om rumensk medlemskap i Den europeiske union. Landets nasjonalforsamling hadde det siste ordet med hensyn til dette. En kan påstå at folkeavstemninger om medlemskap ville vært overflødige i Romania og Bulgaria. Det store spørsmålet der hadde vært om de var gode nok for EU, og ikke omvendt.

Dette var også tilfellet i mange av landene som holdt folkeavstemning. I land som Slovenia, Slovakia og Litauen, talte resultatene for seg selv. Der eksisterte en konsensus mellom elite og folket om at Den europeiske unionen representerte framtiden. Symbolikken spilte også en stor rolle. For landene som tidligere hadde vært på «feil» side av jernteppet, var det viktig å vende tilbake til Europa. Dette, i kombinasjon med de økonomiske fordelene som de styrende lovte skulle komme, gjorde EU-medlemskap til et enkelt valg for de fleste. Problemene knyttet til nasjonal suverenitet gjorde seg mer gjeldende i noen land enn andre. I Baltikum var Sovjetunionen fortsatt i folks minner, og mange var motvillige til å avgi makt til nok en union. Resultatet i Litauen viser hvordan dette var et langt mindre problem i et land, som ikke hadde opplevd samme grad av russifisering.¹⁰¹ Samtidig var de større russiske minoritetene i Latvia og Estland med på å øke nei-prosenten. Motstand til EU, også partibasert, eksisterte dessuten i noen av de større statene, som Polen og Tsjekkia. Der fryktet man et slags annenrangs medlemskap. I noen av kandidatlandene prøvde motstanderne å lansere et alternativt samarbeid med EU – av typen Sveits og Norge hadde inngått. De fremstod likevel som lite troverdige, ettersom ingen fra EU hadde bekreftet at dette var en reell mulighet.

Det var en tendens i de tidligere kommunistiske statene, at støtten til medlemskap gikk ned mot årtusenskiftet. Dette var sannsynligvis knyttet til forhandlingsprosessen mellom EU og kandidatlandene. Da statene først søkte om medlemskap, var tanken om å vende tilbake til Europa dominant for de fleste borgere. Dette endret seg da det i løpet av forhandlingene ble

¹⁰⁰ BBC News, "Cyprus 'spurns historic chance'," Sist oppsøkt 12. des. 2013, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3656753.stm>.

¹⁰¹ Pettai og Ehin, *Deciding on Europe*, 44, 60-61.

klart at staten alene ikke lenger ville ha bestemmelsesrett på noen områder. Da flere av detaljene om hva EU-medlemskap ville innebære kom fram, begynte man å tenke mer på de praktiske fordeler og ulemper. Ved å stemme «nei» forsikret man seg om at landets suverenitet og kultur ville forbli ukrenket. På den andre siden var medlemskap fortsatt svært lukrativt med hensyn til det økonomiske.

Sett bort fra Malta, som var et særtilfelle med hensyn til geografisk plassering og politisk system, stod Estland og Latvia for de laveste ja-prosentene. Fortsatt stemte 2 av 3 for medlemskap i de to baltiske statene. Selv om deltakelsen varierte veldig fra land til land, er det lett å se at nei-siden ikke var i nærheten av å vinne i noen av de Sentral- og Østeuropeiske statene. Kampanjene var utvilsomt av stor betydning. Motstanderne av EU-medlemskap fikk sjeldent statlige midler til å konkurrere - hvis de gjorde det, var de nærmest ubetydelige. I tillegg utgjorde aktørene på nei-siden sjelden en homogen gruppe, og hadde dermed problemer med å koordinere sine handlinger. Når motstanden ofte kom fra begge sider av det politiske spekteret, var beskjedene om hvorfor medlemskap ikke var ønskelig, naturlig nok noe motstridende.

Også ytre faktorer var med på å påvirke resultatet. Kandidatlandenes ledere tok en taktisk avgjørelse, om å holde folkeavstemninger i de statene der skepsisen var størst, sist. På denne måten spilte frykten for isolasjon en stadig større rolle, med hver folkeavstemning som fant sted. Det er naturlig nok vanskelig å si akkurat hvor viktig denne faktoren kan ha vært i de forskjellige statene. En kan likevel ikke se bort fra at Latvia, omringet av sine to baltiske naboer som allerede hadde stemt for, ville være mer tilbøyelig til å gjøre det samme.

Hva var så årsaken til at kandidatlandenes eliter valgte å ty til direkte demokrati? En ja-stemme ville først og fremst være med på å legitimere landets deltakelse i det europeiske prosjektet. Ettersom demokrati var et relativt nytt fenomen i de fleste kandidatlandene, var dette også en mulighet for å vise de gamle medlemsstatene at folket nå hadde den reelle makten. Det er likevel usikkert om noe av dette ville vært av betydning, uten én siste faktor – troen på at folket ville stemme i samsvar med sine politiske ledere. Selv der støtten hadde gått ned på slutten av 90-tallet, var det liten grunn til å tro at nei-siden hadde en reell sjanse. Å bli en del av Europa igjen var det store målet, og kampanjene kunne i stor grad baseres på dette.

Hva «Europa» var og hvilken retning europeisk integrasjon burde ta, var på denne tiden mindre aktuelle spørsmål.

5. Traktatendringer på 80- og 90-tallet

Det europeiske samarbeidet som ble etablert i etterkant av andre verdenskrig, gjennomgikk store endringer fra midten av 80-tallet. I tillegg til vekst med hensyn til medlemsland, endret samarbeidet karakter med flere traktater som videreutviklet dets struktur. Den første av disse, Enhetsakten, etablerte først og fremst EFs indre marked, samtidig som den ga fellesskapets institusjoner mer handlingsmakt enn de hadde hatt tidligere. Maastricht-traktaten innebar langt større endringer og opprettet Den europeiske union. Med ratifisering av denne ble medlemslandene videre enige om samarbeid på langt flere områder, deriblant utenriks- og sikkerhetspolitikk. Planer om en felles valuta og pengepolitikk ble også lansert med Maastricht. Amsterdam-traktaten var senere med på å styrke EUs institusjoner. Særlig har Europaparlamentet fått utvidet makt med hver traktatendring. Nasjonalforsamlingen har stått bak ratifisering av traktatene i de fleste medlemsland, men det finnes likevel noen unntak. Nettopp disse blir det fokus på i dette kapittelet.

Danmark 1986 om Enhetsakten

Den danske regjeringen bestemte at en folkeavstemning var nødvendig for å ratifisere Enhetsakten. Denne skulle formelt være veiledende, men det var i praksis ingen tvil om at utfallet kom til å bli avgjørende.¹ Dette var en avgjørelse som statsminister Poul Schlüter langt på vei ble presset til. Flertallet i nasjonalforsamlingen hadde nemlig stemt mot traktaten.² Ikke minst mente mange i Socialdemokratiet at Enhetsakten gikk for langt i retning dypere integrasjon. Regjeringen vurderte imidlertid at traktaten ikke innebar betydelig suverenitetsavståelse.³ Folkeavstemning var dermed ikke påkrevd av konstitusjonen. Slik situasjonen var, er det vanskelig å vite om statsministeren ville gått veien om direkte demokrati om han hadde hatt parlamentets støtte. Folkeavstemning ble det uansett, og datoen

¹ Karen Siune, *EF på dagsordenen* (Århus: Politica, 1991), 81.

² Torben Worre, "Denmark at the crossroads: The Danish Referendum of 28. February 1986 on the EC Reform Package," *Journal of Common Market Studies* 26, 1 (1988): 361-362, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1988.tb00321.x/pdf>.

Se også Siune, *EF på dagsordenen*, 81-82.

³ EU-Oplysningen, "Folkeafstemning om EF-pakken," Sist revidert 8. aug. 2006, <http://www.eu-oplysningen.dk/dkeu/dk/afstemninger/afstemning/1986/>.

for begivenheten var 26. februar 1986. 56,2 % stemte for Enhetsakten, med en deltagelse på 75,4 %.

Blant partiene var det generelt mer opposisjon mot traktaten fra venstresiden.⁴ Regjeringspartiene var samlet i sin støtte til Enhetsakten og hadde næringslivet på sin side. Indre strid var til stede i to av de store partiene – Socialdemokratiet og Det radikale Venstre. Begge partiene agiterte formelt for «nei», men Socialdemokratiet tok den avgjørelsen ganske sent inn i kampanjen. Splittelsen innenfor Danmarks største parti kunne også observeres hos mange av dets tradisjonelle støttespillere. Mens noen av fagforeningene fulgte partiet, valgte de fleste å ta et nøytralt standpunkt.⁵ Det radikale Venstre var på sin side ikke for ivrig i sin kampanje, vel vitende om at mange av partiets velgere var uenige i dets standpunkt. Av partiene i Folketinget var Sosialistisk Folkeparti det eneste som ikke ga klar signal om at det ville respektere utfallet, og lovet å stemme mot Enhetsakten uavhengig av det.⁶

Ettersom tiden mellom annonseringen og selve folkeavstemningen ikke var så lang, var det ikke mulig for diverse ad hoc organisasjoner å organisere seg og drive kampanje.⁷ Dermed var det stort sett opp til de politiske partiene å informere velgerne om fordelene og ulempene. Resultatet av den korte kampanjen var dårlig informerte velgere som slet med å forstå traktatens innhold.⁸ I debatten fokuserte politikerne mest på de langsiktige konsekvensene av «ja» eller «nei».⁹ Ja-siden mente at et «nei» i beste fall ville ha en destruktiv virkning på Danmarks forhold til andre EF-land. I verste fall ville det være et første steg på vei ut av samarbeidet. Konsekvensene for den danske økonomien ble også fremstilt som svært negative. Nei-siden fokuserte mer på de politiske konsekvensene. Motstanderne av traktaten fryktet at EF var på vei til å bli en union, og at Danmark dermed kom til å ha mindre å si om egen politikk. Begge sider prøvde å fremstille sitt standpunkt som det tryggeste – det som innebar minst endring for status quo.

⁴ Worre, "Denmark at the crossroads", 369-372.

Se også Siune, *EF på dagsordenen*, 85-86.

⁵ Worre, "Denmark at the crossroads", 371.

⁶ Worre, "Denmark at the crossroads", 370-371.

⁷ Worre, "Denmark at the crossroads", 371.

⁸ Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 17-18.

Se også Siune, *EF på dagsordenen*, 83-84.

⁹ Worre, "Denmark at the crossroads", 372-375.

Se også Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 18.

Både partienes råd og politikernes argumenter viste seg å være avgjørende for utfallet.¹⁰ Partiene som var samlet og klare i sine anbefalinger, hadde få problemer med å få med seg sine velgere. Det samme kunne ikke sies om Sosialdemokratiet og Det radikale Venstre. Det radikale Venstres velgere stemte i stor grad for traktaten, altså mot partiets råd. Mange av Sosialdemokratiets velgere hadde byttet side flere ganger i løpet av kampanjen. Etter at partiets offisielle standpunkt ble offentliggjort, gikk mange sosialdemokratiske velgere over til «nei». Allikevel var to av ja-sidens argumenter grunn nok til få en stor del av dem til å stemme mot sitt partis anbefalinger. For det første fryktet mange økonomisk nedgang og arbeidsledighet, noe som ifølge de konservative politikerne ville følge med et «nei». For det andre ser det ut som om mange velgere trodde at dansk medlemskap i EF ville opphøre hvis de nektet å anerkjenne traktaten. En kan konkludere med at de som prioriterte økonomi stemte for Enhetsakten, mens det motsatte gjaldt for dem som først og fremst tenkte på dansk suverenitet. Dette stemmer også til en viss grad, men valget ble utvilsomt påvirket av den utbredte troen om at et «nei» til Enhetsakten var et «nei» til EF.

Irland 1987 om Enhetsakten

I Irland kom avgjørelsen om å holde folkeavstemning i forbindelse med Enhetsakten etter en lang kamp i retten. Det var opprinnelig nasjonalforsamlingen som skulle avgjøre om traktaten skulle ratifiseres, men ikke alle var enige i at dette var riktig metode. Anti-EF aktivist Raymond Crotty mente at Enhetsakten ikke kunne ratifiseres uten endringer i den irske konstitusjonen, og tok dermed saken til retten.¹¹ Crotty fikk blant andre støtte av Anthony Coughlan – lederen for den nye euroskeptiske grupperingen National Platform. Saken gikk videre til høyesterett, og Crotty ble til slutt vurdert til å ha rett. Avgjørelsen var ikke bare viktig for Enhetsakten, men også for alle framtidige traktatendringer. Et «ja» fra folket ville nemlig være konstitusjonelt nødvendig før undertegningen av framtidige traktater.

¹⁰ Worre, "Denmark at the crossroads", 376-387.

Se også Siune, *EF på dagsordenen*, 99.

Samt Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 18.

¹¹ Jane O'Mahony, "Ireland's EU Referendum Experience," *Irish Political Studies* 24, 4 (2009): 434,

<http://dx.doi.org/10.1080/07907180903274727>.

Se også Gallagher, "Parties and Referendums", 541-542.

Samt Sinnott, "Cleavages, parties and referendums", 814.

Folkeavstemningen ble holdt i mai 1987 - over ett år etter den i Danmark. Nesten 70 % av velgerne stemte for endringen av konstitusjonen og dermed ratifiseringen av traktaten.¹² Deltakelsen var betraktelig lavere enn da irene skulle bestemme om EF-medlemskap – 44,1 %. Selv om motstanden mot integrasjon tilsynelatende var større nå, var nei-prosentsen som en del av den samlede velgermassen temmelig lik den i 1972. Motstanden mot Enhetsakten kom hovedsakelig fra diverse grupperinger utenfor partisystemet.¹³ Ellers var nei-siden kun representert av mindre partier som Sinn Fein og Workers' Party. Labour var det eneste store partiet som ikke agiterte for «ja», men det valgte å holde seg nøytralt på grunn av interne konflikter.

Som i Danmark truet ja-siden med økonomiske problemer og arbeidsledighet dersom irene stemte mot traktaten. Ettersom Irland hadde hatt stor økonomisk nytte av sitt medlemskap i EF, var det nok ikke fristende for de fleste å risikere Irlands fremtid i fellesskapet. Motstanden til Enhetsakten innenfor Labour var stor, men partiet tok aldri et offisielt standpunkt og var dessuten inne i en dårlig periode. Labour hadde også et katastrofalt valg samme år som folkeavstemningen.¹⁴ Uten nevneverdig partibasert støtte gjorde aktører som Crotty og Callaghan sitt beste for å overbevise folket om at Enhetsakten var en trussel mot landets suverenitet. Dette viste seg å være en for vanskelig oppgave og ja-sidens seier var aldri under noen særlig tvil.

Danmark 1992 om Maastricht

Da det ble annonsert at Danmark skulle holde folkeavstemning om ratifiseringen av Maastricht var det ikke annet enn forventet. Det var likevel noe usikkerhet om avstemningen var juridisk nødvendig.¹⁵ Spørsmålet var om Danmark, med signeringen av traktaten, ga fra seg betydelig makt til EUs institusjoner. Folkeavstemningen var imidlertid aldri under tvil, og

¹² O'Mahony, "Referendum Experience", 430-431.

¹³ Sinnott, "Cleavages, parties and referendums", 822.

Se også O'Mahony, "Referendum Experience", 435.

Samt Gallagher, "Parties and Referendums", 542.

Og Richard Sinnott, *Irish voters decide: Voting behaviour in elections and referendums since 1918* (Manchester: Manchester University Press, 1995), 232.

¹⁴ Richard Sinnott, *Irish voters decide: Voting behaviour in elections and referendums since 1918* (Manchester: Manchester University Press, 1995), 95.

¹⁵ Karen Siune, "The Danes said NO to the Maastricht Treaty. The Danish EC Referendum of June 1992," *Scandinavian Political Studies* 16, 1 (2007): 94-95, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9477.1993.tb00031.x/pdf>.

dens utfall ville være bindende. Begivenheten fant sted 2. juni 1992. Kampanjen i forkant skulle vise seg å bli en svært jevn konkurranse mellom de to sidene – noe som ble gjenspeilet i resultatet. I en minimal seier stemte 50,7 % mot traktaten.¹⁶ Deltakelsen lå på 83 % og var dermed nærmest identisk med deltakelsen ved parlamentsvalget i 1990.

I parlamentet var det to partier som motsatte seg Maastricht fullstendig - Socialistisk Folkeparti og Fremskridtspartiet.¹⁷ De stod for til sammen 15 % av stemmene ved valget i 1990. Den partibaserte motstanden kom altså fra både venstre og høyre. Danmarks største parti, Socialdemokratiet, hadde gått fra å agitere mot Enhetstraktaten i 1986 til å være for undertegningen av Maastricht. Partiet var, som ved tidligere anledninger, splittet om emnet, men hadde forsøkt å opptre bestemt.¹⁸ De fleste uttalelsene i media som kom fra sosialdemokratene, var helt klart positive til traktaten. Ja-siden var generelt bedre representert i media, men seerne og leserne bidrog til en mer balansert kampanje.¹⁹ Selv om nei-siden var dårligere representert i parlamentet og i media, var det noen organisasjoner som hadde «nei til Maastricht» som sin viktigste sak.²⁰ Disse inkluderte Folkebevægelsen mod EF, som hadde erfaring med denne typen kampanjer, og den nyetablerte bevegelsen Danmark 92.

Kampanjen i seg selv var svært omfattende og informativ.²¹ Nasjonalforsamlingen sørget for at hvert hushold fikk en brosjyre med informasjon. I tillegg ble selve dokumentet oversatt og gjort tilgjengelig for velgerne. Folkeavstemningen var en fremtredende sak i media. Her var det særlig de nasjonale tv-kanalene som hadde ansvaret for å være en nøytral informasjonskilde. Mens politikerne var de dominerende på tv, deltok de mer engasjerte velgerne i debatten ved å sende leserbrev til avisene. Kampanjens store emne var suverenitet.²² Danskenes innstilling var som den alltid har vært – positiv til europeisk

¹⁶ European Election Database, "Dataset: Denmark: Referendum on the Ratification of the Maastricht Treaty, 1992," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1992_Display_C1&top=yes.

¹⁷ Siune, "The Danes said NO", 93.

¹⁸ Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 39.

Se også Siune, "The Danes said NO", 95-96.

¹⁹ Siune, "The Danes said NO", 101.

²⁰ Hans Jørgen Nielsen, *EF på valg* (København: Columbus, 1993), 36.

Se også Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 37.

²¹ Siune, "The Danes said NO", 99-100, 102.

Se også Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 36-37, 63.

²² Siune, "The Danes said NO", 97-101.

integrasjon, så lenge den var av økonomisk karakter. Denne gangen var det klart at Maastricht-traktaten innebar en langt større grad av politisk samarbeid. Dette ble også gjort klart av den danske utenriksministeren, Uffe Ellemann-Jensen.

Argumentene fra nei-siden handlet dermed om Maastrichts betydning for Danmarks suverenitet. Deres motstandere kunne heller ikke nekte for at traktaten ville innebære overførsel av makt til EUs institusjoner. Deres mål var å overbevise velgerne om at ratifiseringen av dokumentet var nødvendig for et sterkere Europa, som igjen ville bety et sterkere Danmark. Det var ingen enkel oppgave med tanke på ryktene som gikk rundt i media.²³ Ifølge disse ville de mindre statene med ratifiseringen av traktaten få mindre innflytelse innenfor unionen. Da det ble klart at kampanjen gikk i feil retning, prøvde ja-siden å skifte fokus til det økonomiske. Deres motstandere var dog forberedt på denne strategiendringen og slo tilbake mot argumentene om økonomiske fordeler. Det som da var igjen var desperate forsøk fra Danmarks ledende politikere om å sikre en ja-stemme.²⁴ Tidligere hadde statsminister Poul Schlüter påstått at Danmark rett og slett ikke kunne si nei til Maastricht. I den avsluttende debatten kom utenriksministeren med et liknende utsagn – nemlig at et «nei» ville tvinge Danmark til å forlate EF.

Hadde velgerne fulgt rådene fra sine partier, ville utfallet vært svært annerledes enn det det endte opp med å bli. Noen partier hadde store vansker med å overtale sine velgere.²⁵ Ledende politikere hadde blant annet vist mangelfull kunnskap om traktatens innhold. Det var spesielt Sosialdemokratiets velgere som var avgjørende for utfallet. Kun 1 av 3 fulgte sitt parti og stemte for Maastricht. Én av årsakene til dette var en forsinket kampanje, som følge av den indre striden i partiet.²⁶ Holdninger til europeisk integrasjon ser dermed ut til å være viktigere for å kunne forklare utfallet.²⁷ Det er da spesielt holdningene til en tettere politisk union som var avgjørende. Den helt klart viktigste årsaken til å stemme «nei» var frykten for

²³ Nielsen, *EF på valg*, 38.

²⁴ Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 35, 60.

²⁵ Mark N. Franklin, Cees van der Eijk og Michael Marsh, "Referendum outcomes and trust in government: Public support for Europe in the wake of Maastricht," *West European Politics* 18, 3 (1995): 14-15, <http://www2.trincoll.edu/~mfrankli/ReferendumTrust.pdf>.

Se også Siune, "The Danes said NO", 95-96, 102-103.

Samt Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 71, 73.

Og Nielsen, *EF på valg*, 53.

²⁶ Nielsen, *EF på valg*, 38-39.

²⁷ Siune, Svensson, Tonsgaard, *Det blev et nej*, 74, 77, 86, 93.

Se også Nielsen, *EF på valg*, 72-75.

suverenitetsavståelse. Videre var det ikke overraskende at de velgerne som stemte for Maastricht, generelt var mer åpne for samarbeid på flere områder. For mange av deres motstandere var samarbeid innenfor felt som forsvarspolitik ikke ønskelig. Danmarks rolle i det som skulle bli Den europeiske union måtte dermed forhandles på ny.

Irland 1992 om Maastricht

Folkeavstemningen i Irland fant sted et par uker etter at danskene hadde sagt «nei» til Maastricht. Den var obligatorisk av samme grunn som den i 1987 (se Irland 1987 om Enhetsakten, s 64). De to avstemningene handlet langt på vei om de samme sakene.²⁸ Utfallet er følgelig nærmest identisk, med unntak av den høyere deltakelsen ved Maastricht. 69,1 % stemte for ratifisering av traktaten.²⁹ 57,3 % avga stemme ved denne anledningen. Så langt hadde de tre folkeavstemningene om europeisk integrasjon vært svært forskjellige med hensyn til interesse blant velgerne. Engasjementet hadde vært størst da det skulle stemmes om medlemskap, før det gikk kraftig ned ved neste anledning i 1987. Deltakelsen ved Maastricht var langt høyere, men fortsatt ikke i nærheten av 1972-tallene. Denne svingningen i deltakelse gjør folkeavstemningene i Irland svært uforutsigbare – noe senere tilfeller vil vise.

I tilfellet Maastricht var det derimot ingen store overraskelser. Den store endringen fra 1987 var at Labour for første gang var på ja-siden.³⁰ I praksis betydde det at alle de store partiene i Irland agiterte for irsk anerkjennelse av traktaten. Labour fikk dessuten selskap av Irish Congress of Trade Unions. Sinn Fein og Green Party stod nok en gang i opposisjon, men partiene fikk kun 3 % av stemmene til sammen ved parlamentsvalget samme år.³¹ I tillegg til å ha mer støtte blant partiene, hadde ja-siden flere fordeler.³² Blant annet ble statlige ressurser brukt til å drive kampanje for Maastricht. Motstanderne kritiserte dette, samt den statlige radio- og tv-kanalen RTEs avgjørelse om å tildele ja-siden mer tid på luften.

²⁸ Sinnott, *Irish voters decide*, 226.

²⁹ European Election Database, "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Maastricht Treaty, 1992," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF1992_Display_C1&top=yes.

³⁰ O'Mahony, "Referendum Experience", 436.

³¹ European Election Database, "Dataset: Ireland: Parliamentary Election 1992," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEPA1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEPA1992_Display_C1&top=yes.

³² O'Mahony, "Referendum Experience", 434.

Kampanjen handlet både om europeiske og innenrikspolitiske saker.³³ Irsk suverenitet og nøytralitet var som tidligere de store argumentene for å stemme nei. Det oppstod i tillegg spørsmål om hvor mye penger Irland kunne forvente å få ut av det europeiske samarbeidet i framtiden. Økonomi var utvilsomt viktig for dem som var positive til europeisk integrasjon. Andre særinteresser fikk også mye oppmerksomhet. Disse inkluderte verneplikt i en eventuell europeisk hær og den ofte relevante saken i irsk politikk - abortloven. Alt i alt var det lite som skilte denne folkeavstemningen fra den forrige om Enhetstraktaten. Den høyere deltakelsen skyldtes antakeligvis en mer engasjert og bedre informert velgermasse. De som drev kampanjen var bedre forberedt, og var dermed i stand til å forklare hva folkeavstemningen handlet om.³⁴ Et mer aktivt sivilt samfunn bidro også til mer engasjement og kunnskap.³⁵

Frankrike 1992 om Maastricht

I Frankrike var det president Francois Mitterrand som bestemte at Maastricht-traktaten trengte folkets anerkjennelse. Juridisk sett, kunne saken blitt håndtert av nasjonalforsamlingen, men Mitterrand ville holde en folkeavstemning. Den avgjørelsen tok han av flere grunner.³⁶ Ettersom danskene hadde stemt mot traktaten, var det nå opp til Frankrike å vise riktig vei. Et overbevisende resultat, som var sannsynlig da avstemningen ble annonsert, ville være et sterkt signal om at europeisk integrasjon fortsatt gikk i riktig retning. Presidentens avgjørelse var også påvirket av de politiske forholdene i Frankrike. Både han og sosialistpartiet hadde noe å vinne hvis folkeavstemningen gikk som planlagt. Mitterrand var i den perioden ingen populær figur blant franskmenn, og hadde som mål å sikre sin posisjon som statsleder. Samtidig stod sosialistpartiet foran et parlamentsvalg, som det stod i fare for å tape. Mitterrand forventet at en folkeavstemning om Maastricht ville splitte partiets motstandere fra sentrum-høyre.

³³ O'Mahony, "Referendum Experience", 436.

Se også Sinnott, *Irish voters decide*, 226.

³⁴ Sinnott, *Irish voters decide*, 226.

³⁵ O'Mahony, "Referendum Experience", 436.

³⁶ Byron Criddle, "The French Referendum on the Maastricht Treaty September 1992," *Parliamentary Affairs* 46, 2 (1993): 228-230, <http://pa.oxfordjournals.org/content/46/2/228.full.pdf>.

Se også Michael S. Lewis-Beck og Daniel S. Morey, "The French "Petit Oui": The Maastricht Treaty and the French Voting Agenda," *The Journal of Interdisciplinary History* 38, 1 (2007): 66-67,

<http://www.jstor.org/stable/4139670?origin=JSTOR-pdf>.

Samt Jean-Francois Fourny og Kristin Stehouwer Eder, "The Maastricht Treaty and France's "Great Design"," *SubStance* 24, 1/2 (1995): 50, <http://www.jstor.org/stable/3685090?origin=JSTOR-pdf>.

Avstemningen ble holdt i september 1992 og utfallet var en seier for Mitterrand og europeisk integrasjon. Det var likevel langt fra det overbevisende resultatet den franske presidenten hadde håpet på. Litt over 51 % av velgerne stemte for Maastricht i en konkurranse som kunne gått begge veier.³⁷ Nesten 70 % av den samlede velgermassen avga stemme – noe som er sammenliknbart med parlamentsvalg i landet. Det pleier samtidig å være noe høyere deltakelse ved presidentvalg. Likevel er det tydelig at dette var en viktig sak for franskmenn. Mange av dem endret også synspunkt i løpet av kampanjen.³⁸ Støtten for Maastricht hadde vært overveldende da folkeavstemningen ble annonsert, men alt ble snudd i løpet av noen uker. En stund viste meningsmålingene at nei-siden var i ledelsen, før en siste innspurt fra deres motstandere sikret en minimal seier.

Partiene i nasjonalforsamlingen var like splittet som velgerne.³⁹ Sosialistpartiet stod i stor grad bak Mitterrand, selv om det fantes noen dissidenter lengst mot venstre. Samtidig var høyresiden svært splittet, slik presidenten hadde håpet. RPRs ledelse var hovedsakelig for Maastricht, men det gjaldt ikke for mange av de lavere lag i partiet. Charles Pasqua og Phillipe Seguin var spesielt aktive i sin motstand mot traktaten. Den siste spilte en særdeles viktig rolle, da han inntok en mer moderat posisjon enn mange av de andre motstanderne - for EU, men imot Maastricht. Flesteparten av UDFs medlemmer støttet traktaten, mens partiet lengst til høyre, Front National, var en sterk motstander. På motsatt siden var motstanden like utpreget fra kommunistene.

Utenfor politikken hadde ja-siden en viss fordel.⁴⁰ Maastricht-traktaten fikk støtte fra både næringslivet og diverse fagforeninger. Velkjente kirkelige og kulturelle figurer agiterte også for «ja». De fleste motstanderne kom fra periferien og ble ofte sett på som ekstremister. Derfor var det viktig med aktører som Pasqua og Seguin, slik at velgerne fikk presentert en mellomvei. Kommunistpartiet og Front National var nemlig ikke bare motstandere av Maastricht, men også EU i sin helhet. Det var samtidig avgjørende at motstanderne innenfor

³⁷ European Election Database, "Dataset: France: Referendum on the Ratification of the Amsterdam Treaty, 1992," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF1992_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/FRREF1992_Display_C1&top=yes.

³⁸ Criddle, "French Referendum", 235.

Se også Lewis-Beck og Morey, "Petit Oui", 65.

³⁹ Criddle, "French Referendum", 229-233.

Se også Lewis-Beck og Morey, "Petit Oui", 67.

⁴⁰ Criddle, "French Referendum", 231.

RPR fikk presentere sin sak på nasjonal tv og radio.⁴¹ Regelen for kampanjen var at et parti fikk tid på luften, avhengig av antallet seter det hadde i nasjonalforsamlingen. I praksis betydde det at partier med pro-Maastricht ledelse fikk 90 % av tiden. Mens mindretallet av motstandere innenfor UDF og sosialistpartiet ikke fikk tilgang til tv-sendinger, ble begge sider representert i RPR.

Til tross for mange ulemper for nei-siden, var konkurransen svært jevn de siste måneder før folkeavstemningen. En årsak til det var den altfor avslappede holdningen fra sosialistene, fram til kampanjens siste uker.⁴² Muligens var dette grunnet den utbredte positiviteten til Maastricht da avstemningen ble annonsert. At statens ledende personer agiterte for Maastricht, trengte ikke nødvendigvis være bra for holdningene til traktaten. Både Mitterrand og statsminister Pierre Bérégovoy hadde lav tillit blant folket i den omtalte perioden.⁴³ Det kan derfor ha vært avgjørende at sentrale personer fra høyresiden, som Valéry Giscard d'Estaing og Jacques Chirac, markerte seg som sterke tilhengere av Maastricht-traktaten da folkeavstemningen begynte å nærme seg. Utfallet kan også ha blitt påvirket av en debatt mellom Mitterrand og Seguin i starten av september.⁴⁴ Presidenten fremstod som sikker i sin sak og brukte sin lange erfaring til å bekjempe Seguins argumenter.

Ikke alle partiledere fikk med seg sine velgere.⁴⁵ Mens partiene i periferien viste seg å ha de mest trofaste velgerne, var det mye variasjon blant partiene nærmere sentrum. Disse partiene hadde dessuten vært preget av intern splittelse. Flesteparten av UDF-velgerne stemte for Maastricht, mens det motsatte gjaldt for RPR. Allikevel var begge sider godt representert blant velgerne. De fleste sosialistiske velgerne stemte for Maastricht, selv om tallene ikke var så overbevisende som Mitterrand håpet på. Partitilhørighet alene kommer altså ikke i nærheten av å forklare utfallet.

⁴¹ Criddle, "French Referendum", 232.

⁴² Michael S. Lewis-Beck og Daniel S. Morey, "The French "Petit Oui": The Maastricht Treaty and the French Voting Agenda," *The Journal of Interdisciplinary History* 38, 1 (2007): 68, <http://www.jstor.org/stable/4139670?origin=JSTOR-pdf>.

⁴³ Criddle, "French Referendum", 233.

⁴⁴ Criddle, "French Referendum", 233-235.

⁴⁵ Lewis-Beck og Morey, "Petit Oui", 67-69.

Se også Criddle, "French Referendum", 236-237.

Utenrikspolitiske spørsmål virker å ha spilt en avgjørende rolle da franskmennene gikk til valglokalene.⁴⁶ «Europa» var for mange grunn nok til å stemme «ja». Tilhengerne av traktaten mente at den var nødvendig for Europas utvikling, samtidig som den ville bidra til fred på kontinentet. Her spilte krigen i det tidligere Jugoslavia også en rolle. Videre mente mange av ja-velgerne at Maastricht var en nødvendighet hvis Frankrike og Europa skulle kunne konkurrere mot USA og Japan. Suverenitetsavståelse og et teknokratisk Europa var de viktigste årsakene til å stemme «nei». Samtidig var misnøye med president Mitterrand og landets politiske ledelse motivasjon nok til å stemme mot disse. Interessant nok var frykten for tysk dominans i Europa en pådriver både for «ja» og «nei». Altså var det en bekymring for alle, men det var uenighet om hva som var den beste utveien. Det er også en av flere argumenter som blir nevnt fra begge sider. Konklusjonen er at de franske velgerne rett og slett var svært uenige om hvilke konsekvenser Maastricht kom til å ha for dem og deres land.

Danmark 1993 om Maastricht

Nesten ett år hadde gått siden den første folkeavstemningen om Maastricht-traktaten da danskene ble bedt om å stemme på ny. Premissene var riktignok ikke de samme, men spørsmålet var fortsatt om Danmark skulle ratifisere traktaten om etableringen av en europeisk union. Etter avstemningen i 1992 ble partiene i parlamentet enige om det såkalte Nationale Kompromis – et sett av unntak fra det som var bestemt under Maastricht-traktaten.⁴⁷ Fremskridtspartiet alene nektet å anerkjenne Det Nationale Kompromis som en gyldig løsning. Kompromisset gikk ut på å holde Danmark utenom videre integrasjon på noen felt – så lenge det ikke ble godkjent av folket i en framtidig folkeavstemning. Det var i hovedsak snakk om deltakelse i Den økonomiske og monetære union, inngåelsen av felles forsvarspolitik, dypere rettspolitisk samarbeid og innføringen av europeisk statsborgerskap. Det neste steget var å presentere disse kravene for EF. Dette ble gjort av statsminister Schlüter og utenriksminister Ellemann-Jensen ved toppmøtet i Edinburgh. Resultatet ble presentert som en stor suksess i media, ettersom Danmark hadde fått lov til å bestemme selv om landet ville delta i samarbeidet på de omtalte områdene.

⁴⁶ Criddle, "French Referendum", 236-238.

Se også Lewis-Beck og Morey, "Petit Oui", 81-86.

⁴⁷ Karen Siune, Palle Svensson og Ole Tonsgaard, "The European Union: The Danes Said 'No' in 1992 but 'Yes' in 1993: How and Why?," *Electoral Studies* 13, 2 (1994): 107-108, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0261379494900280>.

Se også Karen Siune, Palle Svensson og Ole Tonsgaard, *Fra et nej til et ja* (Århus: Politica, 1994), 22-23.

På grunnlag av denne avtalen skulle en ny folkeavstemning holdes i regi av en ny regjering. Tidlig i 1993 hadde Schlüters regjering gått av etter en politisk skandale, og blitt erstattet av en annen, ledet av sosialdemokraten Poul Nyrup Rasmussen. Nytt var også at Sosialistisk Folkeparti hadde byttet side og nå agiterte for Maastricht.⁴⁸ Ved siden av Fremskridtspartiet kunne nei-siden fortsatt regne med Folkebevægelsen mod EF og JuniBevægelsen (tidligere Danmark 92). Disse anså ikke Edinburgh-avtalen som juridisk holdbar, og mente derfor at folkeavstemningen kun var en gjentakelse av fjorårets.⁴⁹ Tydeligvis var tilstrekkelig mange av velgerne uenige i dette, da 56,7 % av dem stemte «ja» ved denne anledningen.⁵⁰ Deltakelsen lå på 86,5 % - enda høyere enn den hadde vært året før. Selv om noen kanskje var uenige i avgjørelsen om å holde nok en folkeavstemning, var det altså ikke nok for å få dem til å avstå.

Informasjon om traktaten, og saken generelt, var enda mer tilgjengelig ved denne anledningen. Både på tv og i avisene var det vanskelig å unngå snakk om EF og Maastricht.⁵¹ Dessuten fikk alle store partier og bevegelser muligheten til å fremme sin sak på nasjonal tv. Ja-siden hadde fra starten av en annen, mer aggressiv strategi.⁵² Den gikk ut på å forsikre velgerne om at de ikke hadde noe å frykte etter forhandlingene i Edinburgh. Derimot ville det ha store konsekvenser om de stemte «nei», selv etter å ha fått spesialbehandling av EF. Det kunne være slutten på dansk deltakelse i samarbeidet. Denne trusselen ble også brukt under den forrige kampanjen, men da bare mot slutten. I 1993 var dette grunnlaget for hele kampanjen. Ja-siden ville distansere debatten fra spørsmål om politisk samarbeid og suverenitet, og heller tvinge velgerne til å bestemme om de fortsatt ønsket å være med på europeisk integrasjon.

Hvis en først ser på endringene fra 1992 til 1993 med hensyn til partitilhørighet, er det særlig to ting som er av interesse.⁵³ Selv om de sosialdemokratiske velgerne fortsatt var veldig

⁴⁸ Franklin, van der Eijk og Marsh, "Referendum outcomes", 14-15.

⁴⁹ Karen Siune, Palle Svensson og Ole Tonsgaard, *Fra et nej til et ja* (Århus: Politica, 1994), 28-29.

Se også Siune, Svensson og Tonsgaard, "No in 1992 but Yes in 1993", 108.

⁵⁰ European Election Database, "Dataset: Denmark: Referendum on the Ratification of the Maastricht Treaty, 1993," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1993_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1993_Display_C1&top=yes.

⁵¹ Siune, Svensson, Tonsgaard, *Fra et nej til et ja*, 70.

⁵² Nielsen, *EF på valg*, 45-46. 50-51.

⁵³ Franklin, van der Eijk og Marsh, "Referendum outcomes", 14-15.

Se også Siune, Svensson og Tonsgaard, "No in 1992 but Yes in 1993", 110-111.

Samt Nielsen, *EF på valg*, 53.

splittet om Maastricht, var det nå en god del flere som stemte i samsvar med sitt parti. Samtidig var det ikke så altfor mange av Socialistisk Folkepartis velgere som skiftet side, slik deres politiske ledere hadde. Det er nok en gang mulig å hevde at danskene ikke nødvendigvis følger partiråd ved slike anledninger. Selv om Socialdemokratiet hadde dannet regjering og presenterte Edinburgh-avtalen som langt mer gunstig for sine velgere, stemte over 40 % av dem mot denne løsningen. Det virker likevel som Edinburgh-avtalen i seg selv var viktigere for utfallet enn regjeringsskiftet.⁵⁴ Meningsmålingene viste nemlig at opinionen skiftet etter forhandlingene og før skandalen som tvang den gamle regjeringen til å gå av. Edinburgh-avtalen var altså en av de viktigste årsakene til å skifte side.⁵⁵ Mange av begrunnelsene var ellers av økonomisk karakter. Danmark var på dette tidspunkt preget av økonomiske problemer og høy arbeidsledighet. Mange av velgerne følte at disse problemene helst burde løses i samarbeid med de andre EF-statene. Til sist hadde ja-sidens kampanje også hatt en innvirkning, ettersom mange trakk frem «usikkerhet om Danmarks fremtid i Europa» som argument for å konvertere.

Irland 1998 om Amsterdam

En irsk folkeavstemning om ratifisering av Amsterdam-traktaten var nødvendig av samme grunn som for Enhetsakten og Maastricht-traktaten – den krevde endringer i landets forfatning. Avstemningen ble holdt i mai 1998. Aktørene og argumentene var langt på vei de samme som de hadde vært tidligere, men en kan likevel observere en endring i utfallet. 61,7 % stemte for traktaten, mens 56,2 % avga stemme.⁵⁶ Selv om det fortsatt var en overbevisende seier for ja-siden, er det bemerkelsesverdig at nei-siden hadde vokst med flere prosent fra Maastricht, mens deltakelsen forble nesten den samme. Videre representerte Amsterdam-traktaten et langt mindre steg mot dypere integrasjon enn det Maastricht hadde gjort. Følgelig kan en tenke seg at bekymringer knyttet til nasjonal suverenitet ikke ville være en så stor pådriver til å stemme «nei». Det stemmer i alle fall så lenge en forutsetter at folket hadde kontroll på hva Amsterdam- og Maastricht-traktatene gikk ut på.

⁵⁴ Siune, Svensson og Tonsgaard, "No in 1992 but Yes in 1993", 112.

Se også Siune, Svensson, Tonsgaard, *Fra et nej til et ja*, 25-26.

⁵⁵ Nielsen, *EF på valg*, 76-77.

Se også Siune, Svensson, Tonsgaard, *Fra et nej til et ja*, 132, 137-138.

Samt Siune, Svensson og Tonsgaard, "No in 1992 but Yes in 1993", 115.

⁵⁶ European Election Database, "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Amsterdam Treaty, 1998," Sist oppsøkt 17. feb. 2014,

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF1998_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF1998_Display_C1&top=yes.

I nasjonalforsamlingen var det overveldende enighet om at Amsterdam-traktaten var i Irlands beste interesse.⁵⁷ Alle de store politiske partiene var samlet i sin beskjed om at en ja-stemme ville føre til politiske så vel som økonomiske fordeler. På den andre siden ville et «nei» ha en negativ innvirkning på Irlands posisjon i unionen. Kampanjen handlet ellers om de ofte relevante sakene: irsk suverenitet og nøytralitet. Det var likevel én ny aktør som var ment å spille en betydelig rolle med hensyn til spredningen av kunnskap om traktaten, den nyetablerte Referendum Commission – en uavhengig kommisjon som skulle ha ansvaret for å informere folket om den aktuelle saken på nøytralt vis. Referendum Commission ble etablert av staten og fikk følgelig sine ressurser derfra. Kommisjonen kan på ingen måte sies å ha vært en suksess. Den fikk kraftig kritikk for å samle inn det som ofte var feilaktige argumenter, for så å presentere disse som fakta for velgerne.⁵⁸ Ettersom «mangel på informasjon» var den viktigste årsaken til å stemme «nei», kan en påstå at Referendum Commission gjorde en slett jobb ved denne anledningen.

Hvis en forutsetter at mangel på informasjon var avgjørende for nei-sidens vekst, kan det være nyttig å spekulere rundt årsaken til at velgerne følte seg uinformerte. Én mulighet er at velgerne oppfattet Amsterdam-traktatens innhold som mer komplisert. Dette må sies å være lite sannsynlig ettersom de fleste velgerne allerede hadde vært med på to andre folkeavstemninger om traktatendringer som handlet om mye av det samme. Dessuten innebar Maastricht-traktaten langt større endringer for det europeiske samarbeidet. Det er også mulig at de politiske partiene, som nå stort sett var på samme side, anså det som unødvendig å bruke for mange ressurser på en kampanje som, basert på tidligere erfaringer, ville være enkel å vinne. En slik avslappet holdning skulle komme til å straffe seg ved senere anledninger. Til sist er det mulig at den irske befolkningen hadde begynt å bli mer skeptisk til dypere integrasjon, og dermed behøvde bedre argumentasjon for å fortsette å gi sin godkjenning til de hyppige endringene i EUs struktur.

⁵⁷ O'Mahony, "Referendum Experience", 436.

⁵⁸ O'Mahony, "Referendum Experience", 436-437.

Danmark 1998 om Amsterdam

En folkeavstemning om Amsterdam-traktaten ble holdt i Danmark like etter den i Irland. Den var påkrevd, ettersom dokumentet innebar konstitusjonelle endringer.⁵⁹ Regjeringen hadde uansett gjort det klart at folkeavstemning skulle avholdes uavhengig av dette. Motstanden i nasjonalforsamlingen var uansett for stor til at traktaten kunne godkjennes ved en avstemning der. Denne gangen ble traktaten godkjent av et flertall blant velgerne ved første forsøk - 55,1 % stemte «ja».⁶⁰ Deltakelsen på 76,2 % var samtidig noe lavere enn den hadde vært fem år tidligere.

Folketinget, som hadde en ny sammensetning etter valget i begynnelsen av 1998, var svært splittet om Amsterdam-traktaten.⁶¹ Selv om de største partiene var for endringen, var mange av de mindre imot. Dokumentet var støttet av de styrende. Regjeringspartiene Socialdemokratiet og Det radikale Venstre fikk også selskap av de to nest-største partiene – Venstre og Det Konservative Folkeparti. Motstanden til traktaten kom fra både venstre og høyre, representert av fire partier i nasjonalforsamlingen. Socialistisk Folkeparti og Enhedslisten var de opposisjonelle på venstresiden, mens Fremskridtspartiet og Dansk Folkeparti (dannet av politikere som brøt ut av Fremskridtspartiet) var de tilsvarende på høyresiden. De fire partiene stod for til sammen 1/5 av stemmene ved valget noen måneder før. De to motstandsbevegelsene fra Maastricht-kampanjen, Folkebevægelsen mod EF-Unionen⁶² og JuniBevægelsen, var også tilstedeværende.

Kampanjen var svært kort og fokuset lå ikke nødvendigvis på traktatens innhold.⁶³ Som det er mulig å se i en av JuniBevægelsens brosjyrer, var motstanderne mest opptatt av å stoppe integrasjon på nye områder.⁶⁴ Ifølge den euroskeptiske bevegelsen var løftene fra 1993 i

⁵⁹ Svensson, "Five Danish referendums", 745.

⁶⁰ European Election Database, "Dataset: Denmark: Referendum on the Ratification of the Amsterdam Treaty, 1998," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1998_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1998_Display_C1&top=yes.

⁶¹ EU-Oplysningen, "Folkeafstemning om Amsterdam-traktaten 28. maj 1998," Sist revidert 4. aug. 2006, <http://www.eu-oplysningen.dk/dkeu/dk/afstemninger/afstemning/1998/>.

Se også Svensson, "Five Danish referendums", 745.

⁶² Tidligere Folkebevægelsen mod EF

⁶³ Svensson, "Five Danish referendums", 745.

⁶⁴ Det kongelige bibliotek, "Folkeafstemning om Amsterdam-traktaten: De fire danske undtagelser," Sist oppsøkt 17. feb. 2014,

praksis ikke overholdt. Det eneste Danmark hadde oppnådd med Edinburgh-kompromisset var å miste innflytelse over saker som ville angå staten. Å si «nei» til Amsterdam var dermed den eneste løsningen hvis Danmark fortsatt ville bestemme over egen politikk. Selv om ja-siden seiret, hadde de store partiene problemer med å få med seg de tradisjonelle velgerne sine.⁶⁵ Ikke minst stemte flesteparten av Socialdemokratiets velgere mot traktaten. Skepsisen fra Maastricht var altså fortsatt til stede.

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?

Den europeiske union (tidligere Det europeiske fellesskap) gjennomgikk store endringer i perioden fra midten av 80-tallet til årtusenskiftet. Disse endringene var ikke minst representert ved tre traktater som endret strukturen for samarbeidet. To av medlemslandene, Danmark og Irland, valgte å holde folkeavstemninger før ratifiseringen av hver traktat. Dette fordi dokumentene ble vurdert å innebære overføring av suverenitet fra nasjonalstaten til de europeiske institusjonene. Folkeavstemninger var da påkrevd av landenes forfatninger. Dette var ikke tilfellet i Frankrike, der presidenten likevel vurderte at folkeavstemning var nødvendig før ratifiseringen av Maastricht-traktaten. Misnøye med det politiske systemet, både i Frankrike og i Europa, var for mange en grunn til å stemme mot traktaten. Dette kom i tillegg til den vanlige frykten for suverenitetsavståelse. Uansett var det ja-siden som vant, ikke minst fordi traktaten ble ansett som nødvendig for Europas framtid.

I Irland hadde ja-siden relativt små problemer med å overbevise velgerne. Landet hadde hatt stor økonomisk nytte av sitt samarbeid med de andre medlemslandene, og det var ingen grunn til å risikere å bli stående utenfor. Det skal likevel sies at nei-siden vokste for hver gang, om enn bare med noen få prosent. Det oppstod spørsmål om hvor mye andre skulle få lov til å bestemme i Irland. Det kunne være snakk om alt fra abortloven til verneplikt. Forslaget om en europeisk hær virket spesielt truende på den irske nøytralitetstradisjonen. Den relativt lave deltakelsen betydde også at ting fort kunne snu, dersom flere av irene valgte å delta. Ettersom parlamentsvalgene har pleid å tiltrekke seg flere velgere, er det naturlig å konkludere med at manglende interesse for politikk ikke var avgjørende for alle som avsto fra å stemme. Dermed kan det tenkes at flere ville deltatt om de hadde oppfattet europeisk politikk som relevant for

http://www.kb.dk/image_client_static/viewer_multi/?viewerPagesUrl=online_master_arkiv_11/non-archival/Pamphlets/DASMAA/2012/jan/partiprogram/jube12/&viewerPgNumber=0&viewerR2L=false.

⁶⁵ Svensson, "Five Danish referendums", 746.

dem selv. Det var nettopp det motsatte, enda lavere deltakelse, som fikk ting til å snu da Nice-traktaten skulle ratifiseres i 2001.

Folkeavstemningene i Danmark viste at danskene var fornøyde med å være med på det europeiske samarbeidet, men også at de ikke ønsket noen videreutvikling av dette. Målet har på mange måter vært å ha full nytte av fordelene og frihetene som fellesskapet medbringer, og samtidig unngå at samarbeidet sprer seg til nye områder. Økonomisk samarbeid har bestandig vært ønskelig i motsetning til politisk. Danmark har dermed også fått ulike unntak fra det som var avtalt i Maastricht-traktaten. Selv om danskene senere anerkjente Amsterdam-traktaten, var det nå klart at det fantes grenser for hvor stor maktoverføring de kunne akseptere. Interessant nok var Amsterdam-traktaten den siste som ble vurdert til å kreve folkeavstemning av regjeringen. Både Nice- og Lisboa-traktaten har fått Danmarks godkjennelse via nasjonalforsamlingen. Den offisielle forklaringen var at disse ikke innebar betydelig innskrenkning av suverenitet for nasjonalstaten, men en skal ikke se bort fra at de styrende nok også fryktet et nytt «nei» fra folket.

6. Euroen

Euroen er fellesvalutaen for de EU-landene som er med i eurosonen. Av medlemslandene i Vest-Europa er det kun tre som har valgt å holde seg utenfor sonen - de to skandinaviske statene Danmark og Sverige, samt Storbritannia. Både den danske og den svenske staten valgte å rådføre seg med folket før en eventuell innføring av fellesvalutaen. Som følge av dette har begge land endt opp med å beholde deres tradisjonelle valuta – kronen.

Danmark

I 1993 hadde danskene stemt for Edinburgh-kompromisset, som ga dem muligheten til å holde seg utenfor den europeiske pengeunionen. Dansk deltakelse i euro-samarbeidet ville kun være mulig dersom folket stemte for det ved en senere anledning. Den kom i 2000, da statsminister Poul Nyrup Rasmussen og hans regjering valgte å holde en folkeavstemning om den potensielle innføringen av euro som valuta. Avstemningen var ikke påkrevd av konstitusjonen og euroen hadde egentlig tilstrekkelig støtte i parlamentet.¹ Ikke desto mindre var det aldri noen tvil om at folket skulle få bestemme. Det var jo det som var blitt lovet, og det hadde uansett blitt praksis når spørsmål om integrasjon skulle avgjøres. Utfallet var imidlertid ikke det de folkevalgte hadde håpet på – 53,2 % ville helst beholde den danske kronen.² Deltakelsen gjenspeilet sakens betydning ettersom 87,6 % avga stemme ved denne anledningen. Det var mer enn 10 % flere enn dem som hadde gitt sin mening om Amsterdam-traktaten et par år før.

Det var ingen store endringer fra 1998 med hensyn til partienes anbefalinger. Fremskridtspartiet, som var en kjent motstander av integrasjon, holdt på å miste sine velgere til grupperinger som brøt ut av partiet. Dette hadde likevel ingen stor betydning for kampanjen, ettersom disse grupperinger, i form av Dansk Folkeparti og det nye Frihed 2000,

¹ Mads H. Qvortrup, "How to Lose a Referendum: The Danish Plebiscite on the Euro," *The Political Quarterly* 72, 2 (2001): 191, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-923X.00357/pdf>.

² European Election Database, "Dataset: Denmark: Referendum on the European Monetary Union (EMU), 2000," Sist oppsøkt 17. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF2000_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF2000_Display_C1&top=yes.

også anbefalte et «nei».³ Kristeligt Folkeparti hadde også blitt med på motstandernes side, men anerkjente at begge alternativer hadde fordeler og ulemper. Fordelene ville, ifølge ja-siden, hovedsakelig være av økonomisk karakter. Samtidig ble det påstått at et dansk «ja» ville medføre større innflytelse på beslutningene på den europeiske arena.⁴ Motstandernes viktigste argument handlet om Danmarks rett til å bestemme over egen pengepolitikk, men de trakk samtidig fram kronens betydning som nasjonalsymbol.

Ja-siden hadde næringslivet og fagforeningene på sin side.⁵ Ressursene de endte opp med å bruke på kampanjen var 20 ganger større enn det motstanderne kunne stille opp med.⁶ Likevel hadde nei-siden noen fordeler som kan tenkes å ha avgjort utfallet i deres favør. Mens deres argumenter om innskrenkning av landets suverenitet var vanskelig å forkaste, kunne ja-sidens argumenter om forbedret økonomi absolutt diskuteres. De store ja-partiene kom nemlig ofte med motstridende påstander om hvorfor euroen ville være en fordel.⁷ Uavhengige økonomer kom frem til at valutabyttet faktisk ikke ville medføre noen store endringer. I og med at Danmark på dette tidspunkt hadde en sterk økonomi, fantes heller ikke noen grunn til å søke forbedring via radikal endring. Nettopp dette ble poengtert av nei-aktører som Dansk Folkeparti-leder Pia Kjaersgaard.⁸ Den tryggeste løsningen var å stemme «nei».

Som forventet var økonomi hovedårsaken til å stemme «ja», mens suverenitet var det tilsvarende for «nei».⁹ De som stemte «ja» hadde ofte en positiv holdning til unionen, samt et ønske om større innflytelse i Europa. De fleste som mente at et «ja» på noen som helst måte ville overføre makt fra Danmark til EU stemte mot euroen. Sannsynligvis mente mange at suverenitetsavståelsen, samt tapet av et nasjonalsymbol i den danske kronen, var uunngåelig hvis det ble et «ja». De samme konkluderte med at de økonomiske fordelene, om noen,

³ Det Kongelige Danske Udenrigsministerium, "Den danske folkeafstemning 28. september 2000 om Danmarks deltagelse i den fælles europæiske valuta: De politiske partiers og folkelige bevægelers stillingtagen – fremlagt af dem selv," Sist oppsøkt 17. feb. 2014,

http://www.euo.dk/upload/application/pdf/ef5b89f0/28_9_2000f.pdf%3Fdownload%3D1.

⁴ EU-Oplysningen, "Folkeafstemning om euroen den 28. september 2000," Sist revidert 2. jan. 2013,

<http://www.euo.dk/dkeu/dk/afstemninger/afstemning/2000/>.

⁵ BBC News, "Danes say no to euro," Publisert 28. sep. 2000, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/947244.stm>.

⁶ Qvortrup, "How to Lose a Referendum", 191.

⁷ Qvortrup, "How to Lose a Referendum", 193-194.

⁸ Qvortrup, "How to Lose a Referendum", 192, 194-195.

⁹ Roger Buch og Kasper M. Hansen, "The Danes and Europe: From EC 1972 to Euro 2000 – Elections, Referendums and Attitudes," *Scandinavian Political Studies* 25, 1 (2002): 20-21,

<http://www.rogerbuch.dk/sps2002.pdf>.

sannsynligvis ikke var verdt det. Det er også tydelig at de store ja-partiene hadde problemer med å overbevise sine velgere om det motsatte.¹⁰ Både Socialdemokratiet, Venstre og De Konservative så store deler av sine velgere stemme mot deres anbefalinger.

Sverige

Overgangen til euro ville representere en større forandring i Sverige enn den ville gjort i Danmark. Mens den danske kronen er tilknyttet til euroen, er den svenske fullstendig uavhengig.¹¹ På papiret er den svenske staten bundet til fullverdig deltakelse i Den økonomiske og monetære union (ØMU). Det finnes ingen formell avtale mellom Sverige og EU som motsier dette.¹² Både Danmark og Storbritannia har inngått slike. Samtidig hadde Sverige i løpet av forhandlingene om sitt medlemskap gjort det klart at den eventuelle innføringen av euro ville være en separat avgjørelse. Den sosialdemokratiske regjeringen bestemte at saken skulle bestemmes ved hjelp av direkte demokrati, i form av en rådgivende folkeavstemning, når tiden var inne. Noe annet ville også vært umulig ettersom Socialdemokraternas støttespillere i parlamentet, Vänsterpartiet og Miljöpartiet de Gröna, var motstandere av euroen og ville ikke akseptert noen annen løsning.¹³ Dessuten ville det være svært vrient å ta en avgjørelse uten å rådføre seg med folket, særlig etter at Danmark hadde valgt den løsningen.

Selv om undersøkelsene hadde vist at svenskene mest sannsynlig ville stemme mot euroen, var utfallet mer overbevisende enn forventet.¹⁴ I en klar seier for nei-siden stemte 57,1 % mot innføringen av EUs felles valuta.¹⁵ Deltakelsen var høyere enn ved parlamentsvalget året før,

¹⁰ Qvortrup, "How to Lose a Referendum", 193.

¹¹ Lars Jonung, "The Political Economy of Monetary Unification: The Swedish Euro Referendum of 2003," *Cato Journal* 24, 1/2 (2004): 124, <http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=4&cad=rja&ved=0CE4QFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fpublication%2F228912697%2Ffile%2F0b4951dd1a0756d8e.pdf&ei=1RACU5TiLcTPtQb7pYCwAQ&usg=AFQjCNEsKK3hb-SNBbhMNpeP8gE2-14YDA>.

¹² Vaughne Miller og Claire Taylor, "The Swedish Referendum on the Euro," *Commons Library Research Paper* 68, 3 (2003): 15, <http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP03-68/the-swedish-referendum-on-the-euro>. Se også Anders Widfeldt, "Elite Collusion and Public Defiance: Sweden's Euro Referendum in 2003," *West European Politics* 27, 3 (2004): 505, <http://dx.doi.org/10.1080/0140238042000228112>.

¹³ Anders Widfeldt, "Elite Collusion and Public Defiance: Sweden's Euro Referendum in 2003," *West European Politics* 27, 3 (2004): 506-507, <http://dx.doi.org/10.1080/0140238042000228112>.

¹⁴ Widfeldt, "Elite Collusion", 512.

¹⁵ European Election Database, "Dataset: Sweden: Referendum on the European Monetary Union (EMU), 2003," Sist oppsøkt 17. feb. 2014,

og er dermed med på å vise hvor viktig denne avgjørelsen var for folket. Det var samtidig en informert avgjørelse. Velgerne på begge sider følte at de hadde tilstrekkelig kunnskap om emnet da datoen for folkeavstemningen kom. Dette er ikke overraskende med tanke på at den kom tre år etter den tilsvarende i Danmark. Debattene rundt ØMU hadde vært hyppige helt siden Sverige fikk medlemskap i 1994.¹⁶ Dessuten hadde svenskene fordelen av å kunne observere utviklingen i andre land som hadde innført euroen som sin valuta.

Selv om Socialdemokraterna formelt ønsket en overgang til euro, gjaldt ikke det for alle partiets medlemmer.¹⁷ Faktisk var partiet ganske splittet. Dets tradisjonelle støttespiller, LO, valgte å holde seg nøytral. Selv om organisasjonens leder, Wanja Lundby-Wedin, kom med til tider euro-vennlige uttalelser, var det også innenfor LO stor uenighet om saken.¹⁸ Når det i tillegg oppstod uenigheter mellom Socialdemokraterna og LO, var det klart at beskjedene til velgerne kom til å være tvetydige. Dette var av enorm betydning ettersom de sosialdemokratiske velgerne stod for nesten 40 % av stemmene ved valget i 2002. Allikevel var det slik at de tre neste partiene i størrelse, Moderaterna, Folkepartiet Liberalerna og Kristdemokraterna, også agiterte for innføringen av euro. Ved siden av Vänsterpartiet og Miljöpartiet de Gröna, var motstanderne representert av Centerpartiet. Dette var av betydning, ettersom partiet var kjent for å stå i opposisjon mot den sosialdemokratiske regjeringen, og ga dermed nei-siden en mer variert sammensetning.¹⁹ En høyre-basert motstand fantes også utenfor Riksdagen. Denne var blant andre representert av bevegelsen Medborgare mot EMU og diverse aktører fra næringslivet, samt uavhengige økonomer.²⁰ Økonomene spilte for øvrig en viktig rolle på begge sider av kampanjen, slik de også hadde gjort i Danmark. Ellers var de viktigste aktørene fra svensk industri og næringsliv, samt de største fagforeningene, på ja-siden.²¹

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SEREF2003_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SEREF2003_Display_C1&top=yes.

¹⁶ Jonung, "Political Economy", 124.

¹⁷ Widfeldt, "Elite Collusion", 505, 509.

Se også Miller og Taylor, "Swedish Referendum", 21.

¹⁸ Widfeldt, "Elite Collusion", 508-509.

¹⁹ Widfeldt, "Elite Collusion", 509-510.

²⁰ Widfeldt, "Elite Collusion", 510.

Se også Jonung, "Political Economy", 127.

²¹ Miller og Taylor, "Swedish Referendum", 26.

Argumentene mot euroen var i stor grad basert på økonomi.²² Med egen pengepolitikk var Sverige bedre egnet til å håndtere svingninger i økonomien. Den europeiske sentralbank ble dessuten kritisert for å være udemokratisk. EUs «demokratiske underskudd» hadde også vært emne for debatt før avstemningen om medlemskap i 1994. Videre påstod motstanderne av euroen at land utenfor eurosone presterte bedre økonomisk. Sverige kunne også vente med å erstatte kronen til det eventuelt ble klart at fordelene var flere enn ulempene. Nei-siden oppfattet til sist euroen som en trussel mot den svenske velferdsstaten og dens demokratiske styreform. For ja-siden var de økonomiske fordelene allerede klare.²³ Fullverdig deltakelse i ØMU ville i følge dem gi et løft til økonomien og sysselsettingen. Samtidig ville euroen medføre økt innflytelse for Sverige i europeisk politikk. Velgerne kunne således velge mellom isolasjon og det å være med og forme framtidens Europa.

Ja-kampanjen hadde generelt en fordel med hensyn til ressurser, grunnet private bidrag.²⁴ Det er imidlertid liten tvil om at begge sider gjorde et inntrykk under det som var en svært intensiv kampanje. Konkurransen fikk imidlertid et roligere klimaks. Årsaken var drapet på daværende utenriksminister Anna Lindh.²⁵ Lindh hadde vært en av euroens store tilhengere, og det kunne tenkes at hendelsen ville få konsekvenser for utfallet. Det er likevel lite som tyder på det. Mye tyder på at folkeavstemningen i Sverige handlet om den aktuelle saken, samt folks generelle holdninger til europeisk integrasjon. Det var nettopp disse holdningene som var mest avgjørende for flesteparten av velgerne, særlig for dem som stemte «ja».²⁶ Forventninger til euroen og dens konsekvenser var også av stor betydning. Dette gjaldt i enda større grad for dem som stemte mot endringen av valuta. Mer konkrete argumenter for å stemme «ja» var ofte knyttet til økonomien og sysselsettingen. Sveriges rolle i Europa ble også tatt i betraktning. Mens de som stemte «ja» var opptatt av mer innflytelse i EU, ville deres motstandere sikre Sveriges rett til å bestemme selv. Nei-velgerne mente at pengepolitikk var

²² Widfeldt, "Elite Collusion", 510.

Se også Jonung, "Political Economy", 128.

²³ Widfeldt, "Elite Collusion", 511.

Se også Jonung, "Political Economy", 128.

²⁴ Widfeldt, "Elite Collusion", 511.

²⁵ Widfeldt, "Elite Collusion", 511-512.

Se også Jonung, "Political Economy", 125.

²⁶ European Commission, "Post-referendum in Sweden," Publisert oktober 2003: 19-20,

http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl149_en.pdf.

Se også Statistiska centralbyrån, *Folkomröstningen om euron 2003* (Stockholm: SCB, 2004), 111.

Samt Jonung, "Political Economy", 134-135.

statens oppgave alene. Alt annet var en trussel mot nasjonal suverenitet, demokrati, økonomi og velferd.

Med hensyn til partiråd, var variasjonen ganske stor.²⁷ Partiene som agiterte for «nei» lyktes i stor grad med å overbevise sine velgere om å stemme deretter. I praksis var det ingen av ja-partiene som hadde like stor suksess med dette som de tre nei-partiene. Verst så det ut for Kristdemokraterna og Socialdemokraterna – flertallet av deres velgere stemte nemlig mot sitt partis anbefalinger. Det er også verdt å merke seg at 2/3 av LOs medlemmer stemte mot euroen. Konfliktene både mellom Socialdemokraterna og LO og internt i disse hadde sannsynligvis en negativ innvirkning på velgerne. Socialdemokraternas samarbeid med det som tradisjonelt var politiske fiender var også problematisk for mange av partiets velgere. Generelt spilte venstre-høyre dimensjonen en stor rolle, på samme måte som den hadde gjort i 1994.²⁸ En ser tendenser til at venstreorienterte velgere er langt mer skeptiske til europeisk integrasjon i Sverige.

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?

Folkeavstemningene om innføringen av euro viser først og fremst at velgerne i Danmark og Sverige ikke er redde for å stemme mot anbefalingene til partiet de sympatiserer med. Det er mye som tyder på at euroen, eller i alle fall europeisk integrasjon, virkelig var det som styrte velgerne i deres avgjørelse. Deres oppfatninger av hva euroen innebar var av betydning. I Danmark var det mange som følte at innføringen av felles valuta var et steg mot politisk integrasjon – noe danskene er kjent for å være motstandere av. Å miste et nasjonalsymbol i den danske kronen var heller ikke tiltrekkende. På den andre siden var fordelene i beste fall uklare. Forbedringer i økonomien var ikke garanterte og var heller ikke nødvendige, med tanke på at Danmark ikke hadde noen større økonomiske problemer på den tiden.

I Sverige ville euroen representere et større steg mot integrasjon, ettersom den svenske kronen er langt mer uavhengig enn den danske. Konkurransen her var langt på vei mellom de som prioriterte Sveriges rett til innflytelse i Europa og de som prioriterte Sveriges rett til å bestemme over egen pengepolitikk, samt økonomi og velferd. Her er det også viktig å

²⁷ Jonung, "Political Economy", 136, 142.

Se også European Commission, "Post-referendum in Sweden", 13.

Samt Widfeldt, "Elite Collusion", 509, 512-515.

²⁸ Statistiska centralbyrån, *Folkomröstningen om euron 2003* (Stockholm: SCB, 2004), 109.

understreke at de økonomiske fordelene ikke var garanterte. Land i eurosone presterte ikke nødvendigvis bedre enn andre. En skal heller ikke se bort fra at danskenes «nei» hadde en innvirkning på noen av valgene. De skandinaviske landene har tette bånd og er som regel sammen om å være forsiktige i deres tilnærming til europeisk integrasjon. I euroen så de en sjanse som var unødvendig å ta.

7. Konstitusjonstraktaten

Traktaten om en forfatning for Europa skulle være et stort steg i retning dypere integrasjon. Den ble ratifisert av de fleste medlemsland, samt Romania og Bulgaria som ikke ennå hadde fått fullt medlemskap da traktaten ble signert i 2004. Prosjektet for en europeisk grunnlov måtte til slutt legges på is etter folkeavstemningene i Frankrike og Nederland i 2005. Både franskmenn og nederlendere stemte nemlig mot ratifisering av traktaten. Avstemninger ble også holdt i Spania og Luxembourg. I Spania stemte et overveldende flertall for ratifisering av konstitusjonstraktaten, selv om de som stemte sto for under halvparten av den samlede velgermassen. I Luxembourg, der deltakelse var obligatorisk, ble konstitusjonstraktaten godkjent av flertallet. Det skal sies at folkeavstemninger var planlagt i flere av de andre medlemslandene, men disse ble kansellert da utfallet i Frankrike og Nederland ble kjent. En kan da ikke være helt sikker på hvor stor motstand traktaten egentlig kom til å møte.

Spania

Den første folkeavstemningen om konstitusjonstraktaten ble holdt i Spania. Den skulle være rådgivende, og det var generelt enighet mellom de styrende om dens nødvendighet.¹ Nærmere 77 % stemte for ratifisering av traktaten i det som var en ganske ensidig konkurranse.² Deltakelsen lå imidlertid på bare 41,8 %. Siden landet ble med i unionen i 1986, ble en EU-sak for første gang løst ved hjelp av denne metoden. Det var derfor skuffende at så mange av spanjolene valgte å bli hjemme den 20. februar 2005. Deltakelsen ved folkeavstemningen for NATO-medlemskap på 1980-tallet hadde vært langt høyere. Samtidig er den lave deltakelsen langt fra overraskende, når en sammenlikner med forrige valg til Europaparlamentet. En kan konkludere med at interessen for EU generelt virker å ha vært lav i Spania.

¹ European Commission, "The European Constitution: post-referendum survey in Spain," Publisert mars 2005: 4, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_168_en.pdf.

Se også José I. Torreblanca, "Spain's Referendum on the European Constitution: a Double Disappointment," Elcano Royal Institute, 27 (2005): 1, <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/701/Torreblanca701.pdf>.

² European Election Database, "Dataset: Spain: Referendum on the Ratification of the EU Constitution, 2005," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/ESREF2005_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ESREF2005_Display_C1&top=yes.

Det politiske landskapet i Spania på den tiden var dominert av to partier – Partido Popular (PP) på høyresiden og Partido Socialista Obrero Español (PSOE) på venstre. Ved parlamentsvalget i 2004 sto de to for over 80 % av stemmene til sammen. Begge partiene var tilhengere av den europeiske konstitusjonen. Den eneste betydelige partibaserte motstanden på nasjonalt nivå kom fra kommunistpartiet, IU (litt over 5 % i 2004).³ Partiet så konstitusjonen som altfor liberalistisk, og var bekymret for dens potensielle innvirkning på den spanske velferdsstaten.⁴ Dette var en bekymring som det katalanske partiet ERC også delte. Det var generelt motstand blant flere av de mer ekstremistiske partiene i områder som Catalonia og Baskerland. I disse regionene, som hadde en viss grad av selvstyre, fryktet noen at selvbestemmelsen kunne forsvinne med konstitusjonen.⁵

Kampanjen var generelt kort, og fokuserte i liten grad på selve konstitusjonstraktaten.⁶ Som følge av dette, følte mange at de manglet informasjon til å ta en avgjørelse.⁷ Det er da også sannsynlig at mange fulgte rådene til sitt parti, eller stemte på grunnlag av sine generelle tanker om Den europeiske union. Ettersom de store partiene agiterte for ja, samtidig som spanjolene hadde en svært positiv holdning til unionen, er det greit å tolke resultatet.⁸ Det er likevel verdt å merke seg at nei-prosenten var noe større i Catalonia og Baskerland - sannsynligvis en følge av de lokale partienes innsats.⁹

Frankrike

Tre måneder etter at folket i Spania hadde stemt over konstitusjonstraktaten, var det deres naboer i nord som sto for tur. Resultatet var av enorm interesse, ikke minst fordi dokumentet ble utarbeidet under ledelse av den tidligere franske presidenten Valéry Giscard d'Estaing.¹⁰ Samtidig spilte den daværende franske presidenten, Jacques Chirac, en viktig rolle i

³ Antonia M. Ruiz Jimenez og Alfonso Egea de Haro, "Spain: Euroscepticism in a Pro-European Country?," *South European Society and Politics* 16, 1 (2011): 116-117, <http://dx.doi.org/10.1080/13608741003594379>.

⁴ José I. Torreblanca, "Spain's Referendum on the European Constitution: a Double Disappointment," *Elcano Royal Institute*, 27 (2005): 5, <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/701/Torreblanca701.pdf>.

⁵ Jimenez og de Haro, "Euroscepticism in a Pro-European Country?," 117.

⁶ Torreblanca, "A Double Disappointment", 5.

⁷ European Commission, "Post-referendum survey in Spain", 11, 14, 30-31.

⁸ European Commission, "Post-referendum survey in Spain", 20-21.

⁹ Torreblanca, "A Double Disappointment", 1.

Se også European Commission, "Post-referendum survey in Spain", 18-19.

¹⁰ BBC News, "EU 'constitution' draft unveiled," Publisert 28. okt. 2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2367237.stm>.

forhandlingene som resulterte i traktaten.¹¹ Han var også den som foreslo at den endelige avgjørelsen skulle overlates til folket. Dette gjorde han av flere grunner.¹² Noen av disse var knyttet til politikk på nasjonalt nivå. Chirac ville vise seg som den ledende figuren for sentrum-høyre, samtidig som han visste at en folkeavstemning ville bidra til splittelse i det sosialistiske partiet, PS. På denne måten var hans avgjørelse lik de Pompidou og Mitterrand tok i henholdsvis 1972 og 1992. Chirac følte i tillegg press for å holde en folkeavstemning, ettersom Storbritannias statsminister, Tony Blair, allerede hadde lovet å gjøre det samme. Til sist var presidenten på dette tidspunkt overbevist om at resultatet ville gå hans vei. Opinionen hadde sent i 2004 vært positiv til forslaget om europeisk konstitusjon, men dette skulle endre seg våren 2005.¹³

Den 29. mai 2005 stemte 54,7 % av velgerne mot den europeiske konstitusjonen.¹⁴ Deltakelsen lå på 69,4 %. Som ved Maastricht-folkeavstemningen viste franskmenn stor interesse for en europeisk sak. Samtidig er det diskutabelt i hvilken grad den ble oppfattet på denne måten. Som vi skal se, var fransk politikk og økonomi ofte i sentrum for debattene. Mange av de politiske partiene i Frankrike var preget av intern splittelse med hensyn til konstitusjonstraktaten.¹⁵ Det var i teorien ikke tilfellet med landets største parti, UMP, som fikk 1/3 av stemmene ved forrige parlamentsvalg. Som Chiracs støtteparti, anbefalte den politiske grupperingen fra sentrum-høyre å stemme for traktaten. Det var derimot store uenigheter innenfor det sosialistiske partiet, PS, slik presidenten hadde håpet. Flertallet av partiets medlemmer støttet konstitusjonen, og det var også partiets offisielle posisjon. Enda

¹¹ Gilles Ivaldi, "Beyond France's 2005 referendum on the European constitutional treaty: Second-order model, anti-establishment attitudes and the end of the alternative European utopia," *West European Politics* 29, 1 (2006): 50, <http://dx.doi.org/10.1080/01402380500389232>.

¹² Paul Taggart, "Keynote Article: Questions of Europe – The Domestic Politics of the 2005 French and Dutch Referendums and their Challenge for the Study of European Integration," *Journal of Common Market Studies* 44, 1 (2006): 15, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00641.x/pdf>.

¹³ Sara Binzer Hobolt og Sylvain Brouard, "Contesting the European Union? Why the Dutch and the French Rejected the European Constitution," *Political Research Quarterly* 64, 2 (2011): 311, <http://www.jstor.org/stable/23056393?origin=JSTOR-pdf>.

Se også Ivaldi, "Beyond France's 2005 referendum", 48.

¹⁴ European Election Database, "Dataset: France: Referendum on the Ratification of the EU Constitution, 2005," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF2005_Display&m ode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/FRREF2005_Display_C1&top=yes.

¹⁵ Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 312.

Se også Taggart, "Questions of Europe", 15-16.

Samt Ivaldi, "Beyond France's 2005 referendum", 51, 55, 62.

havnet mange av sosialistene på motstandersiden, under ledelsen av tidligere statsminister Laurent Fabius. De grønne var i en liknende situasjon.

Traktaten møtte generelt motstand, uavhengig av plassering på det politiske spekter. Det nasjonalistiske Front National representerte den største motstanden fra høyresiden, mens Fabius' sosialister fikk selskap av det kommunistiske partiet på venstresiden. Mange av fagforeningene var også å finne på samme side, i motsetning til de største av landets aviser. Sakene som dominerte debattene i Frankrike, angikk ofte det som skjedde innenfor landets egne grenser.¹⁶ Det største problemet for mange på venstresiden var en oppfattet trussel mot den franske sosialpolitiske modellen, som konstitusjonen representerte. Man fryktet at EU kunne utvikle seg til å bli en nyliberalistisk superstat. Unionens utvidelse mot øst var også problematisk, ettersom den kunne bringe med seg økonomiske og sosiale problemer. Det potensielle medlemskapet til Tyrkia var ikke minst en bekymring. Frykten for arbeidsledighet var fremtredende under kampanjen. På den andre siden fokuserte Front National mer på saker forbundet med suverenitet og kultur.

Kampanjen i Frankrike var lang, intensiv og svært informativ – mange gjorde seg også opp en mening i løpet av denne tiden.¹⁷ Nasjonale media var i en lang periode dominert av debattene rundt konstitusjonstraktaten. Selve dokumentet ble også gjort tilgjengelig og diskutert utallige ganger, i et forsøk på å gjøre den mer forståelig for massene.¹⁸ Det var likevel ikke franskmenns meninger om selve traktaten som var mest avgjørende da de gikk til valglokalene.¹⁹ Avgjørelsen var for de fleste enten basert på generelle følelser om EU, eller tanker om situasjonen i Frankrike. Stort sett alle argumentene mot konstitusjonen, både fra venstre- og fra høyresiden, hadde nådd fram til velgerne. Mest av alt var det frykten for den økonomiske og sosiale situasjonen i Frankrike som fikk flertallet til å stemme nei. I tillegg må

¹⁶ Taggart, "Questions of Europe", 16-17.

Se også Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 312.

Samt Ivaldi, "Beyond France's 2005 referendum", 60-61.

¹⁷ Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 311.

Se også Taggart, "Questions of Europe", 16.

Samt European Commission, "The European Constitution: Post-referendum survey in France," Publisert juni 2005: 3, 11, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf.

¹⁸ Taggart, "Questions of Europe", 17.

¹⁹ European Commission, "The European Constitution: Post-referendum survey in France," Publisert juni 2005:

15, 17, 19, 30, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf.

Se også Ivaldi, "Beyond France's 2005 referendum", 48, 52-53, 57-58, 64-65.

Samt Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 314-315.

én faktor til være med for å forklare utfallet. Det er den utbredte misnøyen med landets styringsorganer, deriblant presidenten Jacques Chirac selv og statsminister Jean-Pierre Raffarin.²⁰ Det var altså noen som stemte mot konstitusjonen for å vise at de ønsket en endring i politikken på hjemmebane.

Det er også interessant å se på resultatet med hensyn til partipreferanser. Selv om mange av velgerne fulgte rådene fra sine partier, kunne man også se eksempler på det motsatte.²¹ Dette var ikke minst tilfellet for de splittede partiene - PS og De grønne. Selv om begge partiene offisielt hadde gitt sin støtte til konstitusjonstraktaten, stemte flesteparten av deres velgere motsatt. Dette er også noe som skiller folkeavstemningen i 2005 fra den i 1992, om Maastricht-traktaten.²² Utfallet ble følgelig heller ikke det samme.

Nederland

Folkeavstemningen i Nederland ble holdt 1. juni 2005, bare tre dager etter den franske. Det var landets første landsomfattende folkeavstemning i moderne tid. Det betyr også at nederlenderne for første gang fikk muligheten til å påvirke retningen av europeisk integrasjon på en direkte måte. Motstanden mot konstitusjonen viste seg å være enda større blant nederlenderne enn den hadde vært i Frankrike. 61,5 % stemte mot ratifiseringen av traktaten, der 63,6 % av den samlede velgermassen avga stemme.²³ Valgdeltakelsen kan sies å være uvanlig for Nederland, når en sammenlikner med parlamentsvalg. Den var nemlig en del lavere enn det som er vanlig for nasjonale parlamentsvalg, samtidig som den var langt høyere enn ved valg for Europaparlamentet.

Det var ikke gitt at folket i Nederland skulle få stemme over konstitusjonstraktaten. Dette var, som vi har sett, uvanlig praksis i det vesteuropeiske kongedømmet. Avgjørelsen kom likevel ikke helt ut av det blå. Fra 1994 ble det gjort flere forsøk på å endre landets forfatning, for

²⁰ Sylvain Brouard og Vincent Tiberj, "The French Referendum: The Not so Simple Act of Saying Nay," *Political Science and Politics* 39, 2 (2006): 264, <http://www.jstor.org/stable/info/20451733>.

²¹ Ivaldi, "Beyond France's 2005 referendum", 52, 57, 62.

Se også Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 316.

²² Brouard og Tiberj, "Saying Nay", 263.

²³ European Election Database, "Dataset: Netherlands: Referendum on the Ratification of the EU Constitution 2005," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/NLREF2005_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/NLREF2005_Display_C1&top=yes.

å innføre bruken av folkeavstemninger.²⁴ Som regel utgjorde motstanderne til forslaget et flertall i parlamentet, men dette endret seg da en annen forfatning sto på spill. Det var heller ikke slik at alle var enige om at en folkeavstemning var den beste løsningen.²⁵ Statsministeren og hans regjering var motstandere av denne metoden, men gikk med på å anerkjenne resultatet av det som skulle være en rådgivende avstemning, dersom over 30 % valgte å delta. Det skal i tillegg sies at man på dette tidspunkt regnet med at flertallet av borgerne ville støtte konstitusjonen.

Interessant nok, eksisterte det en bred konsensus mellom elitene om at den europeiske konstitusjonen var i Nederlands beste interesse.²⁶ I tillegg til partiene som var i regjering, var de største opposisjonspartiene på samme side. I praksis var over 8 av 10 som hadde sete i nasjonalforsamlingen, tilhengere av konstitusjonstraktaten. Det samme gjaldt i stor grad for næringslivet, fagforeningene og de fleste avisene. Motstandsbevegelsen ble ledet av noen mindre, radikale partier. Disse hadde ikke gjort det særlig bra ved parlamentsvalget to år før, men noen hadde fått en større oppslutning før 2005.²⁷ På høyresiden var den store motstandslederen Geert Wilders. Wilders var kjent for sine sterke meninger mot innvandring, og da særlig sin negative holdning til islam. Han varslet følgelig om at konstitusjonstraktaten var en trussel mot nederlandsk suverenitet og kultur. Det potensielle medlemskapet til Tyrkia ble også trukket inn i kampanjen – som et eksempel på at europeisk integrasjon var ute av kontroll.²⁸

²⁴ Arjen Nijeboer, "The Dutch Referendum," *European Constitutional Law Review* 1, 3 (2005): 394, http://journals.cambridge.org/abstract_S1574019605003937.

²⁵ Taggart, "Questions of Europe", 18.

Se også Nijeboer, "The Dutch Referendum", 399.

Samt Peter Tammes og Dennie Oude Nijhuis, "Contextual Influences and the Dutch Rejection of the EU Constitutional Treaty: Understanding Municipality Differences," *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 102, 4 (2011): 456, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9663.2010.00647.x/pdf>.

²⁶ Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 313.

Se også Robert Harmsen, "Referendum Briefing No 13: The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty, 1 June 2005," *European Parties Elections & Referendums Network*: 2, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-13.pdf&site=266>.

Samt Taggart, "Questions of Europe", 18.

²⁷ Marcel Lubbers, "Regarding the Dutch 'Nee' to the European Constitution: A Test of the Identity, Utilitarian and Political Approaches to Voting 'No'," *European Union Politics* 9, 1 (2008): 60-61, <http://eup.sagepub.com/content/9/1/59.full.pdf+html>.

²⁸ Peter Tammes og Dennie Oude Nijhuis, "Contextual Influences and the Dutch Rejection of the EU Constitutional Treaty: Understanding Municipality Differences," *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 102, 4 (2011): 460, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9663.2010.00647.x/pdf>.

Se også Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 313.

Fra venstresiden advarte noen politikere om at konstitusjonen, i dens daværende form, ville være skadelig for den nederlandske sosialpolitiske modellen.²⁹ Man fryktet at EU skulle utvikle seg til å bli en superstat, basert på liberalistiske ideer. De samme politikerne advarte mot at landets spesielle ordninger med hensyn til ekteskap mellom samme kjønn, narkotika og dødshjelp, kunne forsvinne med etableringen av konstitusjonen. Selv om motstanderne av konstitusjonen ofte motsa hverandre på grunn av deres forskjellige politiske bakgrunn, var de også enige på noen punkter.³⁰ Aktørene på begge sider av det politiske spekter var enige om at konstitusjonen var en trussel for landets suverenitet og kultur. Samtidig hadde alle motstanderne én klar beskjed: europeisk integrasjon hadde gått for langt på altfor kort tid.

På den andre siden antok aktørene på ja-siden at dette skulle bli en enkel seier. Det var tross alt ingen store partier som agiterte mot ratifiseringen av konstitusjonstraktaten. Dermed tok det lang tid før man fikk en synlig ja-kampanje i Nederland. Motstanderne utnyttet dette godt. De startet tidlig med en intensiv kampanje, som bidro til å snu stemningen et par måneder før folkeavstemningen.³¹ Ja-siden var ikke godt nok forberedt. Mange av aktørene fikk panikk, og det førte til en sen ja-kampanje som var preget av feilede forsøk på å skremme velgerne til å stemme for.³² I stedet for å legge vekt på hvordan konstitusjonen kunne ha en positiv innvirkning, var fokuset rettet mot de negative konsekvensene av å stemme mot denne. Disse ble i tillegg betraktelig overdramatisert. Noen av landets ledende figurer kom med til tider latterlige påstander om at en avvisning av konstitusjonen kunne føre til en økonomisk krise eller til og med til krig!³³

Samt Robert Harmsen, "Referendum Briefing No 13: The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty, 1 June 2005," *European Parties Elections & Referendums Network*: 6, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-13.pdf&site=266>.

Og Taggart, "Questions of Europe", 18.

²⁹ Taggart, "Questions of Europe", 18.

Se også Lubbers, "Regarding the Dutch 'Nee'", 63.

³⁰ Robert Harmsen, "Referendum Briefing No 13: The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty, 1 June 2005," *European Parties Elections & Referendums Network*: 5, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-13.pdf&site=266>.

Se også Hobolt og Brouard, "Contesting the European Union?", 313.

³¹ Nijeboer, "The Dutch Referendum", 401.

³² Harmsen, "The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty", 1, 3-5, 7-8.

Se også Taggart, "Questions of Europe", 19.

Samt Nijeboer, "The Dutch Referendum", 400.

³³ Harmsen, "The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty", 8.

Finansieringen av kampanjen er også med på å vise hvor desperat regjeringen var de siste ukene før folkeavstemningen.³⁴ Staten etablerte opprinnelig en egen kommisjon, som skulle bestemme hvordan ressursene skulle fordeles. Følgelig fikk begge sider støtte på 400 000 € mens 200 000 € gikk til nøytrale aktører/organisasjoner, som kun skulle ha en informativ funksjon. Når oppkjøringen likevel ikke gikk etter planen, brukte regjeringen like godt 3,5 millioner euro ekstra på ja-kampanjen de siste to ukene. Dette var, som resultatet viser, til liten nytte.

Flere undersøkelser ble gjennomført for å finne årsakene til at nederlenderne stemte mot konstitusjonstraktaten i 2005.³⁵ De viser at det er liten tvil om at folk generelt følte seg dårlig informert om dokumentet. Dette var for mange en grunn til å ikke delta i folkeavstemningen, men var også blant de viktigste argumentene for å stemme mot konstitusjonen. Den dårlige organiseringen av ja-kampanjen skal garantert ha noe av skylden for dette. Samtidig må en ta i betraktning det faktum at konstitusjonstraktaten var et svært komplisert dokument, som i sin helhet umulig kunne være forståelig for den gjennomsnittlige borger. Aktørene på motstandersiden nådde tydeligvis fram med sine bekymringer om nasjonal suverenitet og kultur, ettersom mange stemte «nei» på bakgrunn av dette. Nederlands innflytelse i unionen var også truet, ettersom antallet medlemmer i EU-kommisjonen skulle kuttes med innføringen av konstitusjonen. Mindre stater risikerte da å ende opp uten en fast representant i unionens utøvende organ. Dette skulle senere vise seg å være et problem i Irland, i forbindelse med Lisboa-traktaten. Rent økonomisk mente mange at unionen kostet nederlandske skattebetalere for mye penger. En kan heller ikke overse misnøyen med de politiske institusjoner og partier i selve Nederland, som også bidro til å styrke motstanden. Til sist er det veldig sannsynlig at folkeavstemningen handlet like mye om EU i sin helhet, som den gjorde om konstitusjonstraktaten.³⁶ Dette gjelder i stor grad for Nederland, ettersom folket for første gang fikk bestemme om videre integrasjon var ønskelig.

³⁴ Nijeboer, "The Dutch Referendum", 398, 403.

³⁵ Harmsen, "The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty", 10.
Se også European Commission, "The European Constitution: post-referendum survey in The Netherlands,"
Publisert juni 2005: 5, 7, 9, 15, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf.

Samt Lubbers, "Regarding the Dutch 'Nee'", 59, 63, 75, 80.

³⁶ Nijeboer, "The Dutch Referendum", 403.

Luxembourg

Flere folkeavstemninger var planlagt, før både franskmenn og nederlendere sa nei til traktaten. Til sist var det kun én som fant sted etter at resultatet i disse to land var et faktum. Denne sto hertugdømmet Luxembourg for. Der hadde landets parlament gjort en stor jobb for å endre lovgivningen, slik at spørsmålet kunne avgjøres ved hjelp av en folkeavstemning.³⁷ Elitene håpet opprinnelig på en stor seier for ja-siden, som skulle virke legitimerende på det europeiske prosjektet og landets rolle i det. Slik ble det altså ikke – 56,5 % stemte riktignok for konstitusjonen, men det var langt fra den overbevisende seieren statsministeren og hans regjering hadde håpet på.³⁸ Deltakelsen lå på over 90 %, men en kan ikke trekke noen konklusjoner om interessen ut fra dette – valgdeltakelse er nemlig obligatorisk i Luxembourg.³⁹

Alle partiene i parlamentet, bortsett fra den høyre-plasserte ADR (som fikk under 10 % av stemmene ved siste parlamentsvalg), var enige om at konstitusjonen var i Luxembourgs og Europas beste interesse.⁴⁰ Utenfor nasjonalforsamlingen var det også to småpartier langt til venstre som avviste konstitusjonen av samme grunner som venstresiden i Frankrike. Konstitusjonstraktaten var ellers støttet av de fleste fagforeninger og næringslivsorganisasjoner.⁴¹ Den meget populære statsministeren, Jean-Claude Juncker, gjorde også sitt beste for å overbevise folket.⁴² Han truet blant av med å gå av, etter å ha hatt sin stilling i 10 år, hvis borgerne stemte mot konstitusjonen. Etter at resultatet ble kjent i Frankrike og Nederland, prøvde han også å overbevise folket om at folkeavstemningen handlet om EU generelt, og ikke bare om et dokument. Ettersom det var så stor enighet

³⁷ Piere Hausemer, "Referendum Briefing No 14: Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty, 10 July 2005," *European Parties Elections & Referendums Network*: 7, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-14.pdf&site=266>.

³⁸ European Election Database, "Dataset: Luxembourg: Referendum on the Treaty establishing a Constitution for Europe, 2005," Sist oppsøkt 5. des. 2013, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LUREF2005_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LUREF2005_Display_C1&top=yes.

³⁹ European Commission, "The European Constitution: Post-referendum survey in Luxembourg." Publisert juli 2005: 4, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl173_postref_lu_en.pdf.

⁴⁰ Hausemer, "Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty", 1-2.

⁴¹ Hausemer, "Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty", 4.

⁴² Hausemer, "Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty", 1-3.

mellom elitene i Luxembourg, var det også lite debatt i media.⁴³ Borgerne gikk dermed til valglokalene uten å ha tilstrekkelig informasjon om selve traktaten.

At folket stemte «ja» i Luxembourg var på ingen måte uventet. Stort sett alle viktige aktører, både statlige og private, hadde agitert for dette. Det var flere årsaker til at flertallet stemte for konstitusjonen.⁴⁴ Som i Spania, var generelle holdninger til EU avgjørende. Konstitusjonen var et viktig middel for å fremme europeisk integrasjon. Dessuten var mange overbevist om at en nei-seier ville svekke Luxembourgs posisjon innenfor unionen. På disse punktene hadde statsministeren og hans regjering vært særdeles overbevisende. I en så ensidig konkurranse var det mer overraskende at så mange stemte mot konstitusjonen, og på mange måter mot sine politiske ledere. Det finnes ikke én enkel årsak som kan forklare hvorfor det skjedde.⁴⁵ Den kompliserte teksten var grunn nok for mange. Motstand mot unionens geografiske utvidelse og Tyrkias potensielle medlemskap var også en motiverende faktor for folk som stemte «nei». Konstitusjonen ble dessuten avvist for å være for liberal, og ble sett på som en trussel mot sysselsettingen og nasjonal økonomi. Sannsynligheten for at kampanjene i Nederland og Frankrike hadde en innvirkning i Luxembourg er stor.⁴⁶ Nei-kampanjen i den lille staten var neppe synlig nok til å kunne vekke så stor motstand.

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?

Mange vil påstå at året 2005 markerer et klart brudd for europeisk integrasjon. Det var da folket viste motstand til det som så lenge ble ansett som elitesnes prosjekt. Dette er bare delvis riktig. I de skandinaviske medlemslandene, hadde folket allerede stemt mot én traktatendring (Danmark om Maastricht) og mot innføringen av felles valuta. Også i Irland ble Nice-traktaten avvist den første gangen. Det nye var at utfallet fikk fatale konsekvenser for traktaten. Ved de andre tilfellene, hadde i tillegg seieren til nei-siden vært minimal. Videre var det svært få av irene som hadde utnyttet sin stemmerett. Det var dermed stor sannsynlighet for at forslagene ville gått gjennom, hvis de ble stemt over igjen. Det var også det som skjedde.

⁴³ Hausemer, "Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty", 2.

⁴⁴ Hausemer, "Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty", 6-7.
Se også European Commission, "Post-referendum survey in Luxembourg", 11-12.

⁴⁵ Hausemer, "Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty", 6-7.
Se også European Commission, "Post-referendum survey in Luxembourg", 13-14, 16.

⁴⁶ European Commission, "Post-referendum survey in Luxembourg", 13.

Folkeavstemningene i 2005 var forskjellige på flere måter. Til å begynne med var det ikke bare snakk om enda en traktatendring – det var snakk om en egen europeisk konstitusjon. Dessuten hadde unionen gått gjennom store endringer i 2004 – den ble utvidet med hele ti nye medlemsland. Disse ble av mange sett på som en byrde i de gamle medlemsstatene. Det var heller ikke slik at folket hadde fått muligheten til å uttale seg om disse endringene. Da franskmenn og nederlendere stemte «nei» i 2005, var det også en stemme mot den delen av EUs politikk som de ikke hadde kontroll over. Deres erfaring var at nye land kunne gå inn i unionen, uten at elitene rådførte seg med massene. Dette ble også brukt av aktørene på nei-siden – de trakk Tyrkias potensielle medlemskap inn i debatten. Mens nye medlemsland som Polen ble opplevd som et problem for sysselsettingen, var Tyrkia også en kulturell trussel. For mange var Den europeiske union basert på kristne verdier, som den (om enn sekulære) islamske staten ikke delte.

Hva var det folket stemte over i de fire landene der folkeavstemningene ble holdt som planlagt? I Spania var resultatet overveldende for konstitusjonen. Samtidig var flesteparten av spanjolene ikke interessert i å være med på å ta en avgjørelse. Utfallet var dessuten knyttet til en svært positiv holdning til EU generelt, både blant eliter og masser. EU-medlemskap hadde gjort vidundere med landets økonomi. Da kampanjen gjorde lite for å informere om selve konstitusjonstraktaten, var det særlig disse holdningene som gjorde seg gjeldende. En kan tenke seg at utfallet i Luxembourg ville vært liknende, hvis folkeavstemningen der hadde funnet sted før de tilsvarende i Frankrike og Nederland. Mange av årsakene til å stemme nei virket å være «hentet» fra nabolandene. Det er selvfølgelig mulig at de var like relevante i Luxembourg, men det er lite sannsynlig at nei-siden som hadde en så svak base, alene kunne gjøre folk oppmerksom på disse.

Konstitusjonstraktaten ble altså avvist i to land – Frankrike og Nederland. Det finnes både likheter og forskjeller mellom de to tilfellene. Folkeavstemningene fant sted kun noen få dager fra hverandre. Ettersom den i Frankrike kom først, kan en ikke utelukke at resultatet der hadde en innvirkning i Nederland. Kampanjen i Frankrike hadde vært lang, og konstitusjonen hadde fått mye oppmerksomhet. I Nederland var kampanjen ganske kort. Dessuten ble ikke saken virkelig tatt på alvor av regjeringen og dens støttespillere, før det var klart at motstanderne holdt på å snu stemningen. I begge land var misnøye med den politiske ledelsen en av årsakene til å stemme «nei». Særlig i Frankrike var det en forbindelse mellom

konstitusjonen og politikk på nasjonalt nivå. Som ved tidligere anledninger, handlet folkeavstemningen delvis om den folkelige støtten (eller mangelen på denne) til presidenten. Samtidig var konstitusjonen langt på vei en fransk konstruksjon. Tidligere president, Valéry Giscard d'Estaing, spilte som nevnt en avgjørende rolle i dens utarbeidelse.

Ellers var årsakene til at konstitusjonen feilet, noe forskjellige i Frankrike og Nederland. I Frankrike fryktet mange at Den europeiske union utviklet seg i feil retning. Konstitusjonen ble oppfattet som et steg i retning av en superstat, basert på nyliberalistiske verdier. På denne måten, representerte den en trussel mot den franske sosialpolitiske modellen. Mange var også bekymret for landets økonomi og utsikten for en økt arbeidsledighet. Økonomi var også viktig i Nederland, men problemet der var landets relativt større bidrag til unionens felles budsjett. Mange av dem som stemte «nei» i Nederland, gjorde det på grunnlag av den oppfattede trusselen mot nasjonal suverenitet og kultur. Den noe høyere nei-prosentsen i Nederland må knyttes til kampanjen, ettersom ja-siden gjorde en svært dårlig jobb – både med hensyn til å informere folket, men også i konkurransen med konstitusjonstraktatens motstandere. Mangel på informasjon var også den helt klart viktigste årsaken til å stemme «nei» i Nederland.

8. Irske folkeavstemninger etter årtusenskiftet

Etter år 2000 har EUs medlemsland gått videre med sine forsøk på å fordype unionens struktur. Resultatet har kommet i form av to traktater – Nice og Lisboa. Mens Nice-traktaten kun innebar det som kan karakteriseres som kosmetiske endringer, er det større uenighet om Lisboa-traktatens innhold. Noen anså dokumentet som et nytt forsøk på å innføre en europeisk konstitusjon, mens andre mente det var på lik linje med tidligere traktater. Denne uenigheten så man eksempel på i Danmark. Selv om folkeavstemninger om de to traktatene var påkrevd i Irland, som var bundet av sin forfatning, var det ingen andre medlemsland som anså dette som nødvendig.

Nice I

Nice-traktaten var en nødvendighet før EUs utvidelse mot øst. Den inneholdt endringer som skulle gjøre unionen i stand til å innlemme de nye medlemslandene. Traktaten ble signert i begynnelsen av 2001, men trådte ikke i kraft før i 2003. Årsaken til at det tok så lang tid var motstanden mot dokumentet i det eneste landet der folket fikk stemme (to ganger) om dets godkjenning – Irland. Fram til da hadde Irland og Danmark vært de eneste statene som holdt folkeavstemninger om alle traktatendringer. I Irland var det etter 1986 lovpålagt at en folkeavstemning fulgte med enhver endring i EUs struktur. Den danske regjeringen bestemte derimot at Nice-traktaten kunne ratifiseres så lenge den fikk den nødvendige støtten i nasjonalforsamlingen.¹ Grunnlaget for denne avgjørelsen var at traktaten tilsynelatende ikke innebar noen innskrenkning av landets suverenitet. Dermed var ikke folkeavstemning påkrevd av konstitusjonen.

Den første avstemningen i Irland ble holdt i juni 2001. 53,9 % av irene stemte mot ratifiseringen av traktaten i det som var nasjonens første «nei» mot videre europeisk integrasjon.² Det skal sies at de som stemte nei representerte en like stor andel av den samlede

¹ EU-Oplysningen, "Folkeavstemning om Amsterdam-traktaten".

² European Election Database, "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Nice Treaty, 2001," Sist oppsøkt 18. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2001_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2001_Display_C1&top=yes.

velgermassen som ved folkeavstemningen om Maastricht-traktaten.³ Videre stemte en høyere prosent av de med stemmerett mot Amsterdam-traktaten. Forskjellen lå i valgdeltakelsen. Det var nemlig kun 34,8 % som avga stemme ved den første folkeavstemningen om Nice-traktaten. Den enkle konklusjonen er at ja-siden tapte fordi den ikke var i stand til å mobilisere sine tidligere velgere. Likevel må en se nærmere på begivenhetene for å kunne konstatere om det faktisk var tilfellet, og i så fall hvorfor dette skjedde.

Det var i stor grad enighet mellom de store partiene i Irland om at Nice-traktaten var i landets beste interesse. Motstanden kom derfor fra små partier og organisasjoner, som ikke kunne sies å ha en fremtredende plass i det politiske landskapet.⁴ Nei-siden inkluderte partier som Sinn Féin, Green Party og Socialist Workers Party – ingen av disse hadde klart å få over 3 % av stemmene ved forrige parlamentsvalg. Disse fikk selskap av grupperinger som National Platform, No to Nice og Peace and Neutrality Alliance. På den andre siden stod regjeringspartiene Fianna Fail og Progressive Democrats, samt de store partiene i opposisjon – Fine Gael og Labour. Store arbeidsgiver- og fagforeninger var også å finne på ja-siden.

Det store argumentet fra ja-siden var at Nice-traktaten skulle muliggjøre unionens utvidelse, som igjen ville gi Irland tilgang til et langt større marked.⁵ Samtidig ble velgerne bedt om å ikke stå i veien for medlemskapet til kandidatlandene fra Sentral- og Øst-Europa. De to sidene var uenige om ratifiseringen av Nice-traktaten ville bety mer eller mindre innflytelse i europeisk politikk for Irland. Aktørene på nei-siden var samtidig bekymret for landets tradisjoner med hensyn til nøytralitet, og advarte mot faren av at diverse lovendringer ville bli tvunget på den irske staten. Her var det ikke minst snakk om abortloven, som har vært et konstant diskusjonsemne i nyere irsk politikk.

Det er ingen overdrivelse å si at kampanjen aldri tok helt av – særlig i det å overbevise velgerne til å stemme for Nice.⁶ Det er mulig at aktørene på ja-siden tok det for gitt at

³ O'Mahony, "Referendum Experience", 430-431.

⁴ Karin Gilland, "Ireland's (First) Referendum on the Treaty of Nice," *Journal of Common Market Studies* 40, 3 (2002): 528-529, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-5965.00368/pdf>.

Se også O'Mahony, "Referendum Experience", 437.

⁵ O'Mahony, "Referendum Experience", 437.

Se også Gilland, "Ireland's First Referendum", 529.

⁶ O'Mahony, "Referendum Experience", 437.

Se også Gilland, "Ireland's First Referendum", 532.

velgerne ville følge sine ledere og stemme for traktaten, som tross alt ikke innebar noen enorme endringer. Partiene var dessuten mer opptatt av det kommende parlamentsvalget, og sparte heller på ressursene. Følgelig fikk velgerne aldri den nødvendige informasjonen om hva de egentlig skulle stemme om. Nei-aktørene utnyttet dette på en best mulig måte, da de drev kampanje med slagordene «If you don't know, vote no». Den samme taktikken ble tatt i bruk under Amsterdam-kampanjen, men med mindre hell. Nei-siden hadde også andre argumenter, men dette viste seg å være deres beste våpen.

Undersøkelsene etter folkeavstemningen viser at mangel på informasjonen var den helt klart viktigste årsaken til at nei-siden seiret.⁷ Ja-siden hadde mistet mange av sine velgere i løpet av kampanjen, men hadde ifølge meningsmålinger fortsatt en solid ledelse én uke før folkeavstemningen. Allikevel ble stemningen snudd på den korte perioden. At de potensielle velgerne var uinformerte, er først og fremst med på å forklare den svært lave deltakelsen. Samtidig var det betydelig flere av dem som hadde stemt «ja» ved Amsterdam som avstod fra å stemme ved Nice. Mange av dem som møtte opp for å avgi stemme bestemte seg veldig sent. Blant dem som stemte mot traktaten, var mangel på informasjon og kunnskap den helt klart oftest brukte begrunnelsen. Andre saker som suverenitet, nøytralitet og misnøye med EUs bestemmelsesprosedyrer, var også av betydning, men i langt mindre grad.

Nice II

Det var aldri mye tvil om at Irland kom til å holde en ny folkeavstemning om Nice-traktaten, slik Danmark hadde gjort med Maastricht. Dette ble lovet av de to styrende partiene før valget i 2002, med forbehold om at de nok en gang fikk danne regjering.⁸ Slik skulle det også bli, uten at det var avgjørende for Nice-traktatens framtid. De to store opposisjonspartiene hadde nemlig gitt samme løfte. Partienes lederskap følte seg utvilsomt presset fra sine kolleger i unionen til å få en godkjenning av traktaten. Dermed var det duket for ny folkeavstemning i oktober 2002. Litt over ett år hadde gått siden den forrige – tilstrekkelig tid til å endre utfallet fullstendig. Denne gangen stemte 62,9 % for traktatendringene – uten at det nødvendigvis

⁷ Richard Sinnott, "Attitudes and behaviour of the Irish electorate in the referendum on the Treaty of Nice," *Flash Eurobarometer Report 108* (2001): i-vi, 18-21, <http://www.ucd.ie/dempart/workingpapers/nice1.pdf>. Se også Gilland, "Ireland's First Referendum", 530-532.

⁸ Karin Gilland, "Referendum Briefing No 1: Ireland's second Referendum on the Treaty of Nice, October 2002," *Opposing Europe Research Network*: 3, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-1.pdf&site=266>.

betydde en massiv overgang fra «nei» til «ja».⁹ Deltakelsen hadde nemlig gått opp til nesten 50 % - en økning på 15 % fra 2001. Mobilisering av velgerne var altså den store forskjellen.

Den irske staten hadde sørget for å endre vilkårene før den andre folkeavstemningen.¹⁰ For det første ble National Forum on Europe etablert. Målet var å fremme mer debatt om EU og dermed øke kunnskapsnivået om emnet blant det irske folk. Videre skulle nasjonalforsamlingen bli bedre utstyrt til å overvåke europeiske affærer. Dette skulle overbevise dem på nei-siden som var misfornøyd med mangelen på kontroll over beslutninger som ble tatt av EUs institusjoner. Tiltak ble også gjort for å tilfredsstille velgere som var opptatt av å bevare irsk nøytralitet. På et møte for Det europeiske råd i Sevilla la Irland fram sine krav for eventuell deltakelse i felles militære aksjoner. Disse ble videre akseptert av de andre medlemslandene. Det er diskutabelt hvor store disse endringene var i praksis, men de kunne i det minste brukes som begrunnelse for å holde nok en folkeavstemning.

Aktørene i kampanjen var langt på vei de samme som de hadde vært for ett år siden. Det som var nytt var engasjementet fra ja-siden. De politiske partiene var langt mer involvert enn de hadde vært ved forrige anledning. Samtidig organiserte noen av gruppene fra det sivile samfunn seg i paraplyorganisasjonen Irish Alliance for Europe.¹¹ Ressursene ble ikke spart på denne gangen – ja-siden brukte nærmere 1,7 millioner euro, mens deres motstandere måtte klare seg med under 180 000.¹² Argumentene var heller ikke nye, men de politiske lederne kunne nå i tillegg støtte seg på de endringene som ble gjort mellom de to folkeavstemningene. Viktigst av alt - kommunikasjonen mellom politikere og velgere var langt bedre og foregikk gjennom flere kanaler.¹³ The Referendum Commission (se folkeavstemning om Amsterdam-traktaten, s 74) var dessuten langt mer effektiv i sin rolle som nøytral informasjonskanal. Alt dette var med på å øke bevisstheten om traktatens innhold.

⁹ European Election Database, "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Nice Treaty, 2002," Sist oppsøkt 18. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2002_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2002_Display_C1&top=yes.

¹⁰ Gilland, "Ireland's second Referendum", 2.

¹¹ O'Mahony, "Referendum Experience", 437.

¹² Gilland, "Ireland's second Referendum", 4-5.

¹³ Richard Sinnott, "Attitudes and behaviour of the Irish electorate in the second referendum on the Treaty of Nice," *Flash Eurobarometer Report* (2003): i, <http://www.ucd.ie/dempart/workingpapers/nice2.pdf>.

Informasjon var nok en gang nøkkelen for resultatet.¹⁴ Langt flere av irene følte at de hadde tilstrekkelig kunnskap om emnet til å ta en avgjørelse, enn det som var tilfellet ett år tidligere. Det var dessuten langt færre som stemte mot traktaten fordi de følte seg uinformert. Det er verdt å merke seg at andelen av dem som stemte «nei» forble uendret.¹⁵ Ja-siden hadde imidlertid tiltrukket seg dobbelt så mange fra den samlede velgermassen sammenliknet med Nice I. Dette er med på å bekrefte at den langt mer effektive kampanjen kunne mobilisere potensielle ja-velgere til å delta i folkeavstemningen.

Lisboa I

Etter at konstitusjonstraktaten feilet var statslederne nødt til å bli enige om en mer moderat versjon i det som skulle bli Lisboa-traktaten. Målet var fortsatt å gjøre unionen mer handlekraftig og samtidig gi Europaparlamentet utvidet makt. Nok en gang var det kun Irland som gikk veien om direkte demokrati – en folkeavstemning skulle holdes 12. juni 2008. Denne var som ved tidligere anledninger påkrevd av den irske grunnloven. Samtidig bestemte den danske regjeringen at Lisboa-traktaten ikke innebar en betydelig overføring av makt til EUs institusjoner. Dermed var det tilstrekkelig med avstemning i Folketinget. Det var imidlertid ikke alle som var enige i den avgjørelsen og en rettssak ble startet mot regjeringen.¹⁶ Grunnlaget for dette var en uenighet om ratifiseringen av traktaten var i strid med den danske grunnloven. Regjeringen ble til slutt frikjent av høyesterett.¹⁷

Ratifiseringen av traktaten ble heller ikke noen enkel sak i Irland. Der stemte folket nok en gang mot regjeringens ønsker og mot videre europeisk integrasjon. Det er verdt å merke seg at de som stemte «nei» utgjorde en langt større del av den totale velgermassen enn ved tidligere anledninger.¹⁸ 53,4 % prosent stemte mot traktaten, mens deltakelsen lå på 53,1 %.¹⁹ I praksis betydde det at nei-siden hadde vokst med 10 % siden folkeavstemningene om Nice-

¹⁴ Sinnott, "Attitudes in second referendum", 6-7, 13, 15.

¹⁵ O'Mahony, "Referendum Experience", 430.

¹⁶ Rina Ronja Kari, "Kampen mot Lisboatraktaten er ikke tapt," Sist revidert 7. feb. 2011, <http://www.folkebevaegelsen.dk/nyheder/blog/article/kampen-mot-lisboatraktaten-er-ikke>.

¹⁷ Ib Roslund, "Regjeringen frifundet i Lissabon-sagen," Sist revidert 20. feb. 2013, <http://www.folkebevaegelsen.dk/nyheder/article/regeringen-frifundet-i-lissabon>.

¹⁸ O'Mahony, "Referendum Experience", 430.

¹⁹ European Election Database, "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Lisbon Treaty, 2008," Sist oppsøkt 18. feb. 2014, http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2008_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2008_Display_C1&top=yes.

traktaten. Utfallet kunne dermed ikke lenger forklares kun ved hjelp av ja-sidens dårlige evne til å mobilisere sine velgere. Noen av disse velgerne hadde tydeligvis endret mening om integrasjonsprosessen.

Støtten for traktaten var overveldende i nasjonalforsamlingen. Mange av de grønne, som tidligere hadde vært motstandere av Nice, ga den nå sin velsignelse.²⁰ Det eneste partiet i parlamentet som helt klart var på motstandersiden var Sinn Fein. Partiet fikk under 7 % av stemmene ved valget i 2007. Motstanden mot Lisboa-traktaten var derimot ganske utbredt utenfor parlamentet.²¹ National Platform var et eksempel på en organisasjon som allerede hadde erfaring fra Nice-kampanjene. Motstand fra venstrefløyen kom i form av en koalisjon mellom politiske partier, diverse grupperinger og fagforeninger. De opererte under navnet Campaign Against the EU Constitution. Som navnet tilsier, mente de at Lisboa-traktaten bare var et skjult forsøk på å innføre en europeisk konstitusjon. Dette var en mening som de delte med Libertas – en ny gruppering på høyresiden. Andre motstandsgrupper inkluderte Peace and Neutrality Alliance og noen religionsbaserte bevegelser. Aktørene på ja-siden var heller ikke begrenset til de politiske partiene.²² Som ved Nice, agiterte de fleste arbeidsgiver- og fagforeninger for traktaten. Disse fikk selskap av mange andre interesseorganisasjoner. Allikevel eksisterte interne delinger i noen av disse grupperingene – noe som bidro til halvhjertede forsøk på å overtale velgerne.

Kampanjen kunne minne om den i forkant av den første Nice-avstemningen.²³ De som støttet traktaten gjorde en dårlig innsats og kom aldri ordentlig i gang før opinionsmålingene viste at tap var en reell mulighet. Dermed hadde ja-siden tilsynelatende glemt leksen den hadde lært før Nice II. Tilhengerne av traktaten hadde dessuten flere nye utfordringer.²⁴ Blant annet

²⁰ O'Mahony, "Referendum Experience", 438.

Se også Michael Holmes, "Referendum Briefing Paper No 16: The Referendum on the Treaty of Lisbon in the Republic of Ireland, 12 June 2008," *European Parties Elections and Referendums Network*: 2-3, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no16.pdf&site=266>.

²¹ Michael Holmes, "Referendum Briefing Paper No 16: The Referendum on the Treaty of Lisbon in the Republic of Ireland, 12 June 2008," *European Parties Elections and Referendums Network*: 2-4, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no16.pdf&site=266>.

Se også O'Mahony, "Referendum Experience", 441-442.

²² Holmes, "Referendum on the Treaty of Lisbon", 4-5.

²³ O'Mahony, "Referendum Experience", 438-440.

Se også Holmes, "Referendum on the Treaty of Lisbon", 5, 8.

²⁴ O'Mahony, "Referendum Experience", 438.

Se også Holmes, "Referendum on the Treaty of Lisbon", 3-5.

møtte de større motstand i media enn ved tidligere anledninger. Det største problemet var likevel knyttet til de politiske lederne og måten de framstod på. Litt over en måned før folkeavstemningen ble statsminister Bertie Ahern tvunget til å gå av etter flere korrupsjonsanklager mot seg. Irlands største parti, Fianna Fail, var dermed i en overgangsfase. EU var følgelig ikke første prioritet. Skandalen hadde dessuten negative konsekvenser for folkets syn på statens styringsorganer – noe som kunne være fordelaktig for traktatens motstandere. Den nye statsministeren, Brian Cowen, var samtidig en av flere sentrale aktører på ja-siden som innrømmet å ikke ha lest traktatens fulle innhold.

Argumentene mot Lisboa-traktaten var langt bedre og mer spesifikke.²⁵ Tilhengerne av traktaten var mest opptatt av å kartlegge de generelle fordelene med EU-medlemskap. Det var lite snakk om traktaten i seg selv. Motstanderne var i stor grad enige om at Lisboa-traktaten representerte en trussel mot irsk suverenitet og nøytralitet. Traktaten var i praksis en europeisk forfatning som innebar en overførsel av makt fra de enkelte nasjonalstatene til unionen. Det eksisterte også en frykt for at unionen kom til å bli dominert av de store statene. Fra venstresiden ble dokumentet i tillegg angrepet for å være nyliberalistisk og ikke-demokratisk. Høyresiden var naturlig nok sterkt uenig i vurderingen av traktaten som nyliberalistisk. Argumentet «If you don't know, vote no» var igjen høyst relevant under Lisboa-kampanjen. Noen av landets ledende figurer hadde innrømmet å ikke ha lest hele dokumentet. Derfor mente motstanderne at å stemme «ja» var det samme som å stemme for en traktat med ukjent innhold. Videre ble den nøytrale informasjonskanalen, the Referendum Commission, nok en gang kritisert for å ha gjort en slett jobb.²⁶ Dens medlemmer hadde blant annet problemer med å svare på spørsmål om traktatens innhold på en pressekonferanse.

Ikke overraskende var mangel på informasjon nok en gang en viktig årsak til å la være å stemme eller stemme «nei».²⁷ Da massene ikke hadde nok kunnskap om traktatens innhold, var det enkelt for motstanderne å true med det ukjente eller framstille dokumentet på en viss

²⁵ Holmes, "Referendum on the Treaty of Lisbon", 3-5.

Se også O'Mahony, "Referendum Experience", 440-442.

²⁶ Stephen Quinlan, "The Lisbon Experience in Ireland: 'No' in 2008 but 'Yes' in 2009 – How and Why?," *Irish Political Studies* 27, 1 (2012): 144, <http://dx.doi.org/10.1080/07907184.2012.636185>.

²⁷ Richard Sinnott et al., "Attitudes and Behaviour in the Referendum on the Treaty of Lisbon," *Department of Foreign Affairs report* (2009): i, 13-14, 21, <http://gnothai-eactracha.net/uploads/documents/ucd%20geary%20institute%20report.pdf>.

Se også Holmes, "Referendum on the Treaty of Lisbon", 7.

Og O'Mahony, "Referendum Experience", 439-440.

måte, som ville oppfattes som negativ av velgerne. Undersøkelser etter folkeavstemningen antydde at ja-sidens problemer med å forsvare seg mot falske eller overdrevne påstander var en viktig årsak til at utfallet ble som det ble.²⁸ Frykten for at for mye skulle avgjøres av EU var dessuten av stor betydning for nei-velgerne.²⁹

Lisboa II

Den irske staten var igjen nødt til å få gjennom en traktat som hadde blitt avvist av folket, og enda en gang måtte den sørge for å endre vilkårene før saken kunne tas opp igjen. Etter lange forhandlinger med de andre medlemsstatene kunne regjeringen annonsere at den hadde fått diverse garantier på noen områder som hadde vært av betydning for folkeavstemningens utfall.³⁰ For det første ble Irland forsikret om at de kom til å fortsette å ha en fast representant i EU-kommisjonen. En undersøkelse hadde tidligere vist at dette var en viktig sak for mange av dem som stemte mot traktaten.³¹ Den andre garantien handlet om den irske statens rett til å kontrollere skatteregler innenfor sine egne landegrenser. Dette hadde vært en bekymring for motstandere fra både høyre og venstre. Liknende garantier ble gitt om abortloven og Irlands rett til å holde seg nøytral i militære konflikter. Det siste punktet omhandlet arbeiderrettigheter – en sak som var spesielt fremtredende for Campaign Against the EU Constitution.

Regjeringen mente at disse garantiene var grunn nok til å holde ny folkeavstemning. Det hjalp lite at motstanderne av traktaten var uenige i at dens innhold var endret i praksis.³² Sinn Fein fortsatte sin motstand med dette som grunnlag.³³ De andre partiene i parlamentet var ellers samlet på ja-siden. De grønne hadde nå gått fullstendig over til «ja». Tilhengerne fikk også med seg noen foreninger som før hadde holdt seg nøytrale eller ventet lenge med å bestemme seg. Regjeringen var nå heller ikke preget av interne konflikter, slik den hadde vært i 2008. Alt dette bidro til et noe bedre utgangspunkt for dem som støttet traktaten. Den andre Lisboa-folkeavstemningen ble holdt i oktober 2009, ca tre måneder etter at den ble annonsert. Over to

²⁸ Sinnott et al., "Attitudes in Referendum on the Treaty of Lisbon", 39.

²⁹ Sinnott et al., "Attitudes in Referendum on the Treaty of Lisbon", iii.

³⁰ John FitzGibbon, "Referendum Briefing Paper No 17: The second Referendum on the Treaty of Lisbon in the Republic of Ireland, 2nd October 2009," *European Parties Elections and Referendums Network*: 2, <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no17.pdf&site=266>.

³¹ Sinnott et al., "Attitudes in Referendum on the Treaty of Lisbon", iii.

³² Quinlan, "The Lisbon Experience", 142.

³³ Quinlan, "The Lisbon Experience", 144-145.

av tre stemte for traktaten i det som var en helomvending fra 2008.³⁴ Deltakelsen på 59 % var også noe høyere.

Mange endringer var nødvendige for å produsere en så stor overgang. Én av de store forandringene i forkant av folkeavstemningen var i utgangspunktet ikke knyttet til integrasjonsprosessen. Det var den økonomiske krisen, som var blitt mer og mer fremtredende i løpet av 2009. Den bidro blant annet til å gjøre regjeringen mindre populær.³⁵ Krisen var dessuten av betydning fordi det oppstod spørsmål om hvordan den best kunne håndteres – alene eller i tett samarbeid med de andre EU-landene. Denne problemstillingen skulle vise seg å bli avgjørende for det endelige utfallet.

Informasjon om traktaten var langt mer tilgjengelig under den andre kampanjen, slik det hadde vært med Nice. Dette var ikke minst grunnet bedre dekning i media og en mer effektiv Referendum Commission.³⁶ Ja-siden viste mer kreativitet i sine metoder for å overtale velgerne.³⁷ Det var ikke minst viktig å nå de samfunnsgruppene som tradisjonelt var mer skeptiske til europeisk integrasjon. Forsøk ble også gjort på å distansere saken fra politikerne, som nok ville hatt problemer med å tiltrekke seg den nødvendige støtten. Kampanjen var også langt mer koordinert og hadde ett hovedmål – å framstille folkeavstemningen som et valg om irsk medlemskap i EU. De ledende aktørene var nemlig klare over at dette var noe flesteparten av velgerne hadde positive tanker om. En undersøkelse viser at velgerne oppfattet ja-kampanjen som langt mer overbevisende enn det som var tilfellet i 2008.³⁸

Det motsatte gjaldt for motstandernes kampanje. Nei-siden måtte takle flere nye utfordringer.³⁹ De hadde mistet en av sine sentrale aktører i Declan Ganley. Hans forsøk på å

³⁴ European Election Database, "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Lisbon Treaty, 2009," Sist oppsøkt 18. feb. 2014,

http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2009_Display&no de=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2009_Display_C1&top=yes.

³⁵ Quinlan, "The Lisbon Experience", 142-143.

³⁶ FitzGibbon, "The second Referendum", 1, 9.

³⁷ FitzGibbon, "The second Referendum", 4-6.

³⁸ European Commission, "Lisbon Treaty Post-Referendum Survey Ireland 2009," Publisert oktober 2009: 6, http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_284_en.pdf.

³⁹ FitzGibbon, "The second Referendum", 6-9.

Se også Richard Sinnott og Johan A. Elkink, "Attitudes and Behaviour in the Second Referendum on the Treaty of Lisbon," *Department of Foreign Affairs report* (2010): 14,

etablere en pan-europeisk politisk bevegelse, basert på hans Libertas-gruppering, hadde feilet etter et dårlig Europaparlamentsvalg i 2009. Ganley valgte å bli aktiv igjen i kampanjens siste uker, men kunne lite gjøre for å endre utfallet. Et annet problem var at den irske kringkastingskommisjonen bestemte seg for å endre på en regel som sa at hver av sidene skulle få like mye sendetid. Forklaringen var at forskjellige interesser da kom til å bli bedre representert. Det største problemet for nei-siden var at de rett og slett hadde fått en langt bedre konkurrent. Tilhengerne av traktaten brukte ikke minst den økonomiske krisen til sin fordel. Deres argument var at Irland måtte være et fullverdig medlem av unionen for at økonomien skulle bli bedre igjen.

Ja-siden vant både ved å overtale tidligere nei-velgere og ved å få nye potensielle velgere til å avgi stemme.⁴⁰ Dette klarte de av flere grunner.⁴¹ Som følge av oppkjøringen var velgerne bedre informerte, og deltakelsen gikk dermed opp. Det var utvilsomt ja-siden som tjente mest på det. Samtidig lyktes kampanjedriverne med å nå de samfunnsgruppene som kunne konverteres. Garantiene som ble sikret av staten i forkant av folkeavstemning, var også av betydning for mange av dem som stemte ja. Det var dessuten helt klart at argumentet «stem ja for å redde økonomien» satt. Ifølge EU-kommisjonens undersøkelse var dette, sammen med «bedre kommunikasjon med massene», de viktigste årsakene til at et «nei» i 2008 ble til et «ja» i 2009.

Folkeavstemninger om europeisk integrasjon?

Folkeavstemningene om Nice- og Lisboa-traktaten viste at irene ikke nødvendigvis var forberedt på å følge sine ledere uansett hvilken vei de valgte. Ved begge anledninger var alle partier av betydning samlet om sin støtte til den aktuelle traktaten. Det er også mye som tyder på at dette fikk de politiske aktørene til å føle seg litt for trygge på utfallet. Følgelig tapte de kampen om Nice-traktaten – i alle fall den første gangen. Hovedårsaken var en kraftig nedgang i deltakelse sammenliknet med Amsterdam i 1998. Mens nei-prosenten kun falt med noen få prosent, hadde over halvparten av de tidligere ja-velgerne tilsynelatende valgt å bli

<http://www.embassyofireland.co.uk/uploads/documents/EU%20Division/attitudes%20and%20behaviour%20secon%20referendum2010.pdf>.

⁴⁰ FitzGibbon, "The second Referendum", 11.

⁴¹ Quinlan, "The Lisbon Experience", 150-152.

Se også European Commission, "Lisbon Treaty Post-Referendum", 5.

Samt FitzGibbon, "The second Referendum", 12.

Og Sinnott og Elkink, "Attitudes in Second Referendum on the Treaty of Lisbon", 14-16.

hjemme. Ved Nice II stemte like mange av velgerne mot traktaten, mens ja-prosenten nærmet seg det den hadde vært ved Amsterdam. Ja-kampanjen hadde klart å overbevise dem som enten hadde vansker med å bestemme seg eller hadde lite motivasjon til å gjøre det.

Følgelig ser det ut som det finnes en gruppe mennesker i Irland som stemmer mot europeisk integrasjon av prinsipp. Dette er velgere som nei-siden kan regne med å få med seg, selv når deres avgjørelse går imot deres partis anbefalinger. Det er ofte folk som setter prinsipper som irsk suverenitet og nøytralitet over de potensielle gevinster som dypere integrasjon kan medbringe. I en stadig voksende union har det i tillegg oppstått bekymringer med hensyn til Irlands muligheter til å påvirke politikken på europeisk nivå. Dette kan ha bidratt til mer skepsis til samarbeidet på flere områder, og kan fortsette å gjøre det i framtiden. Tilhengerne av integrasjon er på sin side avhengige av å få med seg de usikre eller uinteresserte velgerne. Dette vil fungere så lenge deres kampanje er tilstrekkelig informativ og så lenge deres argumenter blir oppfattet som gode og troverdige. Ja-sidens suksess er dessuten avhengig av at denne gruppen med vippende velgere forblir stor nok.

Flere utviklinger har potensialet til å virke hemmende på framtidig irsk deltakelse i europeisk integrasjon. Landet har stått for flere folkeavstemninger enn noen andre medlemsland. Hvis denne tendensen fortsetter, er det mulig at en større del av folket mister interessen – særlig hvis de oppfatter at de styrende ikke gir seg før de får et «ja». For noen kan det bli fristende å stemme «nei» bare for å trosse staten, som bare endrer på spillereglene fram til den vinner. Både ved Nice II og ved Lisboa II var en stor nok del av folket overbevist om at unntakene Irland fikk var tilstrekkelige. Selv om ja-sidens seier var overbevisende i 2009, er det viktig å merke seg at nei-prosenten også var langt høyere enn da Lisboa ble forkastet året før. Det ser ut til å være en grense på hvor mye mer integrasjon irene er villig til å akseptere. I alle fall er det sannsynlig at motstanderne av integrasjon vil kunne tiltrekke seg flere av de vippende velgerne, dersom landets suverenitet blir truet i framtiden.

9. Konklusjon

Europeisk integrasjon er en pågående prosess, der Den europeiske union har vært en viktig bidragsyter. I begynnelsen var prosjektet fullstendig elitedrevet, men borgernes innflytelse har utvilsomt økt med samarbeidets utvidelse. Dette må også sies å gjelde i stater der direkte demokrati ikke blir brukt i den sammenhengen. Årsaken til det er Europaparlamentets økende makt i forhold til Den europeiske unions andre institusjoner. Mange vil påstå at EUs folkevalgte organ fortsatt ikke har de funksjonene som kreves for at unionen skal være demokratisk. Det er samtidig liten tvil om at Europaparlamentet har fått en mer sentral plass med hensyn til bestemmelsesprosedyrer i unionen. Likevel er det opp til diskusjon i hvilken grad valg til Europaparlamentet faktisk handler om politikk på den europeiske arena. Dette er ikke tema for denne avhandlingen, men det er et spørsmål som er tett knyttet til oppgavens problemstillinger.

Hovedformålet med avhandlingen har vært å gi en forklaring på utfallet i folkeavstemninger i forbindelse med europeisk integrasjon. Videre har det vært et mål å finne ut hvor mye disse kan fortelle oss om innbyggernes holdninger til både deltakelse i samarbeidet og til dets karakter. Det er utvilsomt enklere å tolke utfallet i folkeavstemninger som har handlet om et lands medlemskap i unionen eller fellesskapet. En kan da trygt forutsette at saken var viktig nok i seg selv, slik at de fleste deltakerne hadde den som første prioritet når de gikk til valglokalene. Det er mindre sannsynlighet for at faktorer som misnøye med den sittende regjeringen kan ha påvirket avgjørelsen. Det gjenstår likevel å svare på hva slags integrasjon folk egentlig stemte for eller mot.

I folkeavstemninger som har handlet om mer konkrete steg mot fordypning av samarbeidet, er spørsmålene som må besvares av mer komplisert natur. Traktatene har som regel hatt et for komplisert innhold til at velgerne kunne klare å danne seg et fullstendig bilde og beregne konsekvensene av deres avgjørelse. Det samme gjaldt tidvis for elitene og ekspertene på det aktuelle feltet. Blant dem var det som regel uenighet om hvilke endringer traktatene ville medføre. I flere tilfeller innrømmet sentrale politiske aktører å ikke ha gjennomlest dokumentets fulle innhold. Når selv de mest kompetente har hatt så store problemer med å

beregne konsekvensene, er det ikke overraskende at massene ofte følte at de manglet tilstrekkelig informasjon.

Når velgerne ikke kunne ta en avgjørelse basert på deres kunnskap om traktaten, søkte de andre alternativer. En naturlig løsning har vært å basere sin stemme på generelle holdninger til EU og fordypningsprosessen. Dette kan ha vært særlig fristende i stater der innbyggerne ikke ofte får muligheten til å påvirke integrasjonsprosessen. I slike tilfeller er de økonomiske og politiske forhold av stor betydning. Ofte har dypere integrasjon vært forbundet med økonomiske fordeler. Noen av folkeavstemningene har funnet sted i land som har vært midt i en periode med økonomisk motgang. Dette har følgelig blitt brukt av integrasjonsforkjemperne. De har hevdet at de beste resultatene kunne oppnås ved å samarbeide. Økonomi har utvilsomt vært et viktig våpen for EU-tilhengerne. Samtidig har den i noen tilfeller også vært det for motstanderne – ofte i kombinasjon med usikkerhet. Nei-siden har ved flere anledninger forsøkt å så tvil om de økonomiske konsekvensene av medlemskap i EU eller andre endringer i strukturen. Dette har fungert i land, der økonomien var relativt stabil. Eksempler på det ser man under euro-avstemningene i Danmark og Sverige. I forkant av den nederlandske avstemningen om konstitusjonstraktaten var det i stedet fokus på landets bidrag til samarbeidet, som mange av velgerne anså som for høyt.

Etter hvert som samarbeidet har fått en mer politisk karakter, har det blitt mer relevant å analysere unionens styreform. Det har ikke minst vært mer og mer fokus på det «demokratiske underskuddet». Problemet er knyttet til maktforholdet mellom nasjonalstatene og Den europeiske union, men også balansen mellom unionens forskjellige institusjoner. Europaparlamentet har fått mer makt gjennom traktatendringene, mens det motsatte har vært tilfellet med nasjonalstatene. Motstanderne av integrasjon har brukt det demokratiske underskuddet som et argument mot fordypning av samarbeidet. Samtidig har den andre siden påpekt at det eneste en oppnår ved å stemme mot traktatendringene er å skade sitt lands innflytelse.

En annen debatt har også oppstått i forbindelse med dette. Mens motstanderne av integrasjon ofte har forsøkt å sette fokus på den aktuelle traktaten og se på den som en isolert sak, har tilhengerne prøvd å fremstille folkeavstemningen som en del av den lange prosessen som europeisk integrasjon har vært. Deres mål har da vært å skremme velgerne til å stemme for. Alternativet var, ifølge dem, en slutt på samarbeidet, eller i alle fall en dårligere

forhandlingsposisjon i framtiden. Denne taktikken har ofte vist seg å ha motsatt effekt av den som var tiltenkt, når velgerne kun oppfatter disse truslene som en overdramatisering. Den kan likevel fungere på velgere som er ute etter den tryggeste løsningen, eller den som innebærer minst mulig endring.

Holdninger til de styrende har påvirket utfallet i noen av folkeavstemningene. Allikevel er det overdrevet å påstå at det har vært den mest avgjørende faktoren i noen av tilfellene. Vi har blant andre sett på eksempler fra Irland som motsier dette. Irene har stemt for europeisk integrasjon når misnøyen med de styrende har vært veldig høy, og de har stemt imot når støtten til regjeringen har vært stabil. Dette er med på å vise at velgerne er i stand til å skille det ene fra det andre. Holdninger til de styrende kan være en avgjørende faktor, særlig når konkurransen ellers er jevn, men den kan ikke alene bestemme utfallet. Også en annen faktor forbundet med regjeringen kan ha en innvirkning. En person vil som regel stole mer på politikere som står nærmere ens egen politiske oppfatning. Om en sosialist oppfatter at det europeiske prosjektet blir drevet av liberalister, kommer sosialisten mest sannsynlig til å være skeptisk til et forslag om dypere samarbeid. Det er altså ikke bare regjeringen i ens eget land, men også de styrende i andre medlemsland som spiller en rolle her.

Basert på avhandlingens funn er det nå mulig å trekke noen konklusjoner om hva det er som avgjør utfallet i folkeavstemninger om europeisk integrasjon. Først og fremst er det viktig å skille mellom avstemninger som har handlet om medlemskap og de andre som har vært om en konkret sak. I den første typen har holdninger til europeisk integrasjon vært sentrale. Det avgjørende har ofte vært om de potensielle økonomiske fordelene ble vurdert til å være verdt suverenitetsavståelsen. Det samme har også vært tilfellet med den andre typen folkeavstemninger, men da i kombinasjon med en rekke andre faktorer. De mest fremtredende av disse har vært knyttet til partitilhørighet og støtte til de styrende. En skal ikke se bort fra at disse faktorene også spilte en rolle i folkeavstemninger om medlemskap, men da betraktelig mindre. Ved siden av støtte til de styrende, er det viktig å inkludere støtte til de sentrale kampanje-aktørene. Her hadde motstanderne av integrasjon ofte et problematisk utgangspunkt, i og med at de ledende figurene ofte ble oppfattet som ekstremister. Det hjalp dessuten lite at politikere med motstridende ideologi var nødt til å kjempe sammen om velgerne.

Etter utvidelsen mot øst har noen andre faktorer også fått større betydning. Ikke minst har bekymringer med hensyn til innvandring og sysselsetting blitt forsterket i de vestlige

medlemsstatene. Dette så man eksempler på da konstitusjonstraktaten ble forkastet i Frankrike og Nederland. Dessuten ble Tyrkias potensielle medlemskap oppfattet som en trussel mot «europiske» verdier. På denne måten var fordypning av samarbeidet mindre attraktivt, særlig da det ikke fantes noen klare begrensninger på hvor langt den geografiske utvidelsen kunne gå. Unionens kraftige vekst i medlemstall førte dessuten til bekymringer med hensyn til innflytelse, i de mindre statene. Dette var igjen mulig å observere i Nederland, men også i Irland under debattene om Lisboa-traktaten.

Kampanjens rolle skal ikke undervurderes når en skal forsøke å forklare utfallet av folkeavstemningene. Tidligere forskning på området har vist at kampanjens intensitet og sakene som fremheves har en enorm betydning, både for folkeavstemningens utfall og for borgernes deltakelse.¹ Dette er bekreftet i denne avhandlingen. Vi har sett at elites valg av side og fordelingen av ressurser ikke trenger å være de avgjørende faktorene for utfallet. I nesten alle tilfellene vi har sett på, har tilhengerne av integrasjon hatt betydelig større ressurser til å drive kampanje. I noen land har de statlige ressursene blitt fordelt mellom de to sidene, men private aktører har likevel sørget for ja-siden har hatt en fordel med hensyn til dette. Som oftest har den samme siden også hatt en bedre tilgang til nasjonale media, og har dermed hatt bedre muligheter for å spre sitt budskap. Ved flere anledninger har både regjeringen og opposisjonspartiene vært samlet i støtte til forslaget om integrasjon.

Til tross for alle disse faktorene har flere av folkeavstemningene endt med et «nei» til regjeringens forslag. For å forklare utfallet kan det være nyttig å se på kampanjens karakter. Tilhengerne av integrasjon har som regel hatt problemer med å vinne når de har mislykkes med å informere velgerne om sakens innhold og konsekvenser. Når det har vært tilfellet har deres motstandere benyttet seg av muligheten til å sette fokus på saker som ikke nødvendigvis var de mest relevante, men som de var klar over at ville påvirke velgerne. Hvilke saker det settes fokus på kan være avgjørende, særlig når velgerne ikke har kunnskapen til å gjøre seg opp en mening om det som rammer dem mest. Samtidig har nei-siden kunnet overtale velgerne til å stemme på alternativet som tilsynelatende medførte minst mulig endring. Forandring i retning det som er ukjent er sjeldent ønskelig i slike sammenhenger. Det er

¹ Sara Binzer Hobolt, *Europe in Question: Referendums on European Integration* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 106-107, 196.

Se også Claes H. de Vreese, red., *The Dynamics of Referendum Campaigns: An International Perspective* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007), 80.

dermed ikke overraskende at «for lite informasjon» så ofte er blant de viktigste årsakene til at velgere stemmer mot integrasjon.

For dårlig kunnskap kan altså føre til at velgere stemmer mot integrasjon. Det er likevel ikke det mest sannsynlige utfallet. De fleste velgere har ganske enkelt latt være å avgi stemme når de har følt at de manglet den nødvendige informasjonen. Dette var tilfellet med mange av irene ved den første Nice-folkeavstemningen. Etter en mer intensiv andre kampanje klarte ja-siden å snu resultatet i sin favør. Nice- og Lisboa-avstemningene i Irland er også med på å vise hvordan utfallet kan endres når fokuset blir rettet mot andre saker. Det er viktig å ha klart for seg at lav deltakelse, som ved flere anledninger i Irland, kan forekomme uavhengig av borgernes kunnskapsnivå. Dette kan skyldes politisk apati eller mangel på interesse for EU og europeisk integrasjon. En kan forvente høyere deltakelse de gangene velgerne føler at saken er relevant for dem selv og deres land.

Danmark har etter flere folkeavstemninger i forbindelse med europeisk integrasjon vist at det er mulig å vekke interesse for emnet blant velgerne. Kampanjene i Danmark har vært svært intensive, og tilgangen til informasjon om de aktuelle sakene har som regel vært god. Følgelig har deltakelsen alltid vært rimelig høy, selv om en noe mindre del av den totale velgermassen avga stemme i folkeavstemningene om Enhetsakten og Amsterdam-traktaten. Det kan tenkes at borgerne vurderte disse to som mindre avgjørende – noe som igjen viser en slags forståelse av europeisk politikk. Kampanjene i Danmark har videre vært mer av en konkurranse enn de tilsvarende i Irland. De irske partiene har som regel vært samlet på ja-siden. Det har ført til en langt mindre intensitet i kampanjene, samt en varierende deltakelse. Mens vi har fått et ganske klart bilde på borgernes syn på europeisk integrasjon i Danmark, er det vanskeligere å trekke konklusjoner om det samme i Irland. Danskene har markert som klare motstandere av tettere politisk samarbeid, mens de ellers støtter sitt lands medlemskap. I Irland har lav deltakelse og folkeavstemninger om nesten samme sak, men med ulikt utfall, vært med på å «skjule» velgernes holdninger. Det er likevel åpenbart at irene har fått et mer problematisk forhold til EU etter årtusenskiftet.

Ved siden av velgernes holdninger, er det nyttig å se på elitesenes posisjonering når det kommer til europeisk integrasjon. Selv om avhandlingen har bekreftet at mange av velgerne ikke er avhengige av råd fra sine politiske ledere for å ta en avgjørelse, er det liten tvil om at partiene har spilt en betydelig rolle. Det er derfor viktig å merke seg hvor motstand og støtte til

prosjektet kommer fra blant elitene. Én tendens som har gjort seg gjeldende over tid uavhengig av land, er at radikale partier på begge sider av det politiske spektrum har markert seg som motstandere av europeisk integrasjon. På venstresiden har årsaken ofte vært en oppfattet trussel mot velferdsstaten. Partier på høyresiden har derimot agitert mot samarbeidet på grunn av nasjonalstatens tap av suverenitet og retten til å styre egen innvandringspolitikk. Agrarpartier har i noen land vært sterke motstandere av EU, ettersom de har ment at unionen ikke beskytter deres velgeres interesser. Politiske grupperinger nærmere sentrum har som regel vært tilhengere av integrasjonsprosessen. Blant disse har venstreorienterte partier likevel hatt en tendens til å være splittet. Eksempler er det britiske Labour, det franske Parti socialiste og det danske Socialdemokratiet.

Partienes evne til å påvirke velgerne har variert. Nettopp splittede partier har hatt problemer med å få med seg sine tradisjonelle velgere. Når dette skjer, kan det anses som en slags bekreftelse på at folkeavstemningen har fungert som den skal. Når en velger ikke stemmer i samsvar med sitt parti, er det grunn til å tro at den personen faktisk har gjort seg opp en mening om den enkeltsaken folkeavstemningen handler om. Det betyr imidlertid ikke at en velger som stemmer med sitt parti, ikke har gjort det samme. Veldig ofte vil jo velgerne være enige med deres parti, også når det kommer til europeisk politikk. Intern uenighet i partiene har i de fleste tilfeller vært til EU-motstandernes fordel. Partier mot integrasjon har som regel vært samlet i sin sak. På den andre siden har ledende partier noen ganger hatt et offisielt standpunkt for integrasjon, men da med mange av partiets medlemmer i opposisjon. Når det er tilfellet, har nei-siden betraktelig større muligheter til å vinne.

Ett av hovedargumentene mot direkte demokrati er at massene ofte mangler den nødvendige informasjonen og de analytiske evnene for å kunne ta en forsvarlig avgjørelse.² Den typen kritikk er definitivt anvendelig for de folkeavstemningene som har blitt analysert i denne avhandlingen. Særlig når det er traktatendringer det stemmes over, er det grunn til å tro at massene ikke har tilstrekkelig kunnskap. En god kampanje kan hjelpe med dette, men det er ikke nødvendigvis nok at informasjonen er tilgjengelig. Velgerne må i tillegg analysere denne informasjonen, samt kildene som leverer den. De må kunne vurdere konsekvensene av å stemme den ene eller den andre veien. Dette er ingen enkel oppgave, med tanke på traktatenes kompleksitet. Så langt har velgerne ofte basert sin avgjørelse på generelle holdninger til

² Butler og Ranney, *Referendums around the World*, 17-18.

europaisk integrasjon, i større grad enn på tanker om endringene som traktaten introduserer. Når en i tillegg tar med faktorer som partiråd, støtte til regjeringen og økonomiske forhold, er det grunn til å stille spørsmål om metodens funksjonalitet.

Med utgangspunkt i avhandlingens funn, har bruken av direkte demokrati i forbindelse med europaisk integrasjon en rekke ulemper. Tilgangen til informasjon har ikke alltid vært god, og i mange tilfeller ujevn om fordeler og ulemper. Velgerne har ofte stemt langs sine generelle holdninger til europaisk integrasjon, i stedet for å fokusere på den aktuelle saken. Det har vært vanskelig å unngå av flere årsaker. Disse er knyttet til borgernes evne til å forstå den aktuelle sakens innhold, samt deres prioritering av andre mindre relevante saker. En mulig løsning for de enkelte statene er å innføre klarere reglement med hensyn til når folkeavstemninger vil bli holdt. Det kan for eksempel være snakk om alle traktatendringer eller før enhver geografisk utvidelse av unionen. Sporadiske folkeavstemninger kan altfor ofte ende opp med å handle om forskjellige sider ved integrasjonen som står utenfor avstemningens emne.

Til sist er det på sin plass å ta et kort blikk framover. Hvordan ser fremtiden ut for det europeiske samarbeidet? En oversikt over holdningene til EU i de ulike medlemsland er nødvendig for å kunne svare på det spørsmålet. Det er noe avhandlingen har forsøkt å bidra med. En kan likevel stille spørsmål ved dens kapasitet til å gjøre det. Oversikten vi har fått er på ingen måte fullstendig. Unionen har nå 28 medlemsland og ikke alle har hatt den samme erfaringen med direkte demokrati. Folkeavstemninger er heller ikke den eneste metoden som kan fortelle oss noe om holdningene til europaisk integrasjon. Samtidig finnes noen fordeler med å se på nettopp disse, sammenliknet med generelle meningsmålinger. For det første kan en forvente at deltakerne i en avstemning tar en mer informert avgjørelse, som følge av en kampanje i forkant av denne. Det er ikke nødvendigvis tilfellet med deltakere i meningsmålinger. For det andre er folk klare over konsekvensene av deres avgjørelse når de deltar i en folkeavstemning. Konsekvensene av å svare på spørsmål i en meningsmåling er derimot minimale. Sannsynligvis er dette med på å påvirke valget til mange.

Ut fra det oppgaven kan fortelle oss, er holdningene til europaisk integrasjon svært forskjellige fra land til land og ikke nødvendigvis stabile over tid. Det viktigste spørsmålet når det kommer til fremtiden er om medlemslandenes borgere gradvis har blitt mer negative til prosjektet. Et argument for dette er de stadig flere folkeavstemningene som har endt med seier til motstanderne av integrasjon. Flere av disse fant sted i en relativt kort periode etter

årtusenskiftet. Dette er på ingen måte tilfeldig. Unionen gikk da i løpet av noen få år gjennom flere store endringer. Først markerte innføringen av felles valuta overgangen til et langt tettere samarbeid. Med utvidelsen mot øst fikk unionen nesten dobbelt så mange medlemsland, samtidig som den ble enda mer mangfoldig med hensyn til både språk, kultur og politisk bakgrunn. Elitene presset på med flere endringer og introduserte en felles europeisk forfatning – til tross for at unionen allerede hadde gjennomgått en enorm transformasjon på svært kort tid.

Hele fem folkeavstemninger endte med et «nei» til dypere integrasjon i løpet av det første tiåret etter årtusenskiftet. To ganger ble det stemt mot euroen, to ganger mot konstitusjonen og en gang mot Nice-traktaten i Irland. Den økte motstanden blant massene kan tolkes på flere måter. Den mest ekstreme tolkningen er at mange nå hadde fått en negativ holdning til europeisk integrasjon, og dermed ikke ønsket å være med på samarbeidet lenger. Selv om dette kan være tilfellet for noen, er det lite som peker mot dette som en fullverdig forklaring. Det er liten støtte for den typen forklaring i undersøkelser som har blitt gjennomført i forbindelse med folkeavstemningene. Velgere som har stemt mot integrasjon, begrunner sjelden sitt valg ved å vise til generell motstand til unionen og samarbeidet.

En annen mer plausibel forklaring er at europeisk integrasjon, ifølge mange av velgerne, har nådd sine grenser. Sammenliknet med den første, trenger ikke denne forklaringen å ha noen katastrofale konsekvenser for unionens framtid. Det ville imidlertid bety at en videreutvikling av samarbeidet kommer til å være vanskelig, så lenge massene har en direkte innflytelse med hensyn til dette. Dette i seg selv er heller ingen selvfølge. Vi har tidligere sett at konstitusjonstraktaten ble vurdert til å kreve folkeavstemning i mange av medlemsstatene, mens Lisboa-traktaten, som tross alt var en «mild» versjon av den samme, kun ble stemt over i Irland. Dette viser at elitene, når enige seg imellom, fortsatt er i stand til å gjennomføre endringer uten å rådføre seg med massene. Til og med i land som Danmark, der folkeavstemninger om traktatendringer lenge så ut til å være standarden, hadde elitene alt å si da Nice- og Lisboa-traktatene skulle ratifiseres. En kan altså ikke utelukke en tilbakevending til det som var praksis før direkte demokrati ble alminnelig med hensyn til fordypningen. Samtidig er det vanskelig å se for seg at dette vil kunne skje uten at det medfører konflikter, både mellom eliter og masser og mellom politiske aktører. Det finnes samtidig andre faktorer som kan bremse integrasjonsprosessen. Tysklands nøkkelrolle i prosessen er ubestridt. Det er derfor en betydelig hindring at landet virker å ha overført det den kan av suverenitet til EU.

Den tyske konstitusjonen setter nå grenser for deltakelse i dypere integrasjon. Interessant nok må nettopp en folkeavstemning til for å endre forfatningen.

En siste forklaring på folkeavstemningene mot europeisk integrasjon er muligens den minst truende når det kommer til videreutvikling av samarbeidet. Vi har sett hvordan Den europeiske union gikk gjennom en stor forandring på noen få år. Dette kan ha bidratt til å skremme mer konservative velgere fra å stemme for alternativet som innebar enda mer forandring. Denne faktoren har ikke nødvendigvis blitt fanget opp i meningsmålinger og undersøkelser, ettersom den er av en mer psykologisk natur. Den kan ha vært i bakhodet til velgerne, uten at den fysisk har kommet til uttrykk. Samtidig er det mulig å se hvordan motstanden til et potensielt tyrkisk medlemskap i unionen var med på å øke nei-prosenten i folkeavstemningene om konstitusjonstraktaten. Utvidelsen mot øst skapte altså en usikkerhet om hvor grensen for ekspansjonen gikk.

Hvis en forutsetter at denne faktoren har spilt en avgjørende rolle, er det grunn til å tro at fremtidig integrasjon vil være mulig, også om direkte demokrati tas i bruk. Samtidig kan noen faktorer ha en bremsende effekt. Det er liten tvil om at mulighetene for at en traktat vil bli godkjent synker når antallet folkeavstemninger øker. Så langt er konstitusjonstraktaten den eneste som har blitt forkastet. Ved andre anledninger, der en traktat kun har blitt nedstemt i ett land, har en ny folkeavstemning med noe endrede premisser vært tilstrekkelig for å sikre traktatens godkjenning. Dette kan i seg selv også bli problematisk i fremtiden. Det finnes grenser for hvor langt fordypningen kan gå, dersom noen av medlemsstatene bestandig får muligheten til å velge bort ulike aspekter ved samarbeidet.

Vi har i denne oppgaven fått bekreftet at økonomisk integrasjon har vært langt mer ønskelig enn politisk. Dette gjelder i større grad for noen av medlemsstatene, med Danmark som et klart eksempel. Velgere som har stemt for integrasjon, har ofte begrunnet sitt valg ved å referere til potensielle økonomiske fordeler. På den andre siden har motstanderne uttrykt en frykt for tap av suverenitet. Noen har også oppfattet unionen som en trussel mot visse tradisjoner som deres nasjonalstat har stått for. Velgere som føler at deres land kan ha en innflytelse på EUs politikk kan være mer tilbøyelige til å stemme for et dypere samarbeid. Vi har blant annet sett et eksempel på dette i Sverige. De som stemmer for integrasjon, gjør ofte det fordi de føler at det er vesentlig for unionens framtid. Traktatendringer blir da sett på som nødvendig for at unionen skal kunne fungere på en best mulig måte.

Eventuell framtidig integrasjon er dermed avhengig av at traktater blir framstilt på denne måten av elitene. Til og med da er det vanskelig å se for seg at prosjektet vil gå gjennom noen radikale endringer i nærmeste framtid. Tanken om at europeisk integrasjon har nådd sitt toppunkt har begynt å spre seg. Det er klart at fremtidig integrasjon i stor grad vil være av politisk karakter. Samarbeidet har gått for langt til at noe annet skal kunne være tilfellet. Fordypning av samarbeidet vil sannsynligvis være avhengig av at avstanden mellom borgerne og unionen blir kortere. Så lenge EUs institusjoner oppfattes som noe fremmed, kommer mange av borgerne til å være skeptiske til overføringen av makt til disse. Et viktig steg med hensyn til dette er valg til Europaparlamentet som i større grad enn nå handler om partipolitikk på europeisk nivå.

Et slikt valg kommer til å finne sted i mai 2014. Tidlige målinger har antydnet at det kommer til å bli et godt valg for partier som tradisjonelt har vært motstandere av integrasjon.³ Det er hovedsakelig snakk om partier fra kanten av det politiske spekter. Unionen har bestandig fått kritikk av venstreorienterte partier for å være nyliberalistisk. Slike grupperinger forventes å gjøre det bra i land som Frankrike, Italia og Hellas. Vi har allerede sett hvordan argumentet om nyliberalisme var med på å felle konstitusjonstraktaten i Frankrike. På den andre siden har kritikken fra høyre vært tilknyttet suverenitetsavståelse og innvandring. Denne siden er i Frankrike representert av Front National – et parti som har markert seg som en kraftig motstander av videre integrasjon. Målingene peker også mot et sterkt valg for det høyreekstreme partiet. Euroskeptiske partiet er også på vei opp i det andre medlemslandet som stemte mot konstitusjonstraktaten – Nederland. Motstanden fra kanten av høyresiden kan observeres overalt i Europa. Det østerrikske FPÖ, som var blant motstanderne av medlemskap

³ Nickolaj Nielsen, "Far-left set for big gains in European Parliament elections," *EUobserver*, Publisert 24. mar. 2014, <http://euobserver.com/eu-elections/123586>.

Se også Florian Peschl, "Austrian far-right set for strong showing in EU vote," *EUobserver*, Publisert 7. mar. 2014, <http://euobserver.com/eu-elections/123166>.

Samt Tim Black, "Ukip's popularity undented by accusations of racism," *EUobserver*, Publisert 30. apr. 2014, <http://euobserver.com/eu-elections/123956>.

Og Lucia Virostkova, "Slovakia's eurosceptics end EU honeymoon," *EUobserver*, Publisert 2. mai. 2014, <http://euobserver.com/eu-elections/123960>.

Og Peter Teffer, "Dutch euroscepticism moves mainstream," *EUobserver*, Publisert 28. apr. 2014, <http://euobserver.com/eu-elections/123923>.

Og EUobserver, "Poll puts France's National Front in lead for EU elections," Publisert 25. apr. 2014, <http://euobserver.com/tickers/123930>.

Og EUobserver, "Le Pen threatens to block all EU legislation," Publisert 5. mai. 2014, <http://euobserver.com/tickers/124004>.

i 1994, er også blant de høyreorienterte partiene som kan forvente et sterkt resultat. I Storbritannia kan det kontroversielle UK Independence Party være på vei til å slå veletablerte partier som Labour og Conservative Party. Ønsket om et selvstendig Storbritannia ligger i partiets navn. Samtidig er UKIPs leder, Nigel Farage, kjent for hans sterke meninger om innvandring, samt hans kraftige kritikk av Den europeiske union. Økt støtte for euroskeptiske partier kan videre observeres i de sentral- og østeuropeiske medlemsstatene. Dette gjelder i stor grad for Ungarn, men også for landet som i 2003 markerte seg som unionens største beundrer – Slovakia.

En er nødt til å anerkjenne at valg til Europaparlamentet handler om nasjonal politikk så vel som europeisk. Likevel kan denne framveksten av euroskeptiske partier ikke ignoreres. Elitenes samlede støtte til europeisk integrasjon har i mange tilfeller vært avgjørende for avstemningens utfall. En splittelse blant elitene vil derfor gjøre vanskeliggjøre framtidig fordypning av samarbeidet. Et sterkt valg for de euroskeptiske partiene vil også antyde at folkeavstemningene mot europeisk integrasjon i 2000-tallets første tiår ikke bare var følge av en midlertidig usikkerhet blant velgerne, medført av de store endringene som fant sted. Slike partier, plassert på kanten av det politiske spekter, har hatt stor suksess med å få med seg sine tradisjonelle velgere i avstemninger om europeisk integrasjon. Det er da naturlig å konkludere med at de deler de samme bekymringene om samarbeidets utvikling. Så lenge de fryktene er fremtredende blant massene, er fordypning av samarbeidet lite sannsynlig. Om denne utbredte skepsisen viser seg å være mer enn en trend, kan det bety at Lisboa-traktaten markerer slutten for fordypningsprosessen. I denne tolkningen har folkeavstemningene mot europeisk integrasjon vært et varseltegn for endepunktet.

Alternativene til dypere samarbeid er to – en stillestående union eller én som er i forfall. En fullstendig kollaps av samarbeidet må sies å være usannsynlig i nærmeste framtid. Medlemslandene har på mange måter blitt avhengige av frihetene unionen står for. Det er likevel ikke utelukket at enkelte medlemsstater velger å trekke seg ut av samarbeidet. En kan forvente at en avgjørelse av slikt omfang vil bli overlatt til folket. Utfallet blir da avhengig av borgernes vurdering av fordelene og ulempene ved å være del av en suveren stat. En grundig debatt av den typen kan bli relevant i Storbritannia, der statsminister David Cameron har lovet en folkeavstemning om landets EU-medlemskap i 2017, dersom Det konservative parti vinner

det kommende parlamentsvalget.⁴ Utfallet i en slik avstemning vil utvilsomt ha enorm betydning for unionens framtid.

⁴ Nicholas Watt, "If I win general election there will be EU referendum in 2017, says Cameron," *The Guardian*, Publisert 31. jan. 2014, <http://www.theguardian.com/politics/2014/jan/31/eu-referendum-2017-david-cameron-overrule-lords>.

Litteraturliste

Bøker

Atkin, Nicholas. *The Fifth French Republic*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.

Berstein, Serge og Jean-Pierre Rioux. *The Pompidou Years, 1969-1974*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Bjørklund, Tor. Public Opinion in Norway, Sweden and Finland Towards Membership in the EU Prior to the Referenda in the Autumn 1994. Oslo, Universitetet i Oslo, 1994.

Bjørklund, Tor. *Om folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-1994*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.

Bjørklund, Tor. Hundre år med folkeavstemninger: Norge og Norden 1905-2005. Oslo: Universitetsforlaget, 2005.

Butler, David og Austin Ranney. *Referendums around the World: The Growing Use of Direct Democracy*. Washington, D.C.: AEI Press, 1994.

Butler, David og Uwe Kitzinger. *The 1975 Referendum*. Basingstoke: Macmillan, 1996.

De Vreese, Claes H., red. *The Dynamics of Referendum Campaigns: An International Perspective*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

Gallagher, Michael og Pier Vincenzo Uleri, red. *The Referendum Experience in Europe*. Basingstoke: Macmillan, 1996.

Hobolt, Sara Binzer. *Europe in Question: Referendums on European Integration*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

Jenssen, Anders Todal, Pertti Pesonen og Mikael Gilljam, red. *To Join or Not to Join: Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press, 1998.

Jowell, Roger og Gerald Hoinville, red. *Britain Into Europe*. London: Croom Helm, 1976.

Kaiser, Wolfram og Jürgen Elvert, red. *European Union Enlargement: A Comparative History*. London: Routledge, 2004.

King, Anthony. *Britain Says Yes: The 1975 Referendum on the Common Market*. Washington: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1977.

Kitzinger, Uwe. *Diplomacy and Persuasion: How Britain Joined the Common Market*. London: Thames and Hudson, 1973.

- Nielsen, Hans Jørgen. *EF på valg*. København: Columbus, 1993.
- Pettai, Vello og Piret Ehin, red. *Deciding on Europe: The EU Referendum in Estonia*. Tartu: Tartu University Press, 2005.
- Sinnott, Richard. *Irish voters decide: Voting behaviour in elections and referendums since 1918*. Manchester: Manchester University Press, 1995.
- Siune, Karen. *EF på dagsordenen*. Århus: Politica, 1991.
- Siune, Karen, Palle Svensson og Ole Tonsgaard. *Det blev et nej*. Århus: Politica, 1992.
- Siune, Karen, Palle Svensson og Ole Tonsgaard. *Fra et nej til et ja*. Århus: Politica, 1994.
- Statistiska centralbyrån. *Folkomröstningen om euron 2003*. Stockholm: SCB, 2004.
- Svensson, Palle. *Folkets røst: Demokrati og folkeafstemninger i Danmark og andre europæiske lande*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2003.
- Szczerbiak, Aleks og Paul Taggart, red. *EU Enlargement and Referendums*. London: Routledge, 2005.
- Wellings, Ben. *English Nationalism and Euroscepticism: Losing the Peace*. Oxford: Peter Lang, 2012.
- Young, John W. *Britain and European Unity, 1945-1992*. Houndmills: Macmillan, 1993.

Artikler

- Arter, David. "The EU referendum in Finland on 16 October 1994: A Vote for the West, not for Maastricht." *Journal of Common Market Studies* 33, 3 (1995): 361-387. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1995.tb00539.x/pdf>.
- Batory, Agnes. "Election Briefing No 51: Europe and the Hungarian Parliamentary Elections of April 2010." *European Parties Elections & Referendums Network* (2010). <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernelectionbriefings>.
- Baun, Michael, Jakub Dürr, Dan Marek og Pavel Saradin. "The Europeanization of Czech Politics: The Political Parties and the EU Referendum." *Journal of Common Market Studies* 44, 2 (2006): 249-280. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00622.x/pdf>.
- Bielasiak, Jack. "Determinants of Public Opinion Differences on EU Accession in Poland." *Europe-Asia Studies* 54, 8 (2002): 1241-1266. <http://dx.doi.org/10.1080/0966813022000025871>.
- Brinar, Irena og Marjan Svetlicic. "Enlargement of the European Union: the case of Slovenia." *Journal of European Public Policy* 6, 5 (1999): 802-821. <http://dx.doi.org/10.1080/135017699343397>.

- Brouard, Sylvain og Vincent Tiberj. "The French Referendum: The Not so Simple Act of Saying Nay." *Political Science and Politics* 39, 2 (2006): 261-268. <http://www.jstor.org/stable/info/20451733>.
- Buch, Roger og Kasper M. Hansen. "The Danes and Europe: From EC 1972 to Euro 2000 – Elections, Referendums and Attitudes." *Scandinavian Political Studies* 25, 1 (2002): 1-26. <http://www.rogerbuch.dk/sps2002.pdf>.
- Cini, Michelle. "Referendum Briefing No 2: The Maltese EU Accession Referendum, 8 March 2003." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-2.pdf&site=266>.
- Criddle, Byron. "The French Referendum on the Maastricht Treaty September 1992." *Parliamentary Affairs* 46, 2 (1993): 228-238. <http://pa.oxfordjournals.org/content/46/2/228.full.pdf>.
- FitzGibbon, John. "Referendum Briefing Paper No 17: The second Referendum on the Treaty of Lisbon in the Republic of Ireland, 2nd October 2009." *European Parties Elections and Referendums Network*. <http://www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernreferendumbriefings>.
- Fourny, Jean-Francois og Kristin Stehouwer Eder. "The Maastricht Treaty and France's "Great Design"." *SubStance* 24, 1/2 (1995): 49-61. <http://www.jstor.org/stable/3685090?origin=JSTOR-pdf>.
- Fowler, Brigid. "Referendum Briefing No 4: The Hungarian EU Accession Referendum, 12 April 2003." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-4.pdf&site=266>.
- Franklin, Mark N., Cees van der Eijk og Michael Marsh. "Referendum outcomes and trust in government: Public support for Europe in the wake of Maastricht." *West European Politics* 18, 3 (1995): 101-117. <http://www2.trincoll.edu/~mfrankli/ReferendumTrust.pdf>.
- Gallagher, Michael. "Parties and Referendums in Ireland 1937-2011." *Irish Political Studies* 26, 4 (2011): 535-544. <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07907184.2011.619747>.
- Gehler, Michael og Wolfram Keiser. "A Study in Ambivalence: Austria and European Integration 1945-95." *Contemporary European History* 6, 1 (1997): 75-99. <http://www.jstor.org/stable/20081613>.
- Gilland, Karin. "Ireland's (FIrst) Referendum on the Treaty of Nice." *Journal of Common Market Studies* 40, 3 (2002): 527-535. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-5965.00368/pdf>.

- Gilland, Karin. "Referendum Briefing No 1: Ireland's second Referendum on the Treaty of Nice, October 2002." *Opposing Europe Research Network*:
3. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-1.pdf&site=266>.
- Hanley, Sean. "The Political Context of EU Accession in the Czech Republic." *The Royal Institute of International Affairs*
(2002). <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Europe/czech.pdf>.
- Harmesen, Robert. "Referendum Briefing No 13: The Dutch Referendum on the Ratification of the European Constitutional Treaty, 1 June 2005." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-13.pdf&site=266>.
- Hausemer, Piere. "Referendum Briefing No 14: Luxembourg's Referendum on the European Constitutional Treaty, 10 July 2005." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-14.pdf&site=266>.
- Henderson, Karen. "Euroscepticism or Europhobia: Opposition attitudes to the EU in the Slovak Republic." *Opposing Europe Research Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-5.pdf&site=266>.
- Hobolt, Sara Binzer og Sylvain Brouard. "Contesting the European Union? Why the Dutch and the French Rejected the European Constitution." *Political Research Quarterly* 64, 2 (2011): 309-322. <http://www.jstor.org/stable/23056393?origin=JSTOR-pdf>.
- Holmes, Michael. "Referendum Briefing Paper No 16: The Referendum on the Treaty of Lisbon in the Republic of Ireland, 12 June 2008." *European Parties Elections and Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no16.pdf&site=266>.
- Ivaldi, Gilles. "Beyond France's 2005 referendum on the European constitutional treaty: Second-order model, anti-establishment attitudes and the end of the alternative European utopia." *West European Politics* 29, 1 (2006): 47-69. <http://dx.doi.org/10.1080/01402380500389232>.
- Jimenez, Antonia M. Ruiz og Alfonso Egea de Haro. "Spain: Euroscepticism in a Pro-European Country?," *South European Society and Politics* 16, 1 (2011): 105-131. <http://dx.doi.org/10.1080/13608741003594379>.
- Jonung, Lars. "The Political Economy of Monetary Unification: The Swedish Euro Referendum of 2003." *Cato Journal* 24, 1/2 (2004): 123-149. <http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=4&cad=rja&ved=0CE4QFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.researchgate.net%2Fpublication%2F2228912697+The+political+economy+of+monetary+unification+the+Swedish+euro>

- [referendum_of_2003%2Ffile%2Fe0b4951dd1a0756d8e.pdf&ei=1RACU5TiLcTPtQb7pYCwAQ&usg=AFQjCNEsKK3hb-SNBbhMNpeP8qE2-14YDA.](#)
- Keiser, Wolfram et al. "Die EU-Volksabstimmungen in Österreich, Finnland, Schweden und Norwegen. Verlauf, Ergebnisse Motive und Folgen." *Institute for Advanced Studies Political Science Series* 1, 23 (1995): 1-22. <http://aei.pitt.edu/44483/>.
- Leigh, Michael. "Linkage Politics: The French Referendum and the Paris Summit of 1972." *Journal of Common Market Studies* 14, 2 (2008): 157-170. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1975.tb00746.x/pdf>.
- Lewis-Beck, Michael S. og Daniel S. Morey. "The French "Petit Oui": The Maastricht Treaty and the French Voting Agenda." *The Journal of Interdisciplinary History* 38, 1 (2007): 65-87. <http://www.jstor.org/stable/4139670?origin=JSTOR-pdf>.
- Lubbers, Marcel. "Regarding the Dutch 'Nee' to the European Constitution: A Test of the Identity, Utilitarian and Political Approaches to Voting 'No'." *European Union Politics* 9, 1 (2008): 59-86. <http://eup.sagepub.com/content/9/1/59.full.pdf+html>.
- Mazyliis, Liudas og Ingrida Unikaite. "Referendum Briefing No 8: The Lithuanian EU Accession Referendum, 10-11 May 2003." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-8.pdf&site=266>.
- Mikkel, Evald. "Referendum Briefing No 11: The Estonian EU Accession Referendum, 14 September 2003." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-11.pdf&site=266>.
- Miller, Vaughne og Claire Taylor. "The Swedish Referendum on the Euro." *Commons Library Research Paper* 03/68 (2003): 1-32. <http://www.parliament.uk/briefing-papers/RP03-68/the-swedish-referendum-on-the-euro>.
- Nijeboer, Arjen. "The Dutch Referendum." *European Constitutional Law Review* 1, 3 (2005): 393-405. http://journals.cambridge.org/abstract_S1574019605003937.
- O'Mahony, Jane. "Ireland's EU Referendum Experience." *Irish Political Studies* 24, 4 (2009): 429-446. <http://dx.doi.org/10.1080/07907180903274727>.
- Pridham, Geoffrey. "Referendum Briefing No 10: Latvia's EU Accession Referendum, 20 September 2003." *European Parties Elections & Referendums Network*. <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-ref-no-10.pdf&site=266>.
- Quinlan, Stephen. "The Lisbon Experience in Ireland: 'No' in 2008 but 'Yes' in 2009 – How and Why?." *Irish Political Studies* 27, 1 (2012): 139-153. <http://dx.doi.org/10.1080/07907184.2012.636185>.

- Qvortrup, Mads H. "How to Lose a Referendum: The Danish Plebiscite on the Euro." *The Political Quarterly* 72, 2 (2001): 190-196. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-923X.00357/pdf>.
- Sinnott, Richard. "Attitudes and behaviour of the Irish electorate in the referendum on the Treaty of Nice." *Flash Eurobarometer Report 108* (2001). <http://www.ucd.ie/dempart/workingpapers/nice1.pdf>.
- Sinnott, Richard. "Attitudes and behaviour of the Irish electorate in the second referendum on the Treaty of Nice." *Flash Eurobarometer Report* (2003). <http://www.ucd.ie/dempart/workingpapers/nice2.pdf>.
- Sinnott, Richard. "Cleavages, parties and referendums: Relationships between representative and direct democracy in the Republic of Ireland." *European Journal of Political Research* 41, 6 (2002): 811-826. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00033/pdf>.
- Sinnott, Richard og Johan A. Elkind. "Attitudes and Behaviour in the Second Referendum on the Treaty of Lisbon." *Department of Foreign Affairs report* (2010). <http://www.embassyofireland.co.uk/uploads/documents/EU%20Division/attitudes%20and%20behaviour%20second%20referendum2010.pdf>.
- Sinnott, Richard et al. "Attitudes and Behaviour in the Referendum on the Treaty of Lisbon." *Department of Foreign Affairs report* (2009). <http://gnothai-eactracha.net/uploads/documents/ucd%20geary%20institute%20report.pdf>.
- Siune, Karen. "The Danes said NO to the Maastricht Treaty. The Danish EC Referendum of June 1992." *Scandinavian Political Studies* 16, 1 (2007): 93-103. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9477.1993.tb00031.x/pdf>.
- Siune, Karen, Palle Svensson og Ole Tonsgaard. "The European Union: The Danes Said 'No' in 1992 but 'Yes' in 1993: How and Why?." *Electoral Studies* 13, 2 (1994): 107-116. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0261379494900280>.
- Slomczynski, Kazimierz M. og Goldie Shabad. "Dynamics of support for European integration in post-communist Poland." *European Journal of Political Research* 42, 4 (2003): 503-539. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00094/pdf>.
- Svensson, Palle. "Five Danish referendums on the European Community and European Union: A critical assessment on the Franklin thesis." *European Journal of Political Research* 41, 6 (2002): 733-750. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.00028/pdf>.
- Taggart, Paul. "Keynote Article: Questions of Europe – The Domestic Politics of the 2005 French and Dutch Referendums and their Challenge for the Study of European Integration." *Journal of Common Market Studies* 44, 1 (2006): 7-25. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2006.00641.x/pdf>.
- Tammes, Peter og Dennie Oude Nijhuis. "Contextual Influences and the Dutch Rejection of the EU Constitutional Treaty: Understanding Municipality Differences." *Tijdschrift*

voor economische en sociale geografie 102, 4 (2011): 455-467. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-9663.2010.00647.x/pdf>.

Torreblanca, José I. "Spain's Referendum on the European Constitution: a Double Disappointment." *Elcano Royal Institute* 27 (2005). <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/701/Torreblanca701.pdf>.

Widfeldt, Anders. "Elite Collusion and Public Defiance: Sweden's Euro Referendum in 2003." *West European Politics* 27, 3 (2004): 503-517. <http://dx.doi.org/10.1080/0140238042000228112>.

Worre, Torben. "Denmark at the crossroads: The Danish Referendum of 28. February 1986 on the EC Reform Package." *Journal of Common Market Studies* 26, 1 (1988): 361-388. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.1988.tb00321.x/pdf>.

Nettsider

Abadzhiev, Mladen. "Bulgaria: One step forward, two steps back." *EUobserver*. Publisert 24. jan. 2014. <http://euobserver.com/opinion/122862>.

BBC News. "Cyprus 'spurns historic chance'." Oppsøkt 12. des. 2013. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3656753.stm>.

BBC News. "Danes say no to euro." Publisert 28. sep. 2000. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/947244.stm>.

BBC News. "EU 'constitution' draft unveiled." Oppsøkt 5. des. 2013. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2367237.stm>.

BBC News. "Q&A: Hungary's controversial constitutional changes." Sist revidert 11. mar. 2013. <http://www.bbc.com/news/world-europe-21748878>.

Black, Tim. "Ukip's popularity undented by accusations of racism." *EUobserver*. Publisert 30. apr. 2014. <http://euobserver.com/eu-elections/123956>.

Cameron, Rob. "Czechs delay constitution vote." *BBC News*. Sist revidert 28. okt. 2004. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3952087.stm>.

Commission of the European Communities. "Standard Eurobarometer 3." Oppsøkt 29. okt. 2013. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb3/eb3_en.pdf.

Det kongelige bibliotek. "Folkeafstemning om Amsterdam-traktaten: De fire danske undtagelser." Oppsøkt 17. feb. 2014. http://www.kb.dk/image_client_static/viewer_multi/?viewerPagesUrl=online_master_arkiv_11/non-archival/Pamphlets/DASMAA/2012/jan/partiprogram_jan/jube12/&viewerPgNumber=0&viewerR2L=false.

Det Kongelige Danske Udenrigsministerium. "Den danske folkeafstemning 28. september 2000 om Danmarks deltagelse i den fælles europæiske valuta: De politiske partiers og

- folkelige bevægelers stillingtagen – fremlagt af dem selv.” Oppsøkt 17. feb. 2014. http://www.euo.dk/upload/application/pdf/ef5b89f0/28_9_2000f.pdf%3Fdownload%3D1.
- EUobserver. “Le Pen threatens to block all EU legislation.” Publisert 5. mai. 2014. <http://euobserver.com/tickers/124004>.
- EUobserver. “Poll puts France's National Front in lead for EU elections.” Publisert 25. apr. 2014. <http://euobserver.com/tickers/123930>.
- EU-Oplysningen. ”Folkeafstemning om Amsterdam-traktaten 28. maj 1998.” Sist revidert 4. aug. 2006. <http://www.eu-oplysningen.dk/dkeu/dk/afstemninger/afstemning/1998/>.
- EU-Oplysningen. “Folkeafstemning om EF-pakken.” Sist revidert 8. aug. 2006. <http://www.eu-oplysningen.dk/dkeu/dk/afstemninger/afstemning/1986/>.
- EU-Oplysningen. ”Folkeafstemning om euroen den 28. september 2000.” Sist revidert 2. jan. 2013. <http://www.euo.dk/dkeu/dk/afstemninger/afstemning/2000/>.
- European Commission. “Lisbon Treaty Post-Referendum Survey Ireland 2009.” Publisert oktober 2009. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_284_en.pdf.
- European Commission. “Post-referendum in Sweden.” Publisert oktober 2003. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl149_en.pdf.
- European Commission. “Standard Eurobarometer 43.” Publisert høsten 1995. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb43/eb43_en.pdf.
- European Commission. “Standard Eurobarometer 63.4.” Publisert våren 2005. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb63/eb63_exec_cz.pdf.
- European Commission. “Standard Eurobarometer 64.” Publisert høsten 2005. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_cz_exec.pdf.
- European Commission. “The European Constitution: Post-referendum survey in France.” Oppsøkt 6. des. 2013. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl171_en.pdf.
- European Commission. “The European Constitution: Post-referendum survey in Luxembourg.” Oppsøkt 6. des. 2013. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl173_postref_lu_en.pdf.
- European Commission. “The European Constitution: post-referendum survey in Spain.” Oppsøkt 6. des. 2013. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_168_en.pdf.
- European Commission. “The European Constitution: post-referendum survey in The Netherlands.” Oppsøkt 6. des. 2013. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl172_en.pdf.
- European Election Database. ”Dataset: Austria: Parliamentary Election 1994.” Oppsøkt 29. okt. 2013. <http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStu>

[dy/ATPA1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ATPA1994_Display_C1&top=yes.](http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ATPA1994_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Austria: Referendum on the Accession to the European Union 1994." Oppsøkt 29. okt.

2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/ATREF1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ATREF1994_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/ATREF1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ATREF1994_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Czech Republic: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 5. des.

2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/CZREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/CZREF2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/CZREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/CZREF2003_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Denmark: Referendum on the European Monetary Union (EMU), 2000." Oppsøkt 17. feb.

2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF2000_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF2000_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF2000_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF2000_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Denmark: Referendum on the Ratification of the Amsterdam Treaty, 1998." Oppsøkt 17. feb.

2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1998_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1998_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1998_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1998_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Denmark: Referendum on the Ratification of the Maastricht Treaty, 1992." Oppsøkt 17. feb.

2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1992_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1992_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Denmark: Referendum on the Ratification of the Maastricht Treaty, 1993." Oppsøkt 17. feb.

2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1993_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1993_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/DKREF1993_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/DKREF1993_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Estonia: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 5. des.

2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/EEREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/EEREF2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/EEREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/EEREF2003_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Finland 1994: Referendum on Accession to the European Union." Oppsøkt 29. okt.

2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfStudy%2FFIREF1994_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3

[A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfCube%2FFIREF1994_Display_C1&top=yes.](http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF1994_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: France: Referendum on the Ratification of the Amsterdam Treaty, 1992." Oppsøkt 17. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF1992_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/FRREF1992_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF1992_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/FRREF1992_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: France: Referendum on the Ratification of the EU Constitution, 2005." Oppsøkt 5. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF2005_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/FRREF2005_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/FRREF2005_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/FRREF2005_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Hungary: Parliamentary Election 2010." Oppsøkt 1. mai.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfStudy%2FHUPA2010_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfCube%2FHUPA2010_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfStudy%2FHUPA2010_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfCube%2FHUPA2010_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Hungary: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 5. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/HUREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/HUREF2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/HUREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/HUREF2003_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Parliamentary Election 1992." Oppsøkt 17. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEPA1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEPA1992_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEPA1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEPA1992_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Amsterdam Treaty, 1998." Oppsøkt 17. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF1998_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF1998_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF1998_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF1998_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Lisbon Treaty, 2008." Oppsøkt 18. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2008_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2008_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2008_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2008_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Lisbon Treaty, 2009." Oppsøkt 18. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2009_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2009_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2009_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2009_Display_C1&top=yes)

[dy/IEREF2009_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2009_Display_C1&top=yes.](http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2009_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Maastricht Treaty, 1992." Oppsøkt 17. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF1992_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF1992_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF1992_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Nice Treaty, 2001." Oppsøkt 18. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2001_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2001_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2001_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2001_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Ireland: Referendum on the Ratification of the Nice Treaty, 2002." Oppsøkt 18. feb.
2014. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2002_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2002_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/IEREF2002_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/IEREF2002_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Latvia: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 5. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LAREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LAREF2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LAREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LAREF2003_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Lithuania: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 5. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LTREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LTREF2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LTREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LTREF2003_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Luxembourg: Referendum on the Treaty establishing a Constitution for Europe, 2005." Oppsøkt 5. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LUREF2005_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LUREF2005_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/LUREF2005_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/LUREF2005_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Malta: Parliamentary Election 2003." Oppsøkt 4. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/MTPA2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/MTPA2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/MTPA2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/MTPA2003_Display_C1&top=yes)

European Election Database. "Dataset: Malta: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 4. des.
2013. [http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/MTREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/MTREF2003_Display_C1&top=yes.](http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/MTREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/MTREF2003_Display_C1&top=yes)

- European Election Database. "Dataset: Netherlands: Referendum on the Ratification of the EU Constitution 2005." Oppsøkt 5. des.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/NLREF2005_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/NLREF2005_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Poland: Referendum on the Accession to the European Union 2003 (summary)." Oppsøkt 5. des.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfStudy%2FPLREF2003_SUM_Display&mode=cube&v=2&cube=http%3A%2F%2F129.177.90.166%3A80%2Fobj%2FfCube%2FPLREF2003_SUM_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Slovakia: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 5. des.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SKREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SKREF2003_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Slovenia: Referendum on the Accession to the European Union 2003." Oppsøkt 4. des.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SIREF2003_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SIREF2003_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Spain: Referendum on the Ratification of the EU Constitution, 2005." Oppsøkt 5. des.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/ESREF2005_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/ESREF2005_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Sweden: Parliamentary Election 1994." Oppsøkt 29. okt.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SEPA1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SEPA1994_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Sweden: Referendum on the Accession to the European Union, 1994." Oppsøkt 29. okt.
2013. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SEREF1994_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SEREF1994_Display_C1&top=yes.
- European Election Database. "Dataset: Sweden: Referendum on the European Monetary Union (EMU), 2003." Oppsøkt 17. feb.
2014. http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/SEREF2003_Display&node=0&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/SEREF2003_Display_C1&top=yes.

- Gathmann, Florian og Philipp Wittrock. "More Power to Brussels? Germany Considers Holding EU Referendum." *Spiegel*. Publisert 10. aug. 2012. <http://www.spiegel.de/international/europe/germany-considers-holding-eu-referendum-a-849441.html>.
- Kari, Rina Ronja. "Kampen mot Lisboatraktaten er ikke tapt." Sist revidert 7. feb. 2011. <http://www.folkebevaegelsen.dk/nyheder/blog/article/kampen-mot-lisboatraktaten-er-ikke>.
- Keiser, Wolfram. "The EU Referenda in Austria, Finland, Sweden and Norway." Sist revidert 15. feb. 2011. <http://aei.pitt.edu/7330/>.
- Kirk, Lisbeth. "No referendum on Constitution in Belgium." *EUobserver*. Publisert 24. jan. 2005. <http://euobserver.com/institutional/18219>.
- Kubosova, Lucia. "Polish president calls for brand new EU constitution." *EUobserver*. Publisert 25. jan. 2006. <http://euobserver.com/institutional/20762>.
- Martikainen, Kirsi. "Civil Movements Slow to React." Oppsøkt 29. okt. 2013. <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/fastlane/martik.html>.
- Natri, Pasi. "EU Referendum – A Challenge for the State Administration." Oppsøkt 29. okt. 2013. <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/fastlane/natri.html#information>.
- Nielsen, Nickolaj. "Far-left set for big gains in European Parliament elections." *EUobserver*. Publisert 24. mar. 2014. <http://euobserver.com/eu-elections/123586>.
- Peschl, Florian. "Austrian far-right set for strong showing in EU vote." *EUobserver*. Publisert 7. mar. 2014. <http://euobserver.com/eu-elections/123166>.
- Pop, Valentina. "German coalition talks split on EU referendum." *EUobserver*. Publisert 13. nov. 2013. <http://euobserver.com/political/122086>.
- Reimaa, Markku. "Preparation for EU Membership Creates New Ways of Working." Oppsøkt 29. okt. 2013. <http://www.eurooppa-tiedotus.fi/doc/fi/julkaisut/fastlane/reimaa.html>.
- Roslund, Ib. "Regeringen frifundet i Lissabon-sagen." Sist revidert 20. feb. 2013. <http://www.folkebevaegelsen.dk/nyheder/article/regeringen-frifundet-i-lissabon>.
- Siebold, Sabine og Noah Barkin. "German parties urge referendums on major EU decisions." *Reuters*. Publisert 12. nov. 2013. <http://www.reuters.com/article/2013/11/12/us-germany-europe-referendums-idUSBRE9AB0DR20131112>.
- Teffe, Peter. "Dutch euroscepticism moves mainstream." *EUobserver*. Publisert 28. apr. 2014. <http://euobserver.com/eu-elections/123923>.
- Virostkova, Lucia. "Slovakia's eurosceptics end EU honeymoon." *EUobserver*. Publisert 2. mai. 2014. <http://euobserver.com/eu-elections/123960>.

Watt, Nicholas. "If I win general election there will be EU referendum in 2017, says Cameron." *The Guardian*. Publisert 31. jan. 2014. <http://www.theguardian.com/politics/2014/jan/31/eu-referendum-2017-david-cameron-overrule-lords>.

Whyte, Nicholas. "Dáil Elections since 1918." Oppsøkt 29. okt. 2013. <http://www.ark.ac.uk/elections/gdala.htm>.